

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASINA
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ETKİSİ

HAZIRLAYAN

ASLI ATO

ANKARA-2013

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASINA
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ETKİSİ

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. BURAK BİLGEHAN ÖZPEK

HAZIRLAYAN
ASLI ATO

ANKARA – 2013

Aslı Ato tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği’nin Orta Doğu Politikasına Amerika Birleşik Devletleri’nin Etkisi” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 25/01/2013

İmzası

Jüri Üyesi : Yrd. Doç Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK

.....

(Tez Danışmanı)

Jüri Üyesi : Doç Dr. Yelda DEMİRAĞ

.....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Zuhale YEŞİLYURT GÜNDÜZ

.....

TEŞEKKÜR

Yüzyıllar boyunca birçok devletin egemenlik kurmak için savaştığı Orta Doğu bölgesi her zaman merak uyandıran ve aynı zamanda inceleme konusu olan bir bölge olmuştur. Orta Doğu üzerinde süper güç olarak bilinen ABD ve süper güce aday olarak gösterilen AB'nin bölge üzerindeki politikalarını ve aralarındaki nedensellik ilişkisini incelediğim bu çalışma yorucu olmasının yanında keyif duyduğum konu ile ilgili merak ettiğim pek çok şeyi de öğrenme fırsatı bulduğum bir araştırma oldu. Bu konuda tez yazmak istememin en önemli sebeplerinden biri de kimin ne yapmak istediğinin pek anlaşılmadığı bir bölgede politikaların ne şekilde gerçekleştiğinin daha ayrıntılı ve bilimsel araştırmalar ışığında, ön kuramsal çerçeve altında farklı bir bakış açısıyla daha da anlaşılır olmasını sağlamaktı. Çalışmanın konuya merak duyan herkese faydalı olması dileğiyle.

Yaptığım araştırmalarda bana görüş ve önerileri ile her zaman destek veren, neredeyse vazgeçeceğimi düşündüğüm sırada inancı ile sonsuz güven veren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK başta olmak üzere, değerli ve hassas değerlendirmeleri ile emeği geçen jüri üyesi hocalarım olan Doç. Dr. Zuhale Yeşilyurt Gündüz, Doç. Dr. Yelda Demirağ'a, çalışmam süresince bana her zaman moral veren ve telkinleriyle destekleyen arkadaşım Eda Bekçi'ye, tezi yetiştirmem konusunda her zaman hatırlatmalarıyla destek olan Enstitü Sekreteri Elif Serdar Sülün'e ve beni yüksek lisansa teşvik ederek desteğini esirgemeyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Orta Doğu, çok sayıda medeniyetin ve devletlerin ilgi odağı haline gelmiş, paylaşılabilen bölge olarak tarihe geçmiştir. Bölge jeostratejik ve jeopolitik önemi sebebiyle uluslararası arenada dikkat çekmektedir. Ayrıca günümüz sanayileşmesinin hammaddesi olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 65'lik bir kısmının bu bölgede bulunması sebebiyle dünya gündeminde önem teşkil etmekte ve uluslararası sistemde büyük devletlerin sürekli ilgisini çekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin de bölge üzerinde menfaatleri bulunmakta ve kendi menfaatlerine uygun bir Orta Doğu politikası uygulamayı arzu etmektedirler.

Bu çalışmada AB'nin Orta Doğu politikasına ABD'nin etkisi araştırılmış, bu kapsamda üç farklı dönem incelenmiştir. İlk olarak, Petrol Krizinden sonra AB ve ABD için Orta Doğu'nun öneminin artmasından dolayı 1975-1991 arası Soğuk Savaş dönemi olarak incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminde oluşan çift kutuplu sistemin sona ermesinden dolayı 1991'den 2003'e kadar olan dönem ise Soğuk Savaş sonrası olarak değerlendirilirken, 2003-2011 arası dönemin seçilme nedeni ise ABD'nin bölge üzerine yönelik sertleşen politikaları ve AB'nin ise bağımsız hareket etme eğiliminin ABD'nin politikasına paralel olarak hız kesmesidir. Bu çalışmanın amacı ABD'nin ve AB'nin Orta Doğu'da izlediği politikaların etkinliğini bağımsız değişkenler olan yeterlilik ve fırsatlar açısından incelemektir. Bağımsız değişkenlerden yeterlilik; AB'nin ortak dış politika geliştirme ve uygulama yeteneği, bölgeye yönelik ayırdığı kaynaklar olarak, fırsatlar ise sistemin yapısı ve etkisi olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği

ABSTRACT

For centuries, the Middle East became the focus of attention for a large number of civilization and states, it has passed into history as the region that can not be shared. The region draws attention in the international arena due to its geostrategic and geopolitical importance. In addition, it has importance in world agenda due to the presence of %65 of oil and natural gas reserves in the region that are the raw materials of modern industrialization. In international system, it continually attracts the attention of large states. U.S and the EU both have interests in the region and they desire to apply a Middle East policy in accordance with their own interests.

This research studies the U.S's effects on EU's Middle East Policy, in this context three different period has been examined. Firstly, period between 1975-1991 is studied as Cold War period where the importance of the Middle East increase following the oil crisis. As bipolar system that formed during Cold War ends, the period from 1991 to 2003 outlined as Post Cold War period. The reason for choosing periods between 2003-2011 is US rigid policy on the region and in parallel to US policy EU's tendency to act independently decelerated.

The purpose of this study is to examine the effectiveness of policies pursued by the U.S and the EU in the Middle East in terms of independent variables namely capability and opportunity. The independent variable named capabilities evaluated as the EU's ability to develop and implement a common foreign policy, resources that are allocated for the region, while the opportunities evaluated as the structure and effects of the system.

Key Words: Middle East, United States of America, European Union

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
1. Kavramsal Arka Plan.....	11
2. Teorik Arka Plan	16
3. Teorik Çerçeve: Opportunities (Fırsatlar) ve Capabilities (Yeterlilikler)22	
4. Yeterlilik	25
5. Fırsatlar	28
6. Yöntem	30
I. BÖLÜM: AVRUPA TOPLULUĞU VE ABD’NİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI	37
1.1. Avrupa Topluluğu’nun Orta Doğu’ya Yönelik Politika Oluşturma Girişimleri.....	37
1.1.1. Avrupa-Arap Diyalogu.....	48
1.2. Soğuk Savaş Döneminde ABD’nin Genel Orta Doğu Politikası.....	51
1.3. Soğuk Savaş Dönemi ve Arap-İsrail Anlaşmazlığı.....	60
1.3.1. Arap-İsrail Sorunu ve AT	60
1.3.2. 1973 Arap-İsrail Anlaşmazlığı ve Petrol Krizi ve AT’nin Bölgeye Yönelik Politikaları	65
II. BÖLÜM: 1990–2001 ARASI ORTA DOĞU’DA AB VE ABD	72

2.1. AB'nin 1990'lardan 2003'e Orta Doğu Politikası	73
2.2. 1990-2002 Yılları Arası ABD'nin Orta Doğu Politikası.....	95
2.2.1. Değerlendirme ve Sonuç	110
III. BÖLÜM: 2003-2011 ARASI ORTA DOĞU'DA AB VE ABD.....	113
3.1. 2003 Sonrası AB'nin Orta Doğu Politikası	113
3.1.2. Değerlendirme ve Sonuç	130
3.2. 2003 Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası.....	147
3.2.1. ABD ve İran Nükleer Krizi	158
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	178

KISALTMALAR DİZİNİ

AAO	Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	İngiliz Petrol
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EPC	Avrupa Siyasi İşbirliği
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
KAP	Global Akdeniz Politikası
MEDA	Akdeniz Ekonomik Gelişme Bölgesi
MNF-1	Çok Uluslu Güç
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
NIE	Ulusal İstihbarat Raporu
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
ODGP	Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası

OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü,
REDWG	Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UNSCOM	United Nations Special Commision
WMD	Kitle İmha Silahları
YAP	Yenilenmiş Akdeniz Politikası

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da başlayan bütünleşme hareketinin ilk adımı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), üye ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için kurulmuştur. Avrupa da barışı ve refahı sağlamak amacıyla kurulan bu birliğin etkileri sadece Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmamıştır. Bugünkü adıyla Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerin güvenliklerini, ekonomilerini güçlendirmeyi, halkların barış içinde yaşamasını hedef alan supranasyonel bir örgüttür. Avrupa kendi içerisinde başlayan bu entegrasyon hareketine paralel olarak güvenliğine, ekonomisine ve iç politikasına karşı doğrudan veya dolaylı tehlike oluşturabilecek ülkelerle ve bölgelere yönelik politikalar izlemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Orta Doğu, işbirliği çalışmalarında Avrupa Birliği için önemli bir bölgedir. Genel olarak incelediğinde AB'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisini sıralamak gerekirse coğrafi, ekonomik ve güvenlik nedenlerden kaynaklığı olduğu görülmektedir.

İlk olarak, AB ve Orta Doğu coğrafi olarak yakındır, hatta Avrupalılara göre Orta Doğu "Avrupa'nın Komşusudur".¹ Realist bakış açısından konuya yaklaşanlara göre jeostratejik ve jeopolitik açıdan Orta Doğu merkez bölgedir. Bu sebepten dolayı dünya hâkimiyetini kontrol etmek ve yön vermek için Orta Doğu hâkimiyeti en önemli adımdır.² Coğrafi olarak Avrupa'ya yakın olan bu bölge küresel anlamda büyük güç olmaya çalışan AB için bir avantaj

---

¹ Kristin Archick, "European Views And Policies Towards The Middle East," CRS Report For Congress, Congressional Research Service, The Library Of The Congress, (December 21 December 2005), s. 1.

² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), ss. 130-131.

niteliğindedir. Öte yandan, coğrafi yakınlık aynı zamanda Orta Doğu'da siyasi ve ekonomik istikrarın korunmasını da gerektirmektedir. Çünkü bölgede meydana gelen herhangi bir istikrarsızlık coğrafi yakınlığı nedeniyle Avrupa'ya direk olarak yansımaktadır. Bu yüzden bölgedeki istikrar AB için önemlidir.

İkinci olarak, dünya petrol rezervlerinin % 60'ından fazlası ve doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık % 33'ü Orta Doğu'da bulunmaktadır.³ AB'nin enerji bakımından dışa bağımlılığı artmaktadır. Enerji kaynağı bakımından zengin olan Orta Doğu, AB için ekonomik anlamda büyük önem taşımaktadır. Orta Doğu petrol bakımından AB'nin en önemli ticari ortaklarından biridir. AB'nin enerjinin güvenliği stratejisi üzerine yayınladığı Yeşil Belgeye (Green Paper) göre hâlihazırda petrol kaynaklarının %40'ını Orta Doğu'dan karşılamaktadır.⁴ Bu nedenle, doğal enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde kesintiye uğramadan Avrupa'ya ulaşması önemlidir. Ticari olarak, Orta Doğu AB'nin en önemli ortaklarındanıdır. AB'nin bölge üzerindeki ihracat payı ABD'nin bölgeyle olan ihracat payından üç kat fazladır.⁵ Bölge, Avrupa ülkelerinin büyük çapta ticari ve ekonomik ortağı olduğu için bu durum AB'yi, hem Arap ülkeleriyle iyi ilişkilerini devam ettirmeye hem de petrol kaynaklarının ulaşımının güvenliğini tehdit edecek durumlara karşı dikkatli davranmaya itmiştir.

---

³ İdris Bal, "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, edt., İdris Bal, (Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi ve Lalezar Kitabevi, 2006), s. 681.

⁴ Green Paper, "Towards a European Strategy for Security The Security of Energy Supply," (http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf), Erişim: 15 Şubat 2012.

⁵ International Monetary Fund Statistic Department, International Monetary Fund, *Direction of Trade Statistics Yearbook*, (25 October 2001), ss. 48-51.

Üçüncü olarak, AB'nin Orta Doğu bölgesine yönelik işbirliği politikasını oluşturan bir diğer neden de güvenlidir. Orta Doğu, Avrupa'nın güvenliğini büyük ölçüde etkiler. Coğrafi yakınlığın bir nedeni olarak Orta Doğu'da meydana gelecek güvenlik sorunu Avrupa'ya doğrudan yansımaktadır. Özellikle Orta Doğu'dan kaynaklanacak ve büyük bir yıkıma neden olacak dünya çapında bir terör girişimi Avrupa için bir tehdit oluşturmaktadır. Son terör dalgasına bakıldığında küresel düzeyde ve radikal dini kesimle alakalı olduğu görülmektedir. Avrupa ise bu tür terörizmin hedefi konumundadır. 2004'te Madrid'de ve 2005'te İngiltere'de meydana gelen terörist saldırıların El-Kaide bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır.⁶ Ayrıca, Birleşik Krallık, Almanya, İspanya ve Belçika da El-Kaide'ye hizmet eden lojistik üsler bulunmuştur.⁷ Meydana gelen terör olaylarının Orta Doğu kaynaklı olması ve Avrupa halkı için büyük tehdit oluşturması nedeniyle AB'nin güvenliği açısından bölgedeki istikrarın önemi artmıştır. Bir diğer güvenlik teşkil eden sorun ise kitle imha silahlarıdır (WMD). Bu silahların küresel terör örgütlerinin eline geçmesi ve yayılması Avrupa'nın güvenliği açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu silahların yapımı için kullanılan malzemeler özellikle terör örgütleri tarafından Orta Doğu bölgesine aktarılmaktadır. Avrupa'ya karşı kullanılmasını önlemek AB'nin öncelikleri arasında gelmektedir.⁸ Bu açıdan bakıldığında radikal İslam'ı ve terörizmi besleyen ve Orta Doğu'nun en önemli sorunu olan Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü AB açısından birincil öncelik teşkil etmektedir. Çünkü AB için bu anlaşmazlığın çözümü diğer sorunlar olan; kitle imha silahları, terörizm,

---

⁶ Archick, *European Views and Policies Towards the Middle East*, ss. 3-4.

⁷ The European Union Institute for Security Studies, *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, (Brussels, Aralık 2003), s. 7.

⁸ *Age*, s. 7.

istikrarsızlığın çözümüne kapı açacaktır. Avrupa bu anlaşmazlığın çözülmesi için maddi kaynak sağlamakta ve “iki-devlet çözümünü” önermektedir.⁹ Yasadışı göç AB için güvenlik tehdidi oluşturan bir diğer unsurdur. Orta Doğu da devam eden savaş, siyasi istikrarsızlık, işsizlik, nüfus artışı Avrupa’ya olan göç artışının önemli nedenlerindedir.¹⁰ Orta Doğu ayrıca Avrupa’ya yasadışı göç için bir geçiş yolu konumundadır. Orta Doğu’da yaşanan bu demografik ve ekonomik eşitsizlikler fakir olan bölgeden zengin olan ülkelere göç etme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Avrupa’daki yaşam şartları bu nedenler göz önüne alındığında Orta Doğu halkını çekecek kadar caziptir. AB bu göçe karşı önlem alma yoluna gitmiş hem göç politikasını zorlaştırmış hem de yasa dışı göçü engellemek için önemli adımlar atmıştır.¹¹ AB göç politikasını zorlaştırmak için adımlar atsa da burda göçün aslında bir hak olduğunu unutmamak gerekir.

Avrupa Topluluğu, 1970’lerin ilk yarısından itibaren Orta Doğu ile ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla ABD politikalarına karşı yeni bir rol oluşturarak bölgesel bir politika için 1989 yılına kadar sürmesi planlanan Global Akdeniz Politikası (1972) benimsenmişti. Fakat 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve ambargo Arap ülkeleriyle olan ilişkileri gerginleştirmiştir. 1974’de Avrupa ve Arap ülkeleriyle ekonomik amaçla başlayan ama daha sonraları siyasi konuları ve hatta barış sürecini kapsayan bir Avrupa-Arap diyalogu şeklindeki gelişmeyle devam etmiştir.

⁹ Archick, *European Views and Policies Towards the Middle East*, s. 11.

¹⁰ Khalilzad Zalmay and Ian O. Lesser, “Sources of Conflict in the Greater Middle East,” in *Sources of Conflict in the 21st Century: Regional Futures and U.S. Strategy*, ed., Santa Monica, (California: RAND Corporation, 1998), s. 177.

¹¹ *Age*, s. 181.

Soğuk Savaş bitiminden sonra topluluk, Avrupa Birliği adını almış ve stratejik önceliklerini tekrar gözden geçirmiştir. Hem Akdeniz politikasının başarısının sorgulanmasından dolayı hem de Soğuk Savaşın bitimini takiben AB'nin komünist rejimden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine artan ilgisinin Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz etkilememesi için Birliğin yeni bir Akdeniz politikası geliştirmesi gerekiyordu.¹² Bu bağlamda, Orta Doğu ile ilişkilerini 1990 yılında Avrupa Birliği Konseyi tarafından alınan Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası ile güçlendirilmeyi hedeflemiştir. Bu yeni politika aslında daha önce uygulanan fakat yetersiz olan Global Akdeniz Politikasının yenilenmiş şeklidir. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası ile Orta Doğu ülkelerine yönelik mali yardım iki katına çıkarılmıştır.¹³

Asıl önemli adım ise Barselona Bildirgesi ile kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (1995) ile atılmıştır. Bu girişimin devam eden Arap-İsrail sorununa da çözüm olacağı düşünülmüş ve bu amaçla İsrail ve Filistin'le ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Her ne kadar Orta Doğu Barış Süreci sırasında beklenen gelişme sağlanamasa da, süreç kesintisiz devam etmiş ve iki tarafı aynı amaç altında tutarak bu sürece en azından katkıda bulunmuştur.¹⁴ Bu gelişmeleri 2003 yılında Avrupa Komşuluk Politikası takip etmiştir. Avrupa Birliği, kuruluşundan beri Orta Doğu ile ticari anlamda başlattığı ilişkilere küresel terör, göç ve bölgesel çatışmaların ortaya çıkmasıyla beraber politik anlamda devam etmiştir.

---

¹² Zeliha Balcıoğlu, "Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz Politikası", *Ekonomik Yaklaşım*, 4, 11, (1994), ss. 50-51.

¹³ Alfred Tovias, "The EU's Mediterranean Policy Under Pressure," *Mediterranean Politics*, ed., Richard Gillespie, (London: Pinter Publishing, 1996), ss. 13-14.

¹⁴ Dimitris K. Xenakis, "Order and Change in the Euro-Mediterranean System", *Mediterranean Quarterly*, 11, 1, (2000), ss. 75-82.

Orta Doğu'da etkin bir yol oynamaya devam eden bir diğer aktör ise Amerika Birleşik Devletleri dir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB birbirini dengeleyen güçlerdi. Sert güç politikaları her iki taraf içinde savaş üretebileceği için Orta Doğu bölgesi müdahalelere kapalı bir hale gelmişti ve her iki güçte bu bölgeye müdahale etmiyordu.¹⁵ Ancak Soğuk Savaş sonrasında bu durum değişmiş, Sovyet algısının ortadan kalkmasıyla beraber, tek kutuplu bir düzen oluşmuş ve Amerika hegemon güç olmuştur.¹⁶ Nitekim geçen 21 yıl içerisinde değişen başkanlarla beraber, Orta Doğu'da ülkelerin egemenlik sahalarını ihlal eden politikalar izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Orta Doğu politikası, Sovyetler Birliği ekseninde şekillenmişti. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde ABD için bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu sebepten dolayı, ABD'nin Orta Doğu politikası o dönemde genel olarak Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engellemek üzerine odaklıdır. Yayınlanan doktrinler, ABD başkanlarının adları ile anılmıştır.

Soğuk Savaş döneminde ABD, devletleri Sovyetler Birliği'nin Komünizmi yayma politikasına karşı müdahaleci bir politika izlemiştir. Genel politikası ise George Kennan tarafından ortaya atılan "Çevreleme" (Containment) politikasıydı. Bu politika ile Sovyet sisteminin yayılmasının önlenmesi amaçlamıştır. Bu politikaya en iyi örnek olarak eski ABD başkanı Dwight Eisenhower'ın 1957 yılında Orta Doğu'ya yönelttiği doktrin verilebilir. Eisenhower Doktrinine göre ABD, Orta Doğu ülkelerine ekonomik, askeri yardım ve bunun yanı sıra herhangi bir komünist devletten Orta Doğu ülkelerine saldırı olması halinde bölge halkının

---

¹⁵ Richard N. Haass, "The New Middle East," *Foreign Affairs*, 85, 2, (2006), ss. 2-6.

¹⁶ Ramin Ahmadov, "The U.S. Policy Toward Middle East in the Post-Cold War Era", *Alternatives*, 4, 1-2, (2005), s. 1.

istememesi şartıyla ABD silahlı kuvvetlerinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu doktrinle ABD, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeyi ve SSCB'yi kontrol altına almaya çalışmıştır.¹⁷ Sovyet sisteminin çökmesi (1991) ile birlikte ABD küresel sistemin tek süper gücü haline gelmiştir.¹⁸

ABD, Soğuk Savaş sonrasında elde ettiği küresel liderlik rolünü Orta Doğu'da yeni bir düzen yaratmak için strateji geliştirmeyi amaçladı. Özellikle Clinton döneminde başlayan bu stratejinin üç temel ayağı vardı: "Arap-İsrail Barış Süreci; Çifte Kuşatma Politikası, Siyasi ve Ekonomik Reform."¹⁹ Arap-İsrail Barış Sürecinde amaç, İsrail'in bölgede kabul görmesiydi. Çifte kuşatmada ise hedef ABD'nin bölge üzerindeki liderliğine karşı olacağı düşünülen İran ve Irak'tır. ABD çifte kuşatma politikasıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uyguladığı İran ve Irak arasında güçler dengesini sağlamayı bırakmış ve iki ülkeyi birden izole etmeye yönelik bir politika geliştirmiştir.²⁰ Son ayakta ise, ABD sadece Soğuk Savaşın galibi değil aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu demokrasi ve ekonomik gücünün de galibiyetini temsil ediyordu. Bu alanda Orta Doğu'da da ekonomik ve siyasi değişiklikleri destekledi. Fakat Clinton döneminde planlanan bu politikalar George Bush tarafından başarısızlık olarak nitelendirilmiştir. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırı sonucunda ABD'nin izlediği stratejiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. ABD'nin güvenlik algılamalarında değişiklik meydana gelmiştir.

---

¹⁷ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, *History Studies* (2011), s. 2.

¹⁸ Micheal C. Hudson, "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East", *Middle East Journal*, 50, 3, (1996), s. 329.

¹⁹ Meliha Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri*, 1, 1, (2009), ss. 73-75.

²⁰ *Age*, ss. 75-77.

Terör ile mücadele ABD dış politikasında ilk sıraya oturmuş ve 20 Eylül 2002 yılında yayınlanan Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, 11 Eylül sonrası ABD'nin dış politikasının temel felsefesini oluşturmuştu. Bush doktrinine göre ABD, herhangi bir tehdide karşı artık “Çevreleme” politikası yerine “Önleyici Savaş” politikasını geliştirmişti.²¹ Clinton'ın aksine, Bush gerek söylemleri gerekse uyguladığı politikalarla, ABD'nin Orta Doğu'da daha etkin bir rol alması gerektiğini savundu. Demokratik düzeni sadece Irak'a değil tüm Orta Doğu geneline yaymayı hedefliyordu. Orta Doğu'da kurulacak demokratik düzenin ABD'ye karşı olan güvenlik tehlikesini azaltacağını savunmuştur.²² Bu anlamda 2003 yılında demokrasiyi getirmek amacıyla Irak'a gerçekleştirdiği operasyon, Bush'un bu konuda ki sert tutumunu ortaya koymuştur. Ayrıca, demokrasiyi yayma görevi ABD'nin özellikle Bush döneminde küresel anlamda üstlendiği görevdi ve dünya politikasındaki hegemon pozisyonu korumasına yardımcı olacaktır.

Yeni-Muhafazakâr görüşünde genel savunduğu düşünceye göre sorunlu bölge olarak itham edilen Orta Doğu, ABD politikalarına göre tekrar şekillendirilmeliydi. Bu sayede ABD için özellikle tehdit olarak görülen İslami terörizm sorunu otomatik olarak çözülecekti. Bu bağlamda demokrasi sorun için en iyi çözümdü ve ABD'nin çıkarlarını yerine getirmek için uyguladığı politikaya eşdeğerdi.²³

---

²¹ *Age*, s. 75.

²² Burak Bilgehan Özpek, “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, *Ortadoğu Etütleri*, 3, 2, (2012), ss. 188-189.

²³ Katerina Dalacoura, “US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations”, *Ortadoğu Etütleri*, 2, 3, (2010), s. 62.

ABD'nin son dönemde Orta Doğu'ya uyguladığı genel politikası ise önceki dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Barack Obama'nın seçim kampanyasının ana teması “değişim” idi. Bu değişim sözcüğüyle Obama dış politikada Bush'un “ideolojik” yaklaşımın aksine “pragmatik” yaklaşımı tercih etmiştir. Bush “iyi” ve “kötü” ayrımı yapıp ülkelere taraf seçimi yapmaya zorlamış olsa da Obama farklılıklar arasında köprü yaratmayı tercih etmiştir. Bush Doktrini her ne kadar önleyici güç kullanımını uygun görse de Obama diplomatik ilişkilerin kurulması gerektiği üzerinde durmuş, savaşı son çare olarak değerlendirmiştir.²⁴ Bush yönetiminin katı tutumuna karşın Obama daha ılımlı bir politika izlemeyi hedeflemektedir. Bush yönetiminin Irak'ta uzun yıllar asker bulundurmasına rağmen Obama seçim kampanyasında verdiği sözü tutmuş Amerikan askerleri 16 Aralık 2011 tarihi itibarıyla Irak'tan çekilmişlerdir.²⁵

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik uyguladığı dış politika başkanlık dönemlerine göre belirtildiği üzere değişiklik arz etmiştir. ABD ve AB'nin, Orta Doğu'ya uyguladıkları politikada da benzer amaçlar görülmektedir; terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme, bölgede barış ve istikrarı sağlama, petrol akışının güvenilirliği ve aşırı İslami kesimin etkisinin kısıtlanmasıdır.²⁶ Her ne kadar bölgeden gelen tehditler hem ABD hem de AB için ortak olsa da bu tehditleri algılama ve etkin bir şekilde karşılık vermek için uyguladıkları politikalar bakımından farklılık göstermektedirler. Bu farklılığa

²⁴ Jonathan Yrnhold, “President Obama and the Middle East Challenge”, *BESA Center Perspectives Papers*, 50, (2008), s. 1.

²⁵ Patrick Markey, “U.S. Withdrawal in Iraq Rolls Into Final Act,” *Reuters*, (16, December, 2011) (<http://www.reuters.com/article/2011/12/16/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BF1N620111216>) Erişim: 12 Mart 2012

²⁶ Kristin Archick, “European Views and Policies Toward the Middle East”, CRS Report for Congress, 9 March 2005, s. 1.

örnek sadece ulusal güvenlik stratejileri değil aynı zamanda ABD Başkanları göz önünde bulundurulduğunda her dönemde uygulanan farklı politikalarıdır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin uyguladıkları politikaların farklılıkları açık bir şekilde görülmektedir. ABD barışı ve demokrasiyi getirmek amacıyla Orta Doğu'ya yöneldiğini belirtmiştir. Bunu sağlamak için askeri bir politika uygularken, AB kurduğu ekonomik, siyasi ortaklık ilişkileriyle Orta Doğu'daki barışı sağlamayı amaçlamıştır. ABD'nin güç kapasitesi bu yöntemi uygulamaya yeterken, AB yumuşak güç ve ekonomik işbirliği temelinde ilerlemiştir, AB'nin farklı bir yöntem izlemesindeki en önemli etkenlerden biride Avrupa'ya karşı Müslüman nüfusun ilgisinin artmasıdır. Müslüman nüfusu son yıllarda yapılan göçlerle birlikte Avrupa'da 20 milyonu bulmuştur, bu sayı ABD'de ise 5 milyonu bulmaktadır. İslam, Avrupa iç politikasında önemli bir konu haline gelmiştir. Müslüman nüfusun bu denli fazla olması Avrupa'nın Orta Doğu politikasında ABD'ye nazaran daha temkinli bir politikaya izlemeye yöneltmiştir. Aksi durum, Müslüman nüfus arasında göç-karşıtlığı duygusunun artmasına bu da Avrupa'da siyasi istikrarsızlığı ve ekonomik güçlüğü beraberinde getirebilir.²⁷

Günün sonunda, ABD'nin hegemonyasını sürdürmek için AB'nin ise kendi sorunlarıyla başa çıkmak için bir Orta Doğu politikası var gibi görünüyor ve bu politikaları takip eden farklı yöntemler uyguluyorlar. Bu çalışmanın sorusu, ABD'nin Orta Doğu politikasında izlediği yöntemlerin AB'nin Orta Doğu politikasını nasıl etkilediğidir. Diğer bir ifadeyle, ABD'nin Orta Doğu

---

²⁷ Archick, *European Views and Policies Towards the Middle East*, s. 6.

politikasıyla, AB'nin Orta Doğu politikasıyla arasında bir nedensellik ilişkisi var mıdır?

1. Kavramsal Arka Plan

Orta Doğu'nun coğrafi kapsamı bakımından farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre bu kavram genişletilirken, kimilerine göre daraltılmaktadır.

Orta Doğu kavramının, Doğu (Şark), Yakın Doğu ve Uzak Doğu gibi subjektif ve Batı merkezli bir kavramsallaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenmektedir. Bu kavramsallaştırmadaki ana bakış açısı, Avrupa'nın kendini dünyanın merkezi olarak kabul etmesi ve dünyanın diğer bölgelerinin de bu merkeze olan uzaklıklarına göre Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Orta Doğu şeklinde kategorize etmesi şeklindedir.²⁸

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası siyasette ve bilimsel çalışmalarda kullanımı giderek yaygınlaşan Orta Doğu kavramını ilk defa Amerikan Denizcisi Alfred Thayer Mahan, 1902 yılında National Review of Londra'da yayımlanan "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ve Hindistan arasında sınırları tam belli olmayan bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır. Basra Körfezi üzerinde Almanya İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatan Mahan, Orta Doğu kavramını jeo-stratejik bir konsept dahilinde kullanmış, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin olarak sınırlarını belirtilmediği bir

²⁸ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", *Stradigma*, 10, ISSN: 1303-9814, (Kasım, 2003), ss. 1-3.

bölgeyi belirtmekteydi.²⁹ Daha sonra Valentine Chirol, The Times'ın dış politika editörü, 1903 yılında Orta Doğu kavramını daha geniş bir bölgeyi belirtmek için kullanmış; sadece Basra Körfezi değil aynı zamanda Hindistan'a giden tüm toprakları: İran, Irak, Afganistan, Tibet, Körfezi ve Doğu Arap kıyısını kavram dâhiline almıştı.³⁰

Bilim dünyasına ise Angus Hamilton'nun "Problems of the Middle East" adlı kitabıyla taşınan kavram Basra Körfezi bölgesinin sömürgeci devletlerarasındaki rekabet ve İngiltere'nin uluslararası menfaatleri açısından önemini anlatmıştır. Lord Curzon, Hindistan kral naibi, Orta Doğu kavramını Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için kullanarak kavrama yarı resmi bir nitelik yüklemiştir.³¹

İngiltere hükümetine bağlı olan Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" kurulmasıyla kavram resmîyet kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise İngiltere Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu ise Orta Doğu'yu İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge olarak ifade etmektedir. Orta Doğu kavramının kapsamının kullananlar tarafından dar veya geniş tutulması, bazı tanımlarda ırk ve kültür unsurlarının ön planda tutularak tanımlanması kavramın belirsizliğini korumasına neden olmaktadır. Kavramdaki belirsizliği ortadan kaldırmak için değişik birleşimler öngörülmektedir, örneğin Kuzey Afrika ve Orta Doğu en çok kullanılan kavramdır. Amerika Birleşik Devletlerindeki National Geographic Society bölge

²⁹ Roderic H. Davison, "Where Is The Middle East?," *Foreign Affairs*, 38, (1959-1960), s. 668.

³⁰ İlhan Aksoy, "Ortadoğu Nedir? Neresidir? Türkiye Neresindedir?," *Jeopolitik*, 55, (2008), s. 33.

³¹ Dursun, *Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi*, s. 4.

Ülkelerini kapsayan haritaya ‘‘Yakın Doğu lkeleri’’ adını vermekte; bölge, Cezayir, Bahreyn, Mısır, İnan, Irak, Suriye, Ürdün, Fas, Katar, Libya, Umman, Suudi Arabistan, Tunus, Yemen, Filistin Toprakları, Birleşik Arap Emirliklerini kapsamaktadır.³² Akdeniz ve Orta Doğu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika kavramlarını AB birlikte kullanmaktadır. Avrupa Birliği Orta Doğu’yu Körfez lkeleri ve Akdeniz ile birlikte almış, AB Komisyonu resmi sitesinde kullanılan şekli Akdeniz, Orta Doğu ve Körfez ile ilişkiler biçimindedir. Akdeniz ve Orta Doğu’nun dış ilişkilerde anahtar role sahip öncelikli bölge olarak tanımlanmış ve AB için hayati derecedeki stratejik önemi de AB Komisyonu’nun resmi sitesinde belirtilmiştir.³³

Tarih boyunca Orta Doğu, birçok medeniyetin ve devletlerin ilgi odağı olmuş, paylaşılmayan bölge olarak tarihe geçmiştir. Bölge jeo-stratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle uluslararası arenada dikkat çekmektedir. Aynı zamanda günümüz sanayileşmesinin hammaddesi olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin yarısından fazlasının bölgede bulunması nedeniyle dünya gündeminde önem teşkil etmekte ve uluslararası sistemde büyük devletlerin sürekli ilgisini çekmektedir.

Bölge zerine tarih boyunca farklı devletler etkin olmaya çalışmış ve bölgeye yönelik politikalar izlemişlerdir. 18-26 Nisan 1920’de İtalya’nın San Remo şehrinde gerçekleştirilen İtalya, Fransa ve İngiltere başbakanlarının katıldığı konferansta Orta Doğu petrollerinin paylaşılması görüşülmüştür. Bu

³² Davut Dursun, ‘‘Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı zellikleri zerine Genel Tespitler,’’ *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (2010), ss. 1234-1237.

³³ Avrupa Birliği Komisyonu Dış İlişkiler Birimi, ‘‘The EU and the Mediterranean, Middle-East & the Gulf,’’ (http://eeas.europa.eu/mideast/index_en.htm), Erişim: 27 şubat 2012.

konferans sonunda imzalanan anlaşmayla Filistin İngiltere'nin idaresine bırakılmış, Irak topraklarının da İngiltere mandasına girmesi kararlaştırılmıştır.³⁴ Musul'un ise İngiltere'nin Irak manda bölgesine dahil edilmesine karar verilmiştir. 1941 yılında İngiliz-Sovyet işbirliği ile İran'ın işgali, İsrail Devleti'nin 1948'de kurulmasından önce Arap ve Yahudi topluluklarla yaşadığı sorunlar, 1951 yılında İran'da, İngiltere'nin İngiliz petrol şirketi olan BP'yi kurmasına yönelik ortaya çıkan kriz ve 1956 yılında Süveyş Krizi yüzünden Mısır ile sorun yaşaması, İngiltere'nin uzun yıllardır bölgede var olduğunun belirtileridir. 1930'larda İran şahının Almanya ile olan yakın ilişkisi Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliğini korkutmuş bunun üzerine Almanya'nın Basra Körfezine yönelmesini önlemek için İran'ı işgal etmişlerdir. Bunun yanı sıra Almanya'nın yaşanan soykırımdan dolayı Yahudi nüfusu ve İsrail ile olan özel ilişkisi bulunmaktadır.

Fransa ise Fas ve Tunus mandası üzerinde kendi politikasını güderken Cezayir'in bağımsızlık mücadelesiyle karşılaşmış ve ortaya çıkan savaşın sonucunda milyonlarca Cezayirinin ölümünün yanı sıra Fransa dördüncü hükümeti çökmüştür.³⁵ Avrupa'nın önemli devletleri bölge üzerinde geçmişten bugüne etkin olmaya çalışmışlardır.

Soğuk Savaş sonrasında ise uluslararası platformda tek güç olarak ABD'nin kalması onun bölgede daha etkin bir rol almasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri hegemon güç olarak Orta Doğu'da yıllardır aktif rol

---

³⁴ Council on Foreign Relations, "San Remo Resolution," 25 April 1920, (<http://www.cfr.org/israel/san-remo-resolution/p15248>), Erişim: 11 Mart 2012.

³⁵ Geoffrey Kemp, "Europe's Middle East Challenges", *The Washington Quarterly*, (Winter, 2003-2004), ss. 164-165.

almaktadır. Yalnız tarih boyunca değil günümüzde de sahip olduğu jeo-stratejik önem, yer altı zenginlikleri ve farklı dinleri barındırması açısından Orta Doğu ilgi odağı konumundadır. Amerikan hegemonyasına karşı bölgeye ilgisiz kalmayan bir diğer aktör ise, süper güç statüsüne erişme olanağı en yüksek olan ve politik sistemin en önemli güçlerinden Fransa, Almanya, İngiltere'yi de kapsayan bir devletler topluluğu olan Avrupa Birliği'dir. ABD'nin tek süper güç olarak kalmasına rağmen AB'nin de Orta Doğu'ya yönelik politikalar izlemesi dikkat çekmektedir.

1991 yılında Maastricht Anlaşmasıyla birlikte Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nı oluşturma yönünde adım atması AB'nin de bölgede aktif rol almasını sağlamış; AB'nin uluslararası konularda daha etkin rol üstlenebileceği beklentisi oluşmuştur. AB'nin bölgede bu kadar etkin rol almak istemesinde çıkarları da söz konusudur. Coğrafi olarak yakınlığı nedeniyle bölgede çıkabilecek herhangi bir istikrarsızlık ABD'den çok AB'yi doğrudan etkiler. Avrupa'nın enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü Orta Doğu'dan temin etmesi ve petrol kaynaklarının temininde yaşanabilecek bir aksamanın ulaşım maliyetlerinden ötürü ABD'ye nazaran daha pahalıya mal olacak olması, bölgenin yakınlığından dolayı özellikle yasal olmayan göçün Avrupa devletleri üzerinde yaratacağı ekonomik ve sosyal sorunlar AB'nin Orta Doğu üzerindeki çıkarlarını şekillendiren nedenlerin başında gelmektedir.

Orta Doğu, çok uzun yıllardır büyük güçlerin egemen olmak istediği bir bölge olmuştur. Bölgenin jeopolitik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik özellikleri bölgeyi bir rekabet alanına dönüştürmüştür. ABD'de Orta Doğu'nun bu

özelliklerini dikkate alarak kendi çıkarları açısından “yaşamsal öneme sahip bölge” olarak görmekte ve bölgeye yönelik hâkimiyet politikaları izlemektedir.³⁶ ABD’de de bölgeyi hem geniş bir pazar hem de doğal enerji kaynaklarının ana merkezi olarak nitelendirmekte, süper gücünü devam ettirmek için bölge üzerindeki diğer güçlerin varlığını engellemeye çalışmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası jeo-stratejik önemi artan bu bölge üzerinde kontrolünü sağlamlaştırması ABD’nin dünya politikasındaki hegemon gücünün devamını da sağlaması anlamına gelmektedir.

2. Teorik Arka Plan

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Orta Doğu önemini sürdürmekte ve devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğinden dolayı bölgeye müdahale ettikleri görülmektedir. ABD ve AB’nin bölge üzerinde çıkarları vardır ve kendi çıkarlarına uygun bir Orta Doğu politikası uygulamak istemektedirler. Dolayısıyla, kavramsal olarak ifade etmek gerekirse, çıkar ve güç kavramları bölge üzerindeki politikaları etkilemektedir. Bu noktada, konuyu kuramsal olarak anlamaya ve açıklamaya çalışan uluslararası ilişkiler disiplininde ise realist kuralların öne çıktığı görülmektedir.

Realizm, güç ve çıkarın mevcut olduğu uluslararası sistemi çözümlenmektedir. Realistlerin ana varsayımlarına göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devlettir ve uluslararası politikayı devletler arasındaki güç mücadelesi olarak görmektedirler. Devletler birbirleriyle rekabet halindedirler ve

---

³⁶ Zafer Akbaş, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”, *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı 2011, s. 2.

devletlerin güvenliğini sağlayan merkezi bir otorite olmadığından uluslararası sistemdeki bu durum anarşiktir. Böyle bir yapı içerisinde her devlet kendine yardım ilkesi (self-help) ile kendi güvenliğini sağlamak zorundadır. Bu durum her devleti kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmeye zorlar.³⁷

Maksimum güce ulaşmak için hareket eden devlet diğer devletin aynı amaca ulaşmasına engel olmaya çalışır ve bu durum güç dengesini oluşturur ki realistlere göre güç dengesi uluslararası sistemde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Devletin çıkarını ön planda tutan realizm için ahlak ve etik değerler önemli değildir. Asıl ön planda olan kazanç elde etmektir.³⁸ Dolayısıyla, çıkar ve güç kavramlarını uluslararası ilişkiler teorilerinde en etkili şekilde analiz eden yaklaşım realizmin ABD ve AB'nin Orta Doğu bağlamında kurdukları ilişkiyi ne ölçüde açıklayıp açıklamadığını incelemek gerekmektedir. Devletler arası ilişkiler bir çıkar ve güç mücadelesi olduğundan realist kuramın fraksiyonlarından bahsetmek gerekir.

Thucydides, Maciavelli, Hobbes, Morgenthau gibi klasik realistler uluslararası politikayı bir “güç diplomasisi” olarak görürler: rekabetin, çatışmanın ve savaşın durmadan kendini tekrar ettiği bir alanda devletler kendi çıkarlarını ve güvenliklerini sağlamaya çalışırlar.³⁹ Klasik realistlerin öncülerinden, Thucydides'un “Peloponezya Savaşları” adlı çalışmasında Atina ve Sparta arasındaki savaşı ve bu savaşta askeri ve siyasi güç mücadelesini yansıtmıştır.

³⁷ James E. Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations*, (Longman, 1997), ss. 58-59.

³⁸ Charles W., Kegley, “Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction”, *Contraversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge*, ed., Charles W., Kegley, (New York: St. Martin's Press, t.y.), ss. 1-9.

³⁹ Robert Jackson and Georg Sorensen, *Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press Inc., 2003), s. 68.

Thucydides'e göre savaşın sebebi güç dengesinin bozulma kuşkusu idi çünkü Atina'nın güçlenmesi, Sparta'da kuşku yaratmış bu da güvenlik kaygısını doğurmuştur. Atina'daki üstün konumunu kaybetmek istemeyen Sparta gücünü arttırmaya çalışmıştır.⁴⁰ Bu durumda, güç dağılımında eşitsizlik söz konusudur. Devletler başka devletleri kontrol etme yetenekleri ve kendilerini korumaları açısından eşit güce sahip değildirlere. Dolayısıyla, devletler ister küçük ister büyük olsunlar eşit olmayan güç dağılımını kabullenmeli ve buna göre hareket etmelidirler aksi takdirde ya kurtulurlar ya da yok olurlar.⁴¹ Ayrıca, dış politika oluşturma konusunda her kararın bir sonucu vardır dolayısıyla devlet insanların ortaya çıkabilecek her türlü iyi ve kötü sonuçları dikkatlice hesap etmesi gerekmektedir.⁴²

Machiavelli ise gücün ve liderin dış politika oluşturmadaki rollerini incelemiştir. Liderlerin asıl amacı devletin çıkarlarını ve güvenliğinin korunmasıdır; güçlü olmayan devlet diğer devletler tarafından işgal edilir. Liderler her türlü siyasi durumda fırsatları değerlendirmeye açık olmalı, diğerlerinden önce harekete geçmelidir. Diğer bir deyişle, dış politika şekillendiren devletin güvenliği ve bekasıdır bu durumda devlet lideri açıkgozlu olmalı ve ahlaki değerleri politikaya karıştırmamalıdır.⁴³

Klasik Realizmin diğer önemli bir temsilcisi olan Morgenthau ise uluslararası politikayı belirlemede en önemli iki kavram olan ulusal çıkar ve

---

⁴⁰ Paul R. Viotti. and Mark V. Kauppi, *Realism: The State, Power, and the Balance of Power. International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism.* P. R. Viotti and M. V. Kauppi. 2nd edition (Macmillan: New York and Toronto, 1993) s. 38.

⁴¹ Jackson and Sorensen, *Introduction to International Relations*, s. 71.

⁴² *Age*, s. 71.

⁴³ *Age*, s. 73.

gücün önemini belirtmiştir. Uluslararası politika nasıl olursa olsun amaç güçtür, dolayısıyla güç çerçevesinde tanımlanan çıkarlara dayanmalıdır. Güç elde etmek için egemen devletler rekabet halinde olduğundan devletlerin varlığını sürdürebilmesi için dış politikaları güce dayanmak zorundadır. Dolayısıyla devletin sahip olduğu kapasite dış politikasını belirlemede önemlidir.⁴⁴ Dış politikada güç ve çıkar siyasal çevre tarafından belirlendiğinden devletlerin dış politikaları farklılık gösterebilir. Devletler dış politikalarını şekillendirmede ulusal çıkarlarını maksimize etmeyi ve güçlerini arttırmayı amaçlarlar. Devlet insanının güç olarak tanımlanan çıkar kavramına uygun olarak hareket ettiği varsayıldığında gelecekte de nasıl davranacağı anlaşılmış olur.⁴⁵

Özetle, devletler için önemli olan güç elde etme ve çıkarlarını korumak olduğu için klasik realizm AB'nin kendi içindeki sorunlardan dolayı bütünselliği yakalayamadığı dolayısıyla bölge üzerine neden etkin bir politika izleyemediğini açıklamaktadır. İkinci Körfez savaşında AB üyeleri arasında çıkar çatışması meydana geldiğinden AB üyeleri tek ses olarak hareket etmek yerine çıkarlarına göre hareket etmişlerdir. Fakat AB'nin koordineli bir politika ürettiği sıralarda etkin olamamasının nedenini açıklayamamaktadır. Klasik realizm uluslararası sistemin yapısını yerine devlet güçleri ve liderlerin algılamalarının önemli olduğunu savunmuştur. Bu da AB'nin Orta Doğu politikalarını etkileyen süper güç ABD'nin rolünü açıklayamamaktadır.

---

⁴⁴ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred Knoph, 1973), s. 5-20.

⁴⁵ Ole, R. Holsti, "Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge," *Controversies in International Relations Theory, Realism and Neoliberal Challenge*, ed., Charles W. Kegley, (New York: St. Martin's Press, t.y.), s. 37.

Yapısal Gerçekçilik (neorealizm) aynı klasik realizm gibi devletlerin davranışlarını, dış politikalarını nasıl şekillendirdiklerini açıklar. Klasik realizme göre devlet liderleri çıkar ve sürekli güç peşinde koşar fakat neorealizm ise devletlerin dış politikasını açıklarken devletlerin güçlerinin ya da iç yönetimlerinin, liderlerinin algılamalarının değil de uluslararası sistemin yapısının önemli olduğunu savunur.⁴⁶ Yapısal Realizm'e göre uluslararası sistemde anarşik bir yapı söz konusudur.⁴⁷ Buna bağlı olarak uluslararası sistemde devletlerin öncelik hedefi güvenliklerini ve egemenliklerini korumaktır. Bir başka deyişle, kendini kurtarma (self-help) uluslararası sistemin önemli ilkesidir. Bu yönden devletler davranışlarında benzerlik gösterse de "yeteneklerin dağılımı" (distribution of capabilities) bakımından farklılık gösterirler. Neorealizme göre devletlerin davranışlarını ve dolayısıyla güç elde etme ve gücü gösterme eğilimlerini uluslararası sistem belirler. Bir ülkenin gücü, sistem içerisindeki güç dağılımıyla ilişkilidir. Devletler sistemde kapasitelerine göre farklı şekilde dağılmışlardır ve bu farklılıklar devletlerin davranışlarını belirler.⁴⁸ Neorealistler bu sayede büyük ve küçük güçler arasındaki farkı ortaya koyarlar. Devlet liderlerinin dış politika oluşturmadaki rolü sistemin yapısına göre belirlenir.

Neorealizmin öncüsü olarak bilinen Kenneth Waltz, iki kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı olduğunu savunmaktadır. İstikrarlı olması merkezi güçler arasında savaş çıkmasını engeller fakat çok kutuplulukta ise kapasite ve askeri uzlaşmada meydana gelen farklılaşmalar istikrarsız bir yapıyı

---

⁴⁶ Scott Burchill and Andrew Linklater, *Theories of International Relations*, (London: Macmillan Press, 1996), s. 86.

⁴⁷ Burchill and Linklater, *Theories of International Relations*, s. 244.

⁴⁸ Age, s. 87.

meydana getirir. Askeri açıdan aktörlerin birbirini dengelemesi önemlidir. Sayının artması sonucu aktörler askeri kuvvetleri bakımından iki kutuplu sistemdeki gibi birbirlerini dengeleyemezler bu da çoğalan merkezi güçler arasında yaşanabilecek herhangi bir anlaşmazlıkta bir savaşın çıkma ihtimalini yüksek kılar.⁴⁹

Yapısal Realizm uluslararası sistemin yapısının önemli olduğunu savunması bakımından ABD'nin diğer aktörlerle olan ilişkilerini açıklar. Diğer bir deyişle, AB'nin Orta Doğu'da neden aktif olmadığı sorusuna cevap olarak uluslararası sistemin yapısını gösterir. Ancak bu durumda sistemin izin verdiği noktalarda AB'nin neden etkili bir politika üretmediğini açıklayamaz. Yapısal realizm devletin davranışlarını şekillendirmede dış etkenleri göze alıp iç etkenleri göz ardı etmiştir. Bu bağlamda yapı toplumlar arası siyasi ve ekonomik etkileşimlerden, devlet liderlerinden ayrı tutulmaktadır.⁵⁰

Realizm genel anlamda güç ve çıkar unsurlarının devletlerin dış politikalarını şekillendirdiğini düşünür. Tarihe baktığımızda büyük güçlerin Orta Doğu politikaları da çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Ne var ki realizmin klasik ve neo kolu bazı noktaları açıkta bırakmaktadır. Dolayısıyla, ABD'nin ve AB'nin Orta Doğu politikaları bağlamında kurdukları ilişkiyi açıklamak için literatürde bir boşluk olduğu gözükmektedir. Bu çalışmanın amacı literatürde bulunan bu boşluğu doldurmak için yeni bir teorik çerçeve önermektir.

⁴⁹ Kenneth Waltz, "Structural Realizm After Cold War", *International Security*, 25, 1, (2000), s. 30.

⁵⁰ O.L. Holsti, *Controversies in International Relations Theory*, ss. 40-41.

3. Teorik Çerçeve: Opportunities (Fırsatlar) ve Capabilities (Yeterlilikler)

Literatürde gördüğümüz uluslararası ilişkilerin temel teorilerinden realizmin klasik ve yapısal kollarının yaşadığı sorun aslında kavramsallaştırma sürecinin yaşadığı iki temel soruna işaret eder. Bunlardan ilki belirli durumlar (certain conditions) diğeri ise gerekli ve yeterli değişkenler sorunudur. Ana teoriler belli durumlar ve zamanlar için genel bir model sunduklarından bazı durumları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Örneğin, sistemin anarşik yapısından dolayı yapısal realizm devletlerin aynı motivasyonu gerçekleştireceğini ön görmektedir. Fakat devletlerin karar alma süreçlerinin, motivasyonlarının ve yeterliliklerinin farklı olduğunu göz ardı etmektedir.⁵¹ Most ve Starr'a göre farklı nedenler aynı sonuçlara yol açabileceği gibi bunun mantıksal olarak tersini de düşünmek mümkündür.⁵² Bu durumda ana teorilerin öne sürdüğü belirli durumlarda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerin oluşumuna neden olacağı önerisi aslında bağımlı değişkenin oluşumunu açıklamakta yetersizdir. Nedeni ise sadece belirli durumlarda etkin olan modeller, devletlerin dış politikada karar davranışlarını ve uluslararası sistemi anlamakta yeterli değildir.⁵³

James N. Rosenau'ya göre insanların davranış modellerini ham verilere göre yapılandırmak ne kadar imkânsızsa ölü bir ağaçtan ve pişmemiş kilden de bir bina yapmak o kadar imkânsızdır. Sağlam bir bina elde etmek için ağacın kesilmesi, toprağın pişirilmesi ve sonuçta elde edilen odun ve tuğlaların eşit renk ve boyutta olması gerekmektedir. Önemli nokta ise; tasarım ve yapının işlevinden

⁵¹ Benjamin A. Most and Harvey Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, (Carolina: University of South Carolina Press, 1989), ss. 120-121.

⁵² Most and Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, ss. 110-111.

⁵³ *Age*, s. 23.

onu bir araya getiren maddelerin benzer şekilde işlendiği gerçeği tespit edilemez. Aynı odun ve tuğlalar büyük veya küçük yapı, bina veya kilise inşa etmek için kullanılabilir. Rosenau'nun fiziksel maddeler analogisine göre, biri ağacı ateş yakmak için kesiyorsa diğeri boyamak için bir diğeri ise çiftlik evi inşa etmek için kesebilir.⁵⁴ Rosenau'nun analogi örneğine göre belirli koşullar farklı sonuçlar üretebilir, bu durumda kesin koşulların açıklama sorunu yaşamasına sebep olur. Bu nedenle, kesin koşullardaki durumları açıklayan teorik çerçeve yerine Rosenau bir adım daha geriye giderek koşulların bir üst kümede toplandığı daha genel bir açıklama yapan teorik çerçeveyi öngörmüştür.⁵⁵

Yeterlilik ve gereklilik koşulu kavramsallaşma sürecinde yaşanan diğeri bir sorundur. Birçok araştırma biçimi "X, Y'nin nedenidir" şeklindedir. Bu durumda x ile y arasındaki nedensellik ilişkilerinde "yeterlilik" (sufficiency) koşulu sağlanmıştır.⁵⁶ Diğeri bir deyişle, eğer x y'nin yeterli nedeni ise o zaman x'in varlığı y'nin varlığını ifade eder. Fakat A alternatif olarak y nin nedeni olabilir bu durumda y'nin varlığı tek başına x ile ilişkilendirilemez. Örneğin, liderin savaşta tüm kuvvetiyle savaşmak istememesi mağlubiyete neden olur. Fakat askeri kapasitenin yetersiz olması da savaşta mağlubiyete sebep olabilir.⁵⁷ Gereklilikte ise x y'nin gerekli nedeni ise y x'in varlığını gösterse de x'in varlığı y'yi meydana getirmeyecektir. Örneğin, piyangoyu kazanmak P, kazanmak için bilet

⁵⁴ James N. Rosenau, *The Study of World Politics, Theoretical and Methodological Challenges*, (Routledge: y.y., 2006), ss. 171-172.

⁵⁵ James N. Rosenau, "A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence", *International Studies Quarterly*, 28, 3, (1984), s. 251.

⁵⁶ Most and Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s. 5

⁵⁷ Age, s. 12.

almak ise B ile gösterilirse; bu durumda P B'nin oluşması için gereklilik koşulunu oluşturmaktadır.

Piyangoyu kazanmak için bilet alınması gereklilik durumudur. Fakat bilet almak yani B, P'nin oluşması yeterli koşul değildir (Bilet alınsa bile piyangoyu kazanamayabilir). X'in y için hem yeterli hem de gereklilik oluşturduğu durumda ise x y'nin nedeni Y ise X in oluşumunda gereklilik koşulunu oluşturur.⁵⁸ İlk önermede görüldüğü üzere X, Y için yeterli fakat gerekli koşul oluşturmamaktadır. İkinci önermede ise X, Y için gerekli fakat yeterli koşul oluşturmamaktadır. Tek bir değişken durumun yeterli veya gerekli olduğunu açıklama konusunda yetersizdir. Birden çok değişkene ihtiyaç olan durumlarda ise hem yeterli hem de gerekli koşulu aynı anda sunabilecek bir çerçeveye ihtiyaç vardır.⁵⁹ Bu durum ise ön kuramsal çerçevenin sağladığı esneklikle mümkündür. Ön kuramsal çerçeveler kesin bir değişkene işaret etmediğinden dolayı iki koşulun aynı anda olduğu durumu açıklamak için kullanılabilir.

Kavramsallaştırma sürecinin yaşadığı iki temel sorundan dolayı tezin araştırma sorusu olan AB'nin Orta Doğu politikasına ABD'nin etkisini açıklamak için realizm ve kollarının sunduğu sabit değişkenler yerine ve tek değişkenin araştırma sorusunu açıklarken meydana getireceği sorunları açıklayabilmek için Most ve Starr'ın da kullandığı gibi ön kuramsal çerçeveyi kullanmak tercih edilmektedir.

---

⁵⁸ Most and Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s. 48.

⁵⁹ *Age*, ss. 49-50

Uygun görülen ön kuramsal çerçeve ise Fırsatlar (opportunities) ve Yeterlilikler (capabilities)'dir. Fırsatlar ve yeterlilikler ön kuramsal çerçevesi dış ve iç çevresel faktörleri kapsamaktadır. Fırsatlar, dış çevrede meydana gelen olayların, aktörün dış politikasını etkileyen veya izin veren faktörleri belirtmektedir. Diğer bir deyişle, yapısal faktörleri işaret etmektedir. Diğer bir yandan yeterlilik değişkeni ise, içsel durumdaki faktörleri-ulusal güç kapasitesini oluşturan politika araçlarını (diplomatik, ekonomik ve askeri) ve fırsatların oluştuğu durumda bu araçları kullanma yeteneğini ifade eder.⁶⁰

Christopher Hill'e göre, dış politika siyasetinin iki yönü (uluslararası sistem ve bürokratik-iç politika) karar verici üzerinde etkilidir. Bu ikisi arasındaki etkileşim de dış politikayı oluşturur.⁶¹ Diğer bir deyişle, hem sistemin yapısını hem de devletlerin gücünü açıklayan çoklu-seviye analizi yapılmalıdır. Fırsatlar, sistemin yapısında meydana gelen faktörleri kapsadığından neorealizm, yeterlilik ise devletlerin sahip oldukları gücü belirttiğinden klasik realizmi içermektedir.

4. Yeterlilikler

Genel olarak bir birimin uluslararası aktör olarak nitelendirilebilmesi için uluslararası bir etki yaratma kapasitesine sahip olması ve büyük ölçüde siyasi sistemi oluşturması gerekmektedir.⁶² Uluslararası aktörün bu şartları yerine getirebilmesinde en önemli faktör ise sahip olduğu yeterliliktir. Sjöstedt'e göre bir aktörün yeterliliği "uluslararası sistem içerisindeki diğer aktörlerle olan ilişkisinde

⁶⁰ Charlotte Bretherton and John Vogler, *The European Union as a Global Actor*, (New York: Routledge, 2006), ss. 24-35.

⁶¹ Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, (New York: Palgrave Macmillan, t.y.), ss. 19-20.

⁶² Bretherton and Vogler, *The European Union as a Global Actor*, s. 18.

aktif ve bilinçli davranma kapasitesine” sahip olmasıdır.⁶³ Sjöstedt’in kapasiteyi içsel kaynakların ve içsel bütünlüğün bir fonksiyonu olarak görmesine karşın Bretherton ve Vogler ise aktör olmanın iç ve dış faktörlerin etkileşimi ile inşa edildiğini savunmaktadır.⁶⁴ Vogler ve Bretherton yeterliliği; proaktif bir politika gündemi oluşturmak ve dış beklentilere, taleplere, fırsatlara etkin bir karşılık vermek için oluşturulan ve uygulanan dış politika kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, dış fırsatlar ve beklentilere karşılık verme kapasitesidir. Yeterliliğin dayalı olduğu üç temel faktör bulunmaktadır. Sırasıyla, belirli ortak değerleri paylaşmak hususunda anlaşmaya varmak, önceliklerini belirleme yeteneğine sahip olmak ve uygun politikaları oluşturmak ve son olarak, politika enstrümanları olan diplomasi, ekonomik gereçler ve askeri imkânlarının kullanılabilirliği ve bu araçlardan faydalanabilme kapasitesine sahip olmak.⁶⁵

AB konusunda bakıldığında üye ülkeler çok sayıda ortak hükümlere imza attılar bu bağlamda insan hakları, demokrasi gibi prensiplere uyacaklardı. Bu değerler aynı zamanda AB’nin politika oluşturması için kılavuz olmaktadır. Yeterlilik anlamında bir diğer faktör ise aktörün önceliklerini belirlemesi ve buna göre bütünlük oluşturan politikalar üretmesi gerekmektedir. Bu kriteri yerine getirmesi için politika üretme sürecinde tutarlılık ve bütünsellik sağlamalıdır. AB için tutarlılık, ulusal politikalarının ve ikili ilişkilerinin AB politikalarına uygun olması olarak tanımlanırken bütünsellik ise iç politika üretmede uyum süreci

---

⁶³ Gunnar Sjöstedt, *The External Role of the European Community*, (Switzerland: Saxon House, Swedish Institute of International Affairs, 1977), s. 16.

⁶⁴ Bretherton and Vogler, *The European Union as a Global Actor*, s. 2.

⁶⁵ *Age*, s. 30.

olarak tanımlanır.⁶⁶ Tutarlı ve bütünsellik sağlayan politikalar sergilediği sürece AB dış politikada Sjöstedt'in de vurguladığı gibi aktif ve bilinçli bir şekilde ilerleme yeterliliğine sahip olabilir. AB'nin ise bu kriteri çoğu zaman karşılayamadığı görülmektedir. 2006 yılında Hamas'ın seçilmesinden sonra AB, Filistin ile diplomatik ve finansal bağlarını kesmiş ve Hamas'ı terör örgütü olarak ilan etmişti. Diğer yandan AB'nin anti-Hamas politikası özellikle Filistin'de demokrasiyi destekleme politikasıyla tutarsızlık gösteriyordu. Bütünsellik politikasındaki eksiklik özellikle 2003 Irak savaşında görülmekteydi. İngiltere ve İspanya ABD yanlısı tutum izlerken Fransa ve Almanya bu hareketi protesto etmişti.⁶⁷ Tutarlılık ve bütünsellik aynı zamanda aktörün yeterliliğinin diğer bir hususu olan dış politikalarındaki amaçlarına ulaşmasını sağlayan; ulusal güç kapasitesini oluşturan politika araçlarını (ekonomik, politik veya askeri) sağlama ve kullanma yeteneğine sahip olmasını etkilemektedir.⁶⁸

Türkiye-Suriye ilişkisine bakıldığı zaman 1990'ların ortasına kadar Türkiye, Suriye ile olan sorunlarında askeri yeterliliğinin olmamasından dolayı topyekûn bir savaşa girişememiş, askeri yeterliliğini sağladığında ise sistemin yapısı buna izin vermemiştir. 1990'larda Suriye'ye karşı katı tutum izleyen Türkiye 2000'lerin başında aralarında sorun olan PKK meselesini çözdükten sonra daha yapıcı bir yaklaşım sergilemeye çalışmak istemiştir. Fakat ABD'nin Suriye'ye karşı sert tutum izlemeye başlaması Türkiye'nin politika oluşturma yeterliliklerine engel olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler karmaşık hale gelmiştir.

---

⁶⁶ Age, s. 30.

⁶⁷ Asle Toje, "The Consensus-Expectations Gao: Explaining Europe's Ineffective Foreign Policy," *Security Dialogue*, 39, 1, (2008), s. 127.

⁶⁸ Bretherton and Vogler, *The European Union as a Global Actor*, s. 30.

Türkiye ve Suriye ilişkileri geliştirecek yeterliliklere sahip olsa da sistemde ABD'nin varlığı ve Türkiye'nin ABD ile olan stratejik ortaklığı, Türkiye ve Suriye ilişkilerinin gelişmesine izin vermemiştir.⁶⁹

Yeterlilik koşulunun sağlandığı ancak yapının izin vermediği duruma örnek olarak verilebilecek diğer bir olay ise 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizidir. Batılı devletlerin denetiminde olan Süveyş kanalının millileştirildiğini söylemesi üzerine Fransa, İngiltere ve İsrail bir ittifak yapıp Mısır'a savaş açmıştır. Bu savaşta özellikle askeri yeterlilikleri sayesinde güçlü olan ve kanalı ele geçiren Fransa ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin nükleer saldırı tehdidi ve ABD'nin saldırıya karşı cephe almasından dolayı ateşkes ilan edip geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durumda yeterliliğe sahip olmak gerekli ama yeterli bir faktör değildir. Fırsatlarında incelenmesi gerekmektedir.

5. Fırsatlar

Bir aktörün etkili olabilmesi ve yeterliliklerini ortaya koyabilmesi için uygun bir duruma ihtiyaç vardır. Dış çevrede meydana gelen düşünceler, olaylar ve beklentilerdeki faktörler aktör olma durumunu engeller veya olanak sağlar. “Terörle Savaş” düşüncesi veya ABD'nin Irak'ı 2003'te işgali gibi olaylar, AB'nin izleyeceği tutumu etkilemiştir.⁷⁰ Bu bağlamda fırsatlar, AB'nin eylemlerini gerçekleştirdiği yapısal durumu temsil etmektedir. Sprout'a göre yeterliliklerin var olması fırsatların da oluşmasına izin verir. Yeterliliklerin eşit dağılmamış olması bazı ülkelerin harekete geçmesine fırsat verip diğer ülkelerin

⁶⁹ Meliha Altunışık and Özlem Tür, “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations”, *Security Dialogue*, 37, 2, (2006), ss. 229-234.

⁷⁰ Bretherton and Vogler, *The European Union as a Global Actor*, s. 26.

katılmadığı bazı olaylara müdahil olmalarını sağlar.⁷¹ Diğer bir deyişle, aktörler fırsatlardan yararlanmak isteyebilir fakat yeterlilikleri fırsatlardan yararlanabilecek ölçüde olmadığı sürece etkin olamazlar. Russet'in menü analogisinde belirttiği gibi; bazı insanlar belirli restoranlara yemek yemeye gitmezler çünkü orda yemek için yeterli paraları yoktur. Restoranlar var oldukları için gidebilirler fakat böyle bir ihtimalin olma durumu yoktur çünkü fırsattan yararlanabilecek yeterlilikleri yoktur.⁷²

1991 yılında Yugoslavya krizi patlak verdiğinde AB Dönem Başkanı Jacques Poos ve Avrupa komisyonu Başkanı Jack Delors gibi liderler uluslararası sistemin izin verdiği fırsattan yararlanıp AB'nin Yugoslavya krizini çözeceğini öne sürmüşlerdi. Fakat İngiltere, Almanya ve Fransa gibi başlıca AB ülkeleri arasında Yugoslavya'daki çatışmalara ilişkin bir görüş birliği sağlanamadığı ve AB krize müdahale edebilecek bir kapasiteye sahip olmadığı için AB, Yugoslavya'nın dağılma sürecini yönetmekte başarısız oldu. Bu durumda her ne kadar uluslararası sistem AB'nin krize müdahalesine izin verse de AB'nin mevcut askeri kapasitesinin yeterli olmaması ve ortak bir tutum sergileyememesi yeterlilik bakımından zayıf olduğunun bir göstergesiydi.⁷³

1999 Kosova Krizinde de uluslararası sistem AB'nin rol almasına fırsat vermişti. Fakat AB'nin şiddeti durdurmak için Sırbistan'a karşı diplomatik girişimleri ve uyguladığı yaptırımlar sorunu çözememiş, aksine kapasitesi bu durumda yetersiz kalmıştır. AB'nin bu tutumu şiddeti durdurmaya yetmemiş,

⁷¹ Most and Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s. 32.

⁷² *Age*, s. 32.

⁷³ Ulrich Krotz, "Momentum and Impediments: Why Europe Won't Emerge as a Full Political Actor on the World Stage Soon," *Journal of Common Market Studies*, 47, 3, (May 2009), s. 579.

Birlik liderleri arasındaki siyasi birliğin olmaması da askeri alanda yeterlilik adına etkili bir kurumun oluşturulamamasına neden olmuştur. Sadece sistemin izin vermesi AB'nin etkin olmasına yetmemiş, askeri ve siyasi güç yeterliliği olmadığından dolayı başarılı olamamıştır.⁷⁴

Bu durumda sadece fırsatlar veya yeterlilikler kavramları tek başına etkin bir aktör olmaya yetmemektedir. Yeterliliklerin ya da fırsatların herhangi birinin olduğu zamanda aktör etkin bir rol oynayabilir. Fakat bazı durumlarda herhangi birinin oluşması yani elverişli (sufficient) nedenler etkin bir aktör olmaya yetmez. Hem yeterliliğin hem de fırsatların birlikte ortaya çıktığı durumda aktör etkin bir dış politika izleyebilir.

Yeterlilik ve fırsatlar, gerekli fakat elverişli olmayan (necessary but not sufficient) bağımsız değişkenler olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle oluşturulan hipoteze göre bir aktör yeterliliğe ve fırsata sahip olduğu durumda etkin bir dış politika izleyebilir. AB'nin Orta Doğu politikasında etkin olduğu dönemler hem fırsatların hem de yeterliliğin olduğu dönemlerdir.

6. Yöntem

Avrupa Birliği'nin Orta Doğu bölgesine olan ilgisi 1970'lerin ortasından itibaren artmıştır. AB'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasına ABD'nin etkisini incelerken genel olarak üç farklı dönem ele anılacaktır. İlk olarak, 1975-1991 arası Soğuk Savaş dönemi, 1991'den 2003'e kadar olan dönem ise Soğuk Savaş

⁷⁴ Muhammet Faruk Çakır ve Hüseyin Emiroğlu, "Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB'nin Liderliği: Kosova'nın Nihai Statüsü Meselesi (1999-2005)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5, 17, (2009), ss. 102-106.

sonrası olarak ana hatlarıyla ve ardından 2003 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler daha ayrıntılı olarak incelenecektir. AB'nin Orta Doğu'da izlediği politikaların etkinliğini incelemek açısından bağımsız değişkenlerden yeterlilik; AB'nin ortak dış politika geliştirme ve uygulama yeteneği, bölgeye yönelik ayırdığı kaynaklar olarak, fırsatlar ise sistemin yapısı ve etkisi olarak değerlendirilecektir. AB'nin Orta Doğu'da etkinliğinin ise her iki bağımsız değişkenin birlikte ortaya çıkmasıyla başarılı olduğu savunulmaktadır.

1975-1991 arası dönemin Soğuk Savaş konjonktürünü politikalarıyla şekillendiren iki büyük güç bulunmaktaydı; ABD ve SSCB. AT ise bu katkı bloklaşmanın gerektirdiği politikalar ile kendi ulusal politikaları arasında kalmıştı. Orta Doğu'da Süveyş Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birlikte Mısır'a karşı savaşması ve diğer Avrupa ülkelerinin Fransa'yı desteklemeleri bölge ülkeleri ve Avrupa devletlerinin uzun bir süre iyi ilişki kuramamalarına neden olmuştur.⁷⁵ Sonrasında ise sömürgeci anlayış yerine Avrupa, bölgeye yönelik diyalogu geliştirmeyi tercih etmiştir. Akdeniz ülkelerinin coğrafi yakınlığı bunun yanı sıra siyasi ve ekonomik nedenlerle AT'nin ilgisini çeken bölgelerden biriydi. Bu bağlamda özellikle Orta Doğu ile olan ilişkilerini güçlendirmek için ilk olarak Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle iki taraflı ticari anlaşmalar yapmıştır. Uygulanan politikaların çok taraflı yerine iki taraflı olması, Orta Doğu bölgesinin tümünü kapsamaması ve anlaşmaların ülkelerin ticari beklentilerini karşılamadaki yetersizliği AT'nin o dönemki Orta Doğu politikasına da yansımıştır.⁷⁶

⁷⁵ Barbara Allen Roberson, *Introduction, The Middle East and Europe: The Power Deficit*, (London: Routledge, 1998), ss. 3-4.

⁷⁶ Ömer Kurtbağ, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3, 1, (2003), ss. 74-75.

AT, 1970 sonrası bölgeye politika mali ve ekonomik işbirliği için Global Akdeniz Politikasını (GAP-1972) uygulamaya sokmuştur. 1973 petrol krizi sonucunda ise Avrupa'nın Orta Doğu'ya ne kadar bağımlı olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasıyla salt ekonomik ilişkileri içeren Avrupa-Arap diyalogu kuruldu.⁷⁷ Arap ülkeleri, AT'yi ABD'nin İsrail yanlısı tutumuna karşı bölgede dengeleyici bir güç olarak görmek istemişlerdi. GAP 1989, Avrupa-Arap diyalogu ise AT'nin Arap ülkeleriyle siyasi konular yerine ekonomik ilişkileri gündeme getirmesi sonucu uzun ömürlü olmamıştır. Arap-İsrail anlaşmazlığında ABD, AT'nin barış sürecinde etkin olarak rol almasına karşıydı.⁷⁸ AT her ne kadar duruma yönelik Venedik Deklarasyonu yayımlasa da bu üye ülkeler tarafından uygulanamamıştır.

Soğuk Savaş döneminde AT , Orta Doğu politikasında sorunu çözmeye yönelik ekonomik ve siyasi girişimlerde bulunmuştur. AB siyasi açıdan Venedik Deklarasyonu yayımlamasına rağmen fırsatlar bakımından incelendiğinde Soğuk Savaş döneminde bloklar arası politikanın önemli rol oynaması ve ABD'nin bölgede gücünü göstermesi AT'nin etkin rol üstlenemediğini göstermiştir. Aynı zamanda, yeterlilik değişkeni açısından döneme bakıldığında AB ekonomik, siyasi ve sosyal araçlarını geliştirememesinden dolayı Orta Doğu da etkili bir strateji izleyememiştir.

Barış sürecinde ise iki tarafı uzlaştırmak için gerekli kapasitesi olmadığından anlaşmazlığa bir katkısı olamamış sadece bildiriler yoluyla görüşlerini açıklamıştır. Bu dönemde AT özellikle sömürge bağlarından kopan

⁷⁷ Kenan Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", *Alternatives*, 6, 1-2, (2007), s. 181.

⁷⁸ David Allen and Michael Smith, "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena," *Review of International Studies*, 16, 1, (1990), s. 28.

Akdeniz ülkelerine karşı siyasi, ekonomik anlamda yardım etmek için politikalar üretmiştir. 1972'ye kadar olan süreçte Akdeniz ülkeleriyle tercihli olmayan ticaret anlaşmaları başlamıştır. 1991-2003 arası dönem ise Soğuk Savaş sonrası olarak incelenecektir. Bu dönemin ayrı bir başlık altında incelenmesinin en önemli nedeni Soğuk Savaş döneminde oluşan çift kutuplu sistemin sona ermesidir. Çift kutuplu sistemin sona ermesi ve AB'nin Maastricht anlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası oluşturması, uluslararası konularda daha etkin bir rol üstlenebileceği beklentisini de beraberinde getirdi. Fakat oluşan tek kutuplu sistemde ABD tek süper güç olarak dünya politikasında yer aldı ve uluslararası sistemde ABD'nin ekonomik ve siyasi gücüyle boy ölçüşebilecek ikinci bir rakip yoktu.⁷⁹ Bu nedenle AB, bu dönemde rakip olmaktan çok ABD politikalarının tamamlayıcısı olarak dikkat çekmektedir.⁸⁰

Soğuk Savaş sonrasında Irak Savaşı'na kadar geçen süre içinde meydana gelen en önemli olaylardan biri de Birinci Körfez Savaşı olduğundan dolayı bu başlık altında incelenecektir. Körfez Savaşı AB ve ABD'nin Orta Doğu üzerindeki etkinliklerini değerlendirmek açısından örnek teşkil etmektedir. AB'nin bu dönemde Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistemde tek güç olarak adlandırılan ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'nda Orta Doğu'ya yönelik politikalarına karşı ne derece etkili olduğu; fırsatlar açısından değerlendirilirken, ortak bir politika oluşturma eğilimi ve bölge üzerine uygulamaya çalıştığı ekonomik, siyasi politikalar ise yeterlilik açısından incelenecektir. AB bu dönem

⁷⁹ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, (2011), s. 5.

⁸⁰ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne Etkileri," *Filistin: Çıkmazdan Çözüme* içinde, derl., M. İ. Turhan, (İstanbul: Küre Yayınları, 2003), ss. 137-138.

aralığında bölgesel işbirliği politikalarına devam etmiş ve bölgeye yönelik politik atılımlar yapmıştır. Akdeniz'e yönelik politikasının 1980'ler sonunda başarısızlığa uğramasından dolayı yeniden ele alarak bölge ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu atılımlardan ilki olan Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası ile ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra, Ortadoğu'da çıkan istikrarsızlığın Akdeniz'e kıyısı olan AB ülkelerini direk etkilediğinden bölgeye yönelik kapsamlı bir politika gerçekleştirmek için 1995 yılında Barselona Bildirgesiyle Avrupa-Akdeniz Ortaklığını (AAO) kurmuştur. Aynı zamanda AAO ile İsrail ve Filistin Yönetimi ile ortaklık anlaşmaları imzalamıştır.⁸¹ Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sonrasında ABD İran'a yönelik çifte çevreleme politikası ile bölgedeki askeri gücünü arttırarak tecrit etmeyi amaçlarken, AB yapıcı bir tutum ile ticari ilişkilerini güçlendirmeyi seçerek eleştirel diyalog sürecini başlatmıştır.⁸² Bu dönem aralığında ABD'nin etkin olduğu özellikle Orta Doğu gibi stratejik öneme sahip olan bir bölgede ABD'ye rağmen politika üretmenin imkansızlığının farkında olan AB bundan optimum kar sağlamayı amaçlamış, bu nedenle ürettiği politikaların temelde ABD politikalarının tamamlayıcısı olmasına önem vermiştir.⁸³

Genel olarak döneme bakıldığında, uluslararası sistemde meydana gelen değişiklik sonucu ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması sistemde bulunan diğer güçleri etkilemiştir. AB, yeterlilik bağlamında her ne kadar mali

⁸¹ Raffaella A. Del Sarto and Tobias Schumacher, "From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy Towards the Southern Mediterranean?", *European Foreign Affairs Review*, 10, (2005), ss. 32-34.

⁸² Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve AB: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etüdlere*, 1, 1, (2009), ss. 73-74.

⁸³ Şenel, *Filistin: Çıkmazdan Çözüme*, ss. 137-139.

kaynaklarıyla ve yaptığı bölgesel anlaşmalarla varlığını göstermeye çalışsa da fırsatın yani uluslararası sistemin yapısının buna izin vermemesi nedeniyle bölgede etkin bir politika izleyememiştir. Diğer bir deyişle, sadece yeterlilik değişkeninin bulunması AB'nin etkin bir politika izlemesine neden olmamaktadır. Fırsatların oluşmaması AB'nin etkin bir politika izlemesini engellemektedir.

2003-2011 dönem aralığının seçilmesindeki neden ise 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin özellikle bölgeye yönelik sertleşen politikaları ve AB'nin ise bağımsız olarak hareket etme eğiliminin ise ABD'nin politikasına paralel olarak hız kesmesidir. Bush yönetimi Clinton döneminin “çifte kuşatma” anlayışını geride bırakarak Amerikan hegemonyasını devam ettirmek adına “önleyici savaş” doktrinini geliştirmişti ve bu sayede uluslararası kuruluşlar destek vermese de savaşa girişebilecekti. Yeni dış politikasını uygulayacağı en iyi alan ise Orta Doğu bölgesiydi hem petrolü barındırması hem de hegemonyasını sürdürmesi açısından kilit noktaydı.

Dönemin önemli olaylarından İkinci Körfez Savaşı, ABD'nin tutumunun sertleştiğini gösteren bir örnekti. Körfez Savaşı aynı zamanda bölgede ekonomik aktör olarak rol alan AB'nin siyasi olarak yetersiz olduğunu göstermiştir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarında tamamlayıcı rol oynayan AB bu dönemde bölgeye yönelik aktif bir rol oynamaya başlamıştır. ABD ise Irak Savaşı ile bölgede askeri varlığını net bir şekilde ortaya koymuştur. AB üyesi ülkeler, ABD gibi sert bir politika izlememek gerektiğini belirtmenin dışında Orta Doğu'ya yönelik alternatif bir ortak dış politika üretememişlerdir. En büyük nedeni ise üye ülkelerin ulusal çıkarlarını ön planda tutmak istemelerinden

kaynaklanmış, İngiltere ABD ile savaşa katılırken Almanya ve Fransa buna karşı çıkmıştır.⁸⁴ AB bu dönemde ekonomik ve bölgesel politikalarına yön vermiş 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikasını geliştirmiş bu sayede bölgede istikrar ve güvenliği geliştirmeyi amaçlamıştır.⁸⁵ Dönemin diğer önemli bir olayı olan İran nükleer programına, ABD sert bir tutum sergilemesine rağmen AB uzlaşmacı bir yol izlemeyi tercih etmiş ve ticari ilişkilerini kesmemiştir. İkinci Körfez savaşına ve İran nükleer programına karşı farklı politikaların izlenmesi transatlantik ilişkilere de yansımıştır. Belirtilen dönem aralığında İsrail-Filistin sorunu incelendiğinde ise AB ekonomik açıdan Filistin'e destek olsa da ABD İsrail yanlısı tutumuyla bölgedeki rolünü korumaya çalışmıştır.

Belirtilen dönemlerdeki olayların incelenmesi açısından öncelikle, literatür ve arşiv taraması yapılarak analiz edilecektir. Literatür taramasında görsel ve yazılı basında çıkan makalelerden, yayımlanmış ilgili kitaplardan ikincil kaynak olarak yararlanılacaktır. Bunun yanı sıra içerik analizi yapılarak, karar alıcıların konuşmaları analiz edilecek, bu konuşmalara ise arşiv taraması metodundan ulaşılabilecektir.

---

⁸⁴ Sevilay Kahraman, "Avrupa Birliği ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun, İnce Bir Yol", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2, 4, (2003), s. 152.

⁸⁵ Roland Dannreuther, "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, 11, (2006), ss. 184-185.

I. BÖLÜM

AVRUPA TOPLULUĞU VE ABD’NİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI

1.1. Avrupa Topluluğu’nun Orta Doğu’ya Yönelik Politika Oluşturma

Girişimleri

Avrupa ülkelerinin Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisi Avrupa Topluluğunun oluşumundan önceye dayanmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu’nu sona erdiren Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere ve Fransa’nın Orta Doğu ülkeleri üzerinde manda yönetimi kurması, aynı zamanda bölgedeki en büyük rahatsızlığın başlangıcı olarak bilinen ve İsrail’in kurulmasını sağlayacak olan Balfour Deklarasyonu’nun yine bu ülkelerin ve İtalya’nın desteklemesi ve Araplara bağımsızlık sözü veren bu ülkelerin İsrail’i tanıyan ilk devletler arasında yer almaları Orta Doğu Arap halkları tarafından ihanet olarak değerlendirilmiştir.⁸⁶ Bunun yanı sıra 1956 Süveyş Krizinde, İngiltere ve Fransa’nın İsrail’le birlikte Mısır’a karşı savaşması, Cezayir’in bağımsızlık mücadelesini Fransa’nın kanlı bir şekilde bastırması ve diğer Avrupa

---

⁸⁶ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 152.

lkelerinin buna destek olması bölge ülkeleri ve Avrupa lkeleri arasındaki ilişkileri uzun süre olumsuz etkilemiştir.⁸⁷

Orta Doğu bölgesi ile ABD'ye nazaran ilişkileri daha eskiye dayanan bazı Avrupa lkeleri bu bağların gerektirdiği ulusal politikalarla, Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapılanmasının gerektirdiği katı bloklaşma arasında çelişkiler yaşamıştır. Bu bağlamda o günkü ismiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu özellikle 1970'lere kadar üç düzlemlili bir politika arayışına girmiştir. Birincisi, ABD'nin Őekillendirmiř olduğu Batı Bloğu politikası, ikincisi her Avrupa ülkesinin kendi tarihi, coğrafi ve ekonomik tercihlerini yansıtan ulusal dış politikası, üçüncüsü ise AET yesi ülkelerin farklı çıkarlarını uyumlaştırmaya çalışan AET ortak dış politikasıdır.⁸⁸

Akdeniz havzası, Orta Doğu lkelerinin de içinde yer almasından dolayı gerek coğrafi konumu gerekse çeşitli ekonomik ve politik nedenlerden dolayı kuruluşundan bu yana AB'nin (o zamanki adıyla AT) ilgisiz kalamayacağı bölgelerden biri olmuştur. AB'nin bazı ülkelerinin bölgeyle tarihsel ilişkileri vardı. Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra Orta Doğu bölgesinde İngiltere ve Fransa hâkimiyeti görülmekteydi. Cezayir, Fas ve Tunus Fransız sömürgesi altında, Mısır ve Irak İngiltere'nin etkisi altındaydı. Bu lkeler bağımsızlıklarını elde ettikten sonra da AET eski ilişkilerine devam etmişlerdir.⁸⁹ Elbette ki bu tarihi bağları meşrulaştıran sebepler vardı ve bu sebepler zaman içerisinde de

⁸⁷ Ralph Dietl, "Suez 1956: A European Intervention?," *Journal of Contemporary History*, 43, 2, (2008), ss. 260–261.

⁸⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2003), s. 363.

⁸⁹ Meliha Benli-Altunışık, "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye," *Türkiye ve Avrupa* içinde, derl., Atıla Eralp (Ankara: İmge Kitapevi, 1997), ss. 351–352.

devam etmiştir. Özellikle, coğrafi yakınlığı nedeniyle Akdeniz bölgesi stratejik bir öneme sahiptir. AT'nin (AB) enerji ithalatının büyük bir kısmını temin ettiği bu ticari yolun güvenliği Avrupa sanayisi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Akdeniz ülkeleri ABD ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nden (EFTA) sonra AB'nin (AT) en önemli ticari ortağıdır.⁹⁰ Akdeniz bölgesi aynı zamanda Avrupa ülkeleri için sağladığı ucuz işgücü açısından da önemlidir. İşgücü Akdeniz ülkeleri için de önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ciddi oranda göç alan Avrupa'da bugün yabancıların toplam sayısı 29 milyona ulaşmıştır. Toplam nüfusun % 5,8 oluşturan bu rakamın yarısını üçüncü ülkelere gelen göç oluşturmaktadır.⁹¹ Bunun yanı sıra, coğrafi yakınlığın bir diğer etkisi ise, Akdeniz Bölgesi'nde oluşacak herhangi bir siyasi istikrarsızlık Avrupa ülkelerine direk yansıtacağından Akdeniz' deki siyasi istikrarın korunması AB (AT) için önemli bir amaç olmasıdır.⁹²

Akdeniz ülkelerinin birçoğunun Avrupa ülkelerinin sömürge bağından kopması ve Avrupa ülkelerinin bu ülkelere yönelik politika dikta etmek yerine ticari, siyasi ilişkilerini geliştirmek üzere giriştiği yapıcı diyaloglarla ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu durumunun en iyi örneği 1956 Süveyş Krizinden sonra görülen politika değişikliğidir. Süveyş Krizinde, İngiltere ve Fransa, İsrail ile birlikte Mısır'a karşı saldırıya geçmiş ve Süveyş Kanal bölgesine asker çıkarmıştı. SSCB bu olay karşısında Fransa ve İngiltere'yi nükleer saldırıyla tehdit etmişti.

⁹⁰ Cihan Dura ve Hayriye Atik, *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), s. 246.

⁹¹ Euromed Summit 2011, "Avrupa-Akdeniz Bölgesinde Göç ve İşbirliği Raporu," (http://www.cese.europa.eu/resources/docs/f_ces9237-2011_tcd_tr.doc), Erişim: 22 Mayıs 2012.

⁹² Altunışık-Benli, *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye*, s. 352.

ABD'nin de bu saldırıya karşı cephe alması ve İngiltere ve Fransa'yı yalnız bırakması sonucu baskıya dayanamayan bu ülkeler geri çekilmek zorunda kalmıştı. SSCB'nin de ABD gibi bu duruma karşı cephe alması, çıkabilecek savaşa karşı ortak tavır sergilemeleri Soğuk Savaş döneminde görülen ender bir olaydı. Bu kriz sonrasında 1881'den beri Mısır'da varlığını gösteren Britanya, Orta Doğu'daki etkisini kaybetmiştir. Krizin sonunda Avrupa Devletleri'nin bölge üzerindeki rollerini kaybettikleri bunun sonucu olarak eski emperyalistler Fransa ve İngiltere'nin artık ABD'nin askeri desteği olmadan hareket edemeyeceği ortaya çıkmıştır. Süveyş buhranının önemli bir sonucu ise bu devletlerin dünya çapındaki rollerinin sona erdiğinin ve artık dünya politikasının esas güçlerinin ABD ve SSCB'ye geçtiğini göstermiş olmasıdır.⁹³ Avrupa ülkelerinin, Orta Doğu'ya yönelik politikalarında sert güç uygulayamayacakları görülmüş, dolayısıyla politika değişikliğine giderek bölgeye yönelik ilişkilerini geliştirmek amacıyla ekonomik ve siyasi diyaloglar kurmayı amaçlamışlardır.

Avrupa Birliği'nin özellikle bölgeye olan ilgisi Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasında başlamış ve Fas, Libya ve Tunus'a 1957 Roma Antlaşması'nın ekindeki niyet bildirisi ile ticari anlaşmalar için söz verilmiştir.⁹⁴ Akdeniz havzasındaki ülkeler hem Avrupa pazarına kolay giriş sağlamak hem de bu yeni oluşumun içinde yer almak düşüncesiyle topluluk ile ilişkilerini güçlendirmek istemişlerdir.

---

⁹³ Paul Reynolds, "Suez: End of Empire", (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5199392.stm #story), Erişim: 22 Mayıs 2012.

⁹⁴ Charletto Bretherton and John Vogler, *The European Union As a Global Actor*, (London: Routledge, 2000), s. 153.

Bu bağlamda Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkileri 1960'ların ortalarından başlayarak gelişmiş, Yunanistan'la 1961'te imzalanıp 1962'de yürürlüğe giren Atina Anlaşması ile başlamıştır. 1963'te imzalanan ve 1964'te yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması ile Türkiye ile ilişkiler başlamıştır. Mağrip ülkelerine yönelik anlaşmalar ise Avrupa Topluluğu'nun kendi içinde şekillendirdiği Ortak Tarım Politikası yüzünden 1969'a kadar gerçekleştirilememiş ve bu ülkeler gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan sebze, meyve ve şarabın Avrupa'ya ihracatındaki ağırlıklarını İtalya ve Fransa'ya kaptırmışlardır.⁹⁵ Fas ve Tunus'la ise 1969 yılında beşer yıllık ticaret anlaşmaları imzalanmıştır, bu anlaşmalarla Tunus ve Fas'ın tarım ürünlerinin Avrupa Topluluğu üye ülkelerine ayrıcalıklı girişi sağlanacak ve mali yardımlar temel alınacaktı. Bunun yanı sıra, 1963'te İran, 1969'da Lübnan ve İsrail ile tercihli ticaret rejimi anlaşması, 1972'de ise Mısır ile 5 yıllık serbest ticareti hedefleyen tercihli ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.⁹⁶

Avrupa Topluluğu, 1970'lerin başına gelindiğinde çoğu Akdeniz ülkesi ile ticari ilişkilerle sınırlı ve iki taraflı nitelik taşıyan anlaşmalar imzalamıştır. Bunun en önemli nedeni Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerin şeklini ve temel ilkelerini belirleyen genel bir çerçevenin çizilememiş olmasıydı. Bunun bir sonucu olarak da Orta Doğu bölgesinin tümüne hitap eden geniş kapsamlı bir politika oluşturamamış ve yapılan ikili anlaşmaların birbiriyle bağlantılarının olmaması, iki taraflılık esasına dayanmamasından dolayı kurumsallaşmış bir yapı oluşamamıştır. Topluluğun ortak siyasi bir tutum izlemesi olası değildi çünkü üye

⁹⁵ Bretherton ve Vogler, *The European Union As a Global Actor*, ss. 152–153.

⁹⁶ Melahat Kutlu, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı," *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, 134, (1997), s. 3.

lkeler bölgeye yönelik politikalarını hangi çıkarlar doğrultusunda şekillendirecekleri konusunda çelişkiler yaşamaktaydılar. Bu açıdan Akdeniz lkeleriyle yapılan anlaşmalar, Roma Anlaşmasının 113. maddesine dayanmakta ve sınırlı ticaret niteliği taşımaktadır.⁹⁷

Esasında, belirtmek gerekir ki, Avrupa Topluluğu'nda ortak dış politikaya yönelik siyasi işbirliği oluşturma dşuncesi topluluğu'nun kuruluş aşamasından beri tartışılan bir konu olmuştur. AB'nin kurucu anlaşmaları Paris ve Roma Anlaşmalarında ortak dış politikaya ya da siyasi işbirliğine dair net bir açıklama yer almamış onun yerine "giderek daha sıkı bir birlik kurulması" gibi ifadeler yer almış ve ekonomik bütünleşmeye yönelik ifadelere yer verilmiştir.⁹⁸ Fouchet Planı ile başlayan siyasi birlik kurma çabaları 1970'te Lüksemburg Raporu ile Avrupa Siyasi İşbirliği (EPC) kurulması ile sonuçlanmıştır.⁹⁹ Yapılan iki taraflı anlaşmaların yetersizlikleri ve AT'nin ortak bir tutuma yönelik tutarsız yaklaşımına karşı Komisyon 1972'de yeni bir Akdeniz Politikası geliştirilmesi önerisinde bulunmuş ve Global Akdeniz Politikası'nı başlatmıştır.

Global Akdeniz Politikası, Avrupa Topluluğu'na ye ülkelerin, Akdeniz lkeleriyle devam ettirdikleri ikili ticaret anlaşmasının yarattığı karmaşık yapıya son vermek ve topluluğu'a ye devletlerin Akdeniz ülkelerine yönelik genel bir tutum sergilemesini sağlamak amacıyla 1972 Paris Zirvesinde alınan bir kararla

⁹⁷ Meliha Altunışık-Benli, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye", s. 355, "Roma Anlaşması (1957)", (http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf), Erişim: 16 Mayıs 2012.

⁹⁸ Alaattin Kızıltan ve Yasemin Kaya, "Avrupa Birliği'nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış," (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3626/3455>), Erişim: 22 Mayıs 2012, ss. 205-207

⁹⁹ Haydar Efe, "Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma abaları," *Ankara Avrupa alışmaları Dergisi*, 9, 1, (2010), ss. 41-45.

yürürlüğe girmiştir. Global Akdeniz Politikasının uygulamaya konmasını sağlayan en önemli adım Rossi raporu ile olmuştur.¹⁰⁰

Akdeniz'i tek bir bölge olarak ilk defa ifade eden ve Akdeniz ülkelerine karşı ortak bir politika izlenmesini öngören açıklama Rossi raporu ile yapılmıştır. Rossi'nin raporuna göre her bir Akdeniz ülkesiyle farklı türde anlaşmalar yapılması, Akdeniz bölgesindeki insanların aynı bölgeye ait olma hissini yaratmasına engel olmaktadır. Bu nedenle Akdeniz bölgesine yönelik küresel bir yaklaşımının benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁰¹ Fakat rapor Avrupa Parlamentosu'nda beklenen desteği görememiş, Dış İlişkiler ve Ticaretten Sorumlu Komiser Dahrendorf, Topluluğun tüm Akdeniz ülkelerine yönelik tek bir politika oluşturması için erken olduğunu belirtmiştir. Dahrendorf'a göre "mozaik bir yaklaşımın" uygulanması daha uygundur çünkü Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin farklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Komisyon'un diğer kısmı ise Rossi'nin raporunu destekler düşünceye sahip olup, Akdeniz-Avrupa ilişkilerine yönelik sabit bir kavram geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁰²

1971 yılının Temmuz ayında yayınlanan Komisyon Bildirgesi'nde topluluğun üçüncü Dünya ülkelerine yönelik bir işbirliği politikası hazırlamasının vaktinin geldiğini, Roma Antlaşması'nın üye devletlerin çıkarlarını ortak bir noktada birleştirdiğini fakat bunu sağlarken gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerin göz ardı edilmemesi gerektiği, üye ülkeler arasındaki etkinliğin üye ülkelerin uyumlu davranması halinde artabileceği, üye ülkelerin üçüncü ülkelere

¹⁰⁰ Federica Bicchì, "The European Origins of Euro-Mediterranean Practices," Institute of European Studies Paper, No. 040612, University of California, Berkeley, June 2004, s. 4.

¹⁰¹ Bicchì, *The European Origins of Euro-Mediterranean Practices*, s. 5.

¹⁰² *Age*, ss. 5-6.

yönelik mali yardım yapmalarının üye devletlerin ulusal politikalarının içeriğini oluşturduğu belirtilmiştir. Ancak ulusal politikaların uyumsallaştırılması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰³ Komisyon Başkanı Sicco Mansholt, Avrupa Topluluğu'nun gelişmekte olan ülkelere karşı sorumluluklarını yerine getirmesini, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik uçurumun kapatılması gerektiğini vurgulamıştır. 1972 yılı Paris Zirvesinde devlet ve hükümet başkanları Mansholt'la aynı fikir hususunda birleşmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sorumlulukları olduğunu onaylamışlardır.¹⁰⁴

Global Akdeniz Politikası'nda (GAP) Topluluk özetle, GATT ve IMF prosedürlerine uygun şekilde ve karşılıklılık esasına dayalı, parasal ve ticari konularda istikrarlı ekonomik ilişkilerin kurulabilmesi için mümkün olan en kısa zamanda müzakerelerin başlayacağını belirtmiştir. Benzer ifadeler 1973 Kopenhag Zirvesinde bu sefer Orta Doğu özeline odaklanılarak tekrarlandı. Bununla birlikte dört temel madde sırasıyla, AT ile Akdeniz ülkeleri arasında sınaî mallarda serbest ticareti, tarımsal ürünlerde sınırlı tavizleri, teknik ve sınaî işbirliğini ve mali yardımları kapsıyordu. Böylece, topluluk 1989 yılına kadar sürecek olan GAP ile ikili değil bölgesel çapa bir politika geliştirmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁵

1973'te yaşanan Arap-İsrail savaşı ve sonrasındaki petrol ambargosu nedeniyle topluluk üyeleri ekonomik anlamda büyük zarar gördü ve Arap

¹⁰³Bulletin of the European Communities, "Commision Memorandum on a Community Policy for a Development Co-Operation," Supplement No. 5-71-Annex to Bulletin 9-10, (1971), s. 16.

¹⁰⁴ Bulletin of the European Communities, "Meeting of the Heads of State or Governmet," No.8, 19-21 October 1972, Paris.

¹⁰⁵ Ömer Kurtbağ, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3, 1, (2003), ss. 74-75.

dünyasıyla olan ilişkileri gerginleştirdi. GAP kararlaştırıldığı gibi devam ettirilememiş, bölge devletleriyle devam ettirilen ortaklık müzakereleri, ayrı ayrı ele alınmaya ve devletlere özgü nitelikleri taşımaya devam etmiştir. Bu dönemde Avrupa tarım konusunda ağır sorunlar yaşamaktaydı. Bu nedenle Hollanda, İngiltere ve Almanya'nın da etkisiyle GAP ile öngörülen ticarete karşılıklılık terk edilmiş, sonuç olarak Avrupa iki taraflı ve yardım merkezli politikasını devam ettirmiştir.¹⁰⁶ Bunun yanı sıra, Akdeniz ülkelerine güçlü oldukları ve Avrupa karşısında rekabet şansı olan tarım ürünleri yerine rekabet şansı düşük olan sanayi ürünlerinde daha fazla kolaylık sağlanmıştı. Diğer bir deyişle, Ortak Tarım Politikası gibi kısıtlayıcı nedenlerden dolayı Akdeniz ülkeleri bu durumdan faydalanamamışlardır.

Bazı Avrupa ülkeleri ise sanayi ürünlerinde gümrüksüz geçiş olmasına karşın kendi sanayilerini korumak adına kotalar koymuşlardır. Buna ilaveten, Akdeniz ülkelerinden Avrupa'ya göç eden işçiler bu ülkelerde ekonomik ve sosyal sıkıntılar yaşamaya başlamışlardı. 1974'e gelindiğinde AT Bakanlar Konseyi bölgesel çapta müzakere hedefinden vazgeçtiğini açıkladı. Bu durum GAP konusunda atılan geri adımın ilk göstergesiydi. Küresel nitelikte anlaşmaların yapılması yerine üye ülkelerle ikili anlaşmaların yapılması kararlaştırıldı.¹⁰⁷

GAP kapsamında birçok Arap ülkesiyle de anlaşmalar yapıldı. 1976 ve 1977 yıllarında beşer yıllık yeni ticari ortaklık ve işbirliği anlaşmaları Lübnan,

¹⁰⁶ Uzun, *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*, ss. 6-7.

¹⁰⁷ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Derly., Hale Akay, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 46.

Mısır, Ürdün ve Suriye ile imzalandı. Bunun yanı sıra anlaşmalara Filistin toprakları da sınırlı ölçüde de olsa dâhil edildi. Gazze ve Şeria'daki Filistinlilerle siyasetten anlaşma yapması imkânsızdı çünkü İsrail'in işgali altındaydı. Ancak topluluk 1980'lerin ortalarında işgal altındaki bölgelerden yapılan sınaî malları kapsayan ithalata İsrail, Mısır ve Ürdün çıkışlı mallarla aynı statüyü sundu. İsrail'le 1977'ye kadar sınaî ürünlerde tüm tarifeler kaldırılacak, 1980'lerin sonuna kadar ise sınaî ürünlerde serbest ticarete geçilmesi taahhüt altına alınmıştır.¹⁰⁸

1980'lere gelindiğinde ise GAP'ta istenilen sonuca ulaşamadığı görüldü. Bunun en önemli nedenlerinin başında Topluluğa ikinci genişlemeyle dâhil olan Yunanistan ve üçüncü genişlemeyle katılan İspanya ve Portekiz'in negatif etkisi oldu. Bu ülkeler aynı zamanda Topluluğa mali külfetler getirmişti. Bu ülkeler hem tarım ürünleri üreticisi hem de ihracatçısıydı. Akdeniz ülkeleriyle aynı pazara hitap ettiklerinden dolayı Akdeniz ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda bu konularda verilen ticari tavizler işletilemedi ve topluluğun tarımsal ihtiyacının büyük bir kısmı bu yeni üye ülkelerden karşılandı. Bunun yanı sıra, 1980'lerde yaşanan ekonomik daralma ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Doğu Avrupa'da bağımsızlığını kazanan devletler AT'ye başvurdu. Topluluk, Doğu Avrupa ve EFTA ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesi sonucu Akdeniz Bölgesi ülkelerini ihmal etmiş ve kendi iç sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde yaşanan AT ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesini engelleyen bir diğer neden ise, AT'nin kendi içerisinde Tek Pazarı gerçekleştirme

¹⁰⁸ Kurtbağ, *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci*, s. 78.

hedefidir. Bu hedef doğrultusunda AT'ye üye olan ülkeler arasında kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbestçe dolaştığı, üye ülkeler arasındaki sınırların kaldırıldığı bir ortak pazar kurmak için AT çalışmalarını bu yöne çevirmiştir. Bu bağlamda serbest ticaret üzerine bir takım standartlar getirilmiş bu da topluluk dışından yapılan ticaretin önüne engeller koymuştur. Örneğin, İsrail getirilen bu standartlardan olumsuz etkilenen ülkelerdendir. AT kendi üye ülkeleri arasında ortak politikalar ve mali araçlar oluştururken Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeyi arka plana atmıştır.¹⁰⁹ Ekonomik durgunluk, genişlemenin olumsuz etkisiyle GAP başarısızlığa uğramış ve 1989 yılında sonlandırılmıştır.¹¹⁰

Bu dönemde yaşanan ekonomik daralma Avrupa ülkelerini de etkilediğinden, Topluluk kendi iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle, genişlemeyle birlikte yeni katılan üyeler Topluluğa mali külfetleri de beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra AT tarım konusunda yaşadığı sorunlardan dolayı Akdeniz ülkeleriyle olan anlaşmaları gerektiği gibi uygulanamamış, Hollanda, İngiltere ve Almanya'nın da etkisiyle GAP ile öngörülen ticarete karşılıklılık ilkesi terk edilmişti. Topluluğun kendi iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalması onun aktif ve ortak bir politika izlemesine engel olmuştur. Diğer bir ifadeyle, AT kendi içinde yaşadığı kapasite sorunundan dolayı uygulamaya çalıştığı politikalarda yetersiz kalmıştır.

¹⁰⁹ Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack, *Policy-Making in the European Union*, (New York: Oxford University Press, 2005), s. 23.

¹¹⁰ Kurtbağ, *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci*, s. 74.

1.1.1. Avrupa-Arap Diyalogu

1973 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşından sonra Arap ülkeleri petrolü bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlamışlardı. Avrupa ülkeleri önceleri endüstriyel enerji kaynağı olarak petrolün kullanımını, kurdukları petrol şirketleri ile artırmış ve petrol fiyatlarının yükselmesini önlemeye çalışmıştır. Ancak bu durum petrol üreten ülkeleri olumsuz etkileyerek o ülkeleri OPEC'in kurulmasına itmiştir. 1970'lerin başlarında ise petrol üreticisi ülkeler, yabancı şirketlerin hisselerini satın alarak petrol fiyatlarını kontrol edebilecek güce sahip olmuşlardır. OPEC üyesi olan birçok Arap ülkesi kendi petrol yataklarını kamulaştırmaya başlamışlardır. Örneğin Irak, Hollanda ve Amerikan şirketlerinin çoğunun hisselerini devletleştirmiştir.¹¹¹

1973'te Arap-İsrail savaşında İsrail'i destekleyen Batılı ülkelere karşı petrol bir siyasi silah olarak kullanılmış, ABD ve Hollanda'ya petrol sevkiyatı uzun bir süre durdurulmuştu. Avrupa Topluluğu'nun petrole olan bağımlılığı net bir şekilde ortaya çıkmış ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için de yeni bir adım atma çalışmalarına başlamıştı. Ancak genel olarak bakıldığında, AT'nin bölgeye yönelik ilişkisi kolektif olmaktan ziyade iki taraflı anlaşmalar şeklinde ilerlemiştir. Avrupa Topluluğu'nun dış politikadaki rolü ABD tarafından kısıtlanmıştır. ABD baştan beri, AT'nin İsrail-Filistin sorununun çözümünde rol almasına karşı çıkmıştır. 1967 İsrail-Filistin savaşından sonra barış görüşmelerini başlatan ve yürüten ABD bölgede başat aktör rolünü üstleniyordu. ABD dışında

---

¹¹¹ Richard Nixon, *Seize the Moment: America's Challenge in a One Superpower World*, (New York: Simon & Shuster, 1992), s. 58.

başka güçlerin bu süreçte rol alması durumu aleyhine çevirebilirdi.¹¹² Ayrıca üye ülkelerin bazılarının Avrupa güvenliğinin yerine Amerika'nın güvenliği altında olmayı tercih etmeleri birliğin ABD'den farklı politika uygulamasına engel oluyordu. Bu durum doğal olarak Avrupa Topluluğu'nun kendi içinde işbirliği kurmasını önliyordu.

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde etkin güç olması çoğu AT ülkesini de etkilemişti. Smith'in belirttiği üzere "AT üyesi bazı ülkeler, AT'nin ABD ile çakışan herhangi bir kararına onay vermekten kesinlikle kaçınıyorlardı".¹¹³ Diğer bir yandan, ABD bölgede etkin bir rol almak istiyordu bu da ancak Avrupa ülkelerinin tek başlarına Araplarla ekonomik ve siyasi alanda işbirliği yapmasını engelleyerek ve AT ülkelerini, Arap ülkeleri üzerindeki ABD gücünü ve baskısını arttırmak için kendi safına almasıyla mümkündü. Aksi takdirde AT, ABD'nin Orta Doğu üzerindeki etkisini tehlikeye atabilir ve İsrail-Filistin anlaşmazlığında ABD'den farklı bir duruş sergilemesine yol açabilirdi. Ayrıca, Topluluğun tek başına bir enerji politikası üretmesi ABD'nin kesinlikle karşı olduğu bir girişimdi çünkü ABD bölgede kendi geliştireceği bir enerji politikası uygulamayı amaçlamıştı.¹¹⁴ Arap ülkeleri ise Avrupa Siyasi İşbirliği'nin İsrail'i destekleyen ABD'yi dengelemesi adına barış sürecinde rol almasını istemişlerdi.¹¹⁵

---

¹¹² Daniel Allen, & Michael Smith, "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena," *Review of International Studies*, 16, 1, (1990), s. 28.

¹¹³ Kren E. Smith, "The European Union: A Distinctive Actor in International Relations," *The Brown Journal of World Affairs*, 9, 2, (Winter|Spring 2003), s. 104.

¹¹⁴ Ahmad Sidqi and Al-Dajani, "The PLO and the Euro-Arab Dialogue," *Journal of Palestine Studies*, 9, 3, (1980), ss. 84–85.

¹¹⁵ Barbara Allen Roberson, *Introduction, The Middle East and Europe: The Power Deficit*, (London: Routledge, 1998), ss. 5-8.

1973'te yaşanan Petrol Krizi sonucunda Hollanda'ya uygulanan ambargo ile beraber Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığını (AT) daha net bir şekilde fark etmiş bu nedenle bölgeye yönelik ilişkilerini güçlendirmek için bir takım inisiyatifler geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda ASİ 1973 yılında Filistinlilerin meşruluk hakkını tanıdığını açıklama yaparak bildirmiş ve bunun üzerine Arap Ligi'nin Dışişleri Bakanları AT ile işbirliğini ön gören bir delegasyon sunmuşlardır. Bu gelişmelerin üzerine Avrupa Topluluğu ve Arap Ligi arasında 1974 yılında Avrupa Arap Diyalogu kurulmuştur. Diyalog sanayileşme, ticaret, tarımsal gelişme, teknoloji gibi konularda gelişimi, kültür ve toplumsal konularda ise değişimi içeriyordu.¹¹⁶ Diyalog'da petrol fiyatlarının garanti altına alınması kararlaştırılırken, AT'nin ise İsrail ve Filistin arasındaki anlaşmazlıkta Filistinlilerin temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü tanınması, Filistinlilerin self-determinasyon haklarına kavuşturulması vurgulanırken, AT'de İsrail-Arap sorununun içine çekilmiş oluyordu. Toplantının gündem maddesinin ekonomik ilişkiler olduğunu bilen AT, Arap ülkelerinin Filistin sorununu masaya yatırmasına rağmen önceliğini ekonomik ilişkiler olarak belirlemiştir.¹¹⁷ AT'nin bu konuyu tartışmaktan kaçınmasının en büyük nedeni de hiç kuşkusuz Soğuk Savaş döneminin gerektirdiği üzere kendisi için önemli bir müttefikini kaybetmemek, transatlantik ilişkileri zedelememektir.

Avrupa-Arap diyalogu, 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında Camp David Barış Anlaşmasının imzalanması ve Mısır'ın Filistinlilerin haklarını korumadığı gerekçesiyle Arap Ligi'nden ihraç edilmesiyle askıya alınmıştır. AT, Camp David

¹¹⁶ Dağcı, *The EU's Middle East Policy and Its Implications to the Region*, s. 181.

¹¹⁷ Ertuğrul Uzun, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1, (2003), s. 7.

barış sürecinin yürütülmesinde etkin bir aktör olamamıştı. Aksine, ABD bölge üzerindeki etkinliğini daha da arttırmıştı. AT ise hem ABD'nin etkinliğinin artmasından hem de Araplar tarafından tepki gören bu anlaşmalar yüzünden çekimser kalmayı tercih etmiştir. Diyalogu tekrar aktif halde getirmek için Arap ülkelerinin Dışişleri Bakanları yeniden bir araya gelse de Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ikinci kez sekteye uğrayan diyalog 1992'de Arap ve AB üst düzey yetkilileri tarafından tekrar kurulsada etkinliğini uzun sürdürememiştir.¹¹⁸

1.2. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Genel Orta Doğu Politikası

Tarih boyunca jeopolitik ve jeo-ekonomik özelliklerinden dolayı rekabet alanı haline gelen ve güçlü devletlerin egemen olmak istediği Orta Doğu'yu ABD'de de kendi çıkarları bakımından “yaşamsal öneme sahip bölge” olarak görmekteydi. Kendi etki alanı dışındaki politikalarda, Birinci Dünya Savaşı'yla beraber sahneye çıkan ABD'nin dünya sisteminde bir kutup olarak rol üstlenmesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde küresel alanda en önemli iki aktörden biri olarak ortaya çıkan ABD, Orta Doğu'da da başat-bölge dışı aktör konumuna kısa sürede gelmiştir.¹¹⁹

ABD'nin Orta Doğu politikasında rol oynayan temel etkenler, İsrail'in güvenliği, bölgenin stratejik konumu, Sovyet tehdidinin önlenmesi ve zengin yeraltı kaynakları olarak sıralanabilir.¹²⁰ İkinci Dünya Savaşı'ndan Almanya ve Japonya'nın yenik çıkması, Orta Doğu üzerinde etkin olan İngiltere ve Fransa'nın

¹¹⁸ David Seddon, *A Political and Economic Dictionary of The Middle East*, (London: Europa Publications, 2004), s. 143.

¹¹⁹ Meliha Benli-Altunışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken,” *Ortadoğu Etütleri*, 1, 1, (2009), s. 69.

¹²⁰ *Age*, s. 69.

maddi açıdan büyük kayıplar vererek güçlerini önemli ölçüde kaybetmeleri sonucunda ABD ve SSCB uluslararası sistemin egemen iki süper gücü olarak ortaya çıkmış ve Soğuk Savaş ortamı bu iki güç tarafından biçimlenmeye başlamıştı. Özellikle Avrupalı ülkelerin Orta Doğu'daki askeri üstünlüklerinin gerilemesi ve Sovyet Birliği'nin bu durumu fırsat bilerek bölge üzerinde nüfuzunu arttırmaya çalışması, ABD'yi kendi ulusal çıkarlarını korumak amacıyla bölgede aktif bir rol oynamaya sevk etti. II. Dünya Savaşından sonra Avrupa tamiratı uzun sürebilecek bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır.¹²¹ ABD ve SSCB başta ideolojileri olmak üzere ekonomik, sosyal yapı olarak da tamamen birbirine zıt olan devletlerdi. Bu nedenle her iki devlette dünyanın çeşitli bölgelerine kendi görüşlerini yaymak ve nüfuzlarını genişletmek için politikalar geliştirmeye yöneldiler. Her iki ülke kendi çıkarlarını göz önünde bulundurduklarında Orta Doğu göz ardı edilemeyecek bir konumdaydı.

ABD-SSCB mücadelesi ve rekabeti dolayısıyla Orta Doğu'daki gelişmeleri de etkilemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Birliği'nin güvenlik kuşağı oluşturmak amacıyla dolaylı veya doğrudan komşu ülkeler üzerinde baskı yaratması ve bazılarını egemenliği altına alması ABD'nin Sovyetleri bir tehdit olarak algılamasındaki en önemli sebepti. Bölgede bulunan petrol ise ABD'yi kendine çeken diğer önemli unsur olmaktaydı. Dünya petrol tüketiminin yüzde yirmi beşini tek başına ABD'ye aittir. Bu durumda bölge üzerine doğrudan ya da dolaylı olarak enerji kaynakları üzerinde denetim sağlanması ve bu kaynakların rakip güçlerin eline geçerek kendine karşı

---

¹²¹ Herbert Heaton, *Economic History of Europe*, (New York: Harper & Brothers Publishers, 1948), s. 397.

kullanılmasını engellemek ABD'nin bölge üzerinde üstünlüğünü sağlaması ve diğer ülkelerin kaderini tayin edebilecek gücü elinde bulundurması açısından büyük önem taşıyordu. Bu nedenle, Körfez petrolünün Batı'ya güvenli bir şekilde akışının sağlanması ABD'nin bölge üzerindeki politikasının en önemli noktasıydı.¹²² Yayılımacı bir politika izleyen SSCB, ABD için büyük tehdit oluşturuyordu. Orta Doğu üzerinde bu amaçlarına uygun politika izlemesi ise ABD'ye karşı direk bir tehdit unsuruydu. Özellikle SSCB 1960'lardan sonra ve Arap-İsrail anlaşmazlığında Arap yanlısı bir politika izlediğinden Arapların sempatisini kazanıp bölgedeki etkinliğini arttırabilmişti. İsrail'i kuruluş aşamasından beri destekleyen ve küresel gücünü garantilemek isteyen ABD için böyle bir durum kabul edilemezdi. Bu dönemde iki süper güç arasındaki mücadele bölgesel politikayı etkilemiş bu da Orta Doğu'da adeta bir "bölgesel Soğuk Savaş" yaşanmasına neden olmuştur.¹²³

Soğuk Savaşın getirdiği gelişmeler gereği ABD, yalnızlık politikası olarak da bilinen Monroe Doktrini'ni bir kenara atmış ve Amerika'nın küresel çıkarları çerçevesinde güvenliğini yakın çevresinin dışına taşımıştır. Soğuk Savaş döneminin diğer bir gücü olan Sovyetler Birliği'nin "yayılımacı" politikasını engellemek ABD'nin güvenlik alanını genişletmesinin en önemli nedeniydi. Bu nedenle Soğuk Savaş politikasının en önemli ayağı Sovyetler Birliği'ni çevreleme (containment) stratejisidir. Bu stratejide amaç, Sovyetler Birliği'nin politik, ekonomik, diplomatik ve askeri alanda tecride alınması, yaşam alanlarının

¹²² Michael C. Hudson, "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East," *Middle East Journal*, 50, 3, (1996), ss. 332-333.

¹²³ Malcolm Kerr, *The Arab Cold War: Gamal abd-al Nasir and His Rivals, 1958-1970*, (New York: Published for the Royal Institute of International Affairs by Oxford University Press: London, 1971), s. v.

sınırlandırılmasıydı.¹²⁴ Diğer bir deyişle, ABD'nin, SSCB'nin emperyalist ve yayılcı politikalarına ve komünizm tehlikesine karşı mücadele etme stratejisidir. İzolasyonist politikadan çıkmanın ilk işareti Franklin Roosevelt döneminde ortaya çıkmış ve Roosevelt 5 Ocak 1937'de saldırgan ulusların karantinaya alınmasını teklif ederek “uluslararası dengesizlik ve anarşiden kaçış yok, ABD bunları görmezlikten gelemez” demiştir.¹²⁵

Ancak asıl değişim ise Truman Doktrini ile ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Harry Truman 5 Nisan 1946 yılında yaptığı konuşmasında, Amerika'nın dış politikasına yeni bir yön vereceğini açıklamıştır. Truman'a göre güçlü bir devlet olmak Amerika'ya büyük sorumlulukları da beraberinde getirmiştir ve bu nedenle Amerika'nın milletlerarası güvenliği sağlaması için evrensel bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Orta Doğu'ya verdiği önemi ve bölgeye ilişkin politika esaslarını da şu şekilde açıklamıştır.¹²⁶

“Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman, vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşılıyor. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Orta

¹²⁴ Haluk Gerger, *ABD, Ortadoğu Türkiye*, (İstanbul: Ceylan Yayınları, 2006), s. 41.

¹²⁵ Richard Hofstadter, *The American Political Tradition*, (New York: Vintage Books Edition, 1989), s. 446.

¹²⁶ Ümit Özdağ, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1991), s. 44.

Doğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birden bire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir”.

Yıllardır bölgede güçlü liderliğini sürdüren İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gücünün zayıflaması ve Arap ülkeleriyle ters düşmesi Truman yönetimine bölgedeki yeni koruyucu olma fırsatını yaratmıştı. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin desteklediği gerillalar Yunanistan'daki yasal hükümeti devirmeye çalışıyorlardı. İngiltere ise savaş zamanında uğradığı ağır tahribattan dolayı yardım edecek durumda değildi. ABD'nin savaştan uzak kalması onun tek güç olarak SSCB'nin karşısında yer almasını sağladı. Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edecek durumda olamayan İngiltere, bu görevi ABD'ye devretmiş ve ABD gerek askeri gerekse ekonomik anlamda bu ülkelere tek başına yardım yapmak zorunda kalmıştır. Başkan Truman, 12 Mart 1947 yılında gerçekleşen kongrede Türkiye ve Yunanistan'a ilk etapta 400 milyon dolarlık yardım yapılmasını onaylamış, daha sonra bu yardım miktarı kongre tarafından arttırılmıştı.¹²⁷ Bunun yanı sıra petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan Suudi Arabistan'da da askeri bir hava üssünün inşasını onaylamıştı. ABD petrol rezervlerinin korunması için de bir bakıma Orta Doğu'ya yönelik ilk adımı atmış oldu. Truman Doktrini, Yunanistan ve Türkiye için yardım yapılmasına olanak

---

¹²⁷ President Truman's Message to Congress; March 12, 1947; Document 171; 80th Congress, 1st Session; Records of the United States House of Representatives; Record Group 233; National Archives, (<http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=81>), Erişim: 18 Mayıs 2012.

sağlasa da aslında ABD'nin kendi kıtası dışına çıktığının ve dış politikasındaki radikal değişim bir göstergesidir.¹²⁸

Truman Doktrinin ekonomik boyutu Marshall yardımı ile sonuçlanmıştır. ABD, İkinci Dünya Savaşından beri ekonomik sıkıntıyı ve savaşın tahribatını üzerinden atamayan Avrupa ülkelerine buhrandan çıkmalarına yardımcı olmak için 1945–46 yılları arasında 15 milyar dolar yardımda bulunmuş, fakat bu yardım Avrupa'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkmasına yetmemiştir. Ekonomik sıkıntı çeken Avrupa ülkelerinin komünizm etkisi altına girmesini önlemek için ABD Marshall Planını uygulamaya koymuştu. Plan çerçevesinde 16 Nisan 1948'de yürürlüğe giren Dış Yardımlar Kanunu ile ilk yılda 16 devlete 6 milyar dolarlık yardım yapıldı.¹²⁹ ABD, Orta Doğu bölgesine yönelik en önemli gelişmeyi adını ABD Dönem Başkanı Dwight David Eisenhower'dan alan Eisenhower doktriniyle gerçekleştirmiştir. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi sonucunda SSCB'nin Mısır'a desteği ile Arap dünyası üzerindeki itibarı izlediği destekleme politikası ile her geçen gün artarken, İngiltere bölge üzerindeki etkisini tamamen yitirmişti. SSCB, İngiltere'nin boşluğunu doldurmaya çalışıyor, Arap dünyasının kurtarıcısı olarak nitelendiriliyordu. ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihinde Sovyet etkisinin azaltılması için kendi adıyla bilinen Eisenhower doktrinini ABD kongresine gönderdi. Bu doktrine göre, Orta Doğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılarak bağımsızlıklarının korunması, ayrıca Orta Doğu ülkelerinin istemeleri halinde komünist kontrol altında bulunan herhangi bir devletten bu devletlere saldırı yapılması halinde Amerikan silahlı

¹²⁸ Özdağ, *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, s. 45.

¹²⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1994), ss. 443–444.

kuvvetlerinin kullanılması onaylanmıştır. Bunun yanı sıra, üç yıl süre ile her yıl iki yüz milyon dolar harcaması yetkisi de kararlaştırıldı. Mısır, Suriye, Ürdün dışında kalan devletler doktrini onayladılar. Doktrinin tek uygulaması ise 1958’de meydana gelen Irak ihtilalinden sonra yaşanan Lübnan ve Ürdün olayıdır.¹³⁰ Bu doktrin ile birlikte ABD tam anlamıyla Orta Doğu’ya yönelmiş ve bölge ile ilişkilerini genişletmiş oluyordu. Truman doktrinine ilaveten Eisenhower doktrini bütün Orta Doğu’ya yardımı ve komünizme karşı savunulmasını içermekteydi. SSCB ve ABD bu doktrin ile ilk defa bölge üzerinde karşı karşıya gelmiştir.

1969’da göreve gelen Richard Milhous Nixon, Orta Doğu politikasında değişikliğe gitmiştir. Bunun en önemli nedeni Vietnam Savaşının ABD üzerindeki olumsuz etkisidir. Nixon’a göre ABD’nin komünist güçlerle çatışma içine girmesi mümkün değildi. ABD bir nevi tek başına oynamaya çalıştığı dünya jandarmalığı rolünü bir kenara bırakıyordu. Nixon kongreye sunduğu raporunda şunları söylemiştir:¹³¹

“II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu yapının sona erdiğini, yeni dönemin gereklerini karşılayacak bir dış politikanın oluşturulmasının gerekli olduğunu ve bunun kalıcı bir barışın egemen olduğu yeni bir yapının oluşturulmasına fırsat vereceğini, özellikle dost ve müttefik ülkelerin, gerekli yükü ve sorumluluğu üstlenmeleri gerektiği...”

¹³⁰ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, petrol ve Hegemonya*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), s. 224.

¹³¹ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, s. 249.

1970 yayımlanan Nixon Doktrini'ne göre, ABD bölgesel çatışmalara doğrudan müdahale etmeyecek, bunun yerine ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. SSCB ve ABD ilişkisi yumuşama (detente) dönemine girmişti. Nixon'un Watergate skandalına karışması sebebiyle istifa etmesinden sonra göreve gelen Başkan Henry Ford'da Orta Doğu'ya yönelik aynı politikayı devam ettirmiş, SSCB ile ilişkilerine öncelik vermiştir. Jimmy Carter'ın göreve gelmesi ile birlikte bu anlayış tamamen terk edilmişti. 1979'da İran'daki İslami Devrim ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, Soğuk Savaş içindeki dengeyi ABD'nin aleyhine çevirmişti. Bu olaylar ABD'nin Orta Doğu'ya etkin bir müdahalede bulunmasını gerektirdi. Carter'ın, 23 Ocak 1980 kongresinde yaptığı konuşma, ABD'nin dış politikasındaki değişikliği açıkça ortaya koyuyordu. Carter yaptığı konuşmada ABD'nin kesin duruşunu ifade etmiştir. 1979 sonlarında Sovyetler'in Afganistan'a askeri müdahalede bulunarak ülkeyi kontrol altına alması üzerine, ABD bu hareketin Basra Körfezi ve petrol bölgesine yayılmasından kuşkullanmış, bunun üzerine Başkan Carter: “ Bir dış gücün Körfez'i kontrole kalkışması, ABD'nin yaşamsal çıkarlarına saldırıdır ve askeri güç dahil, her yolla engellenecektir.”¹³² Bir başka deyişle, Orta Doğu bölgesinde nüfuz kazanmak amacıyla herhangi bir güç girişiminin bulunması halinde bu ABD'nin stratejik çıkarlarına tehdit sayılacak ve böyle bir durumda ABD askeri güç kullanımı başta olmak üzere her türlü tedbiri alacağını açıklamıştır.¹³³ ABD artık kendini Körfez üzerinde dış güç olmaktan çok ev sahibi olarak tanımlamıştır. Meydana

¹³² William K. Tabb, “Resource Wars,” *Monthly Review*, 58,8, (January 2007), s. 36.

¹³³ Jimmy Carter, “State of the Union Address 1980,” Atlanta, GA: Jimmy Carter Library and Museum, (<http://www.jimmycarterlibrary.gov/documents/speeches/su80jec.phtml>), Erişim: 18 Mayıs 2012.

gelebilecek herhangi bir krize karşı ise binlerce askerden oluşan ve anında müdahale edebilecek acil müdahale gücü oluşturulmuştur.¹³⁴

Ronald Wilson Reagan, döneminde ise ABD dış politikası daha katı bir tutum izlemişti. Reagan, Sovyetler Birliği'ne karşı sert ifadeler kullanıyor ve dünyadaki silahlanma yarışını arttırıyordu. Bunun en önemli örneği, SSCB'nin rekabet edemeyeceği maliyetteki “Yıldız Savaşları” projesiydi. Bu projeye göre, Sovyet füzeleri daha ABD ve müttefiklerinin topraklarına ulaşmadan uzaydan uydu aracılığı ile imha edilecekti. Reagan'ın kendi adıyla anılan doktrinde ise Amerika'yı çevreleme politikasından daha ileri götüreceğini düşündüğü Kontralara desteği savunuyordu. Diğer bir deyişle, komünist hükümetleri devirmek isteyen gruplara destek verecekti. Bunun bir örneği de “Kontra Skandalı” olarak bilinen ve Lübnan'daki ABD'li rehinelere kurtarılması karşılığında İran'a gizlice silah satmasıydı. Buradan elde ettiği parayı ise kontralara gönderiyordu.¹³⁵

Reagan, ABD'yi eski küresel gücüne kavuşturmak için SSCB'ni yayılmasını önlemeye çalışmış bunu da SSCB'yi ekonomik açıdan zorlamayı öngören askeri harcamalarla yapmıştır.

Soğuk Savaş döneminde genel olarak, ABD Başkanlarının adlarıyla anılan doktrinler etkili olmuş ve Amerika'nın dış politikasına yön vermiştir. Doktrinlerin ortak noktası ise, Sovyetlerin ve komünizmin yayılmasını engellemektir. Bunu

¹³⁴ William K. Tabb, Resource Wars, s. 36.

¹³⁵ Ronald Reagan, “Adress to the Nation on the Iran Arms and Contra Aid Controversy,” (November 13, 1986), (<http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1986/111386c.htm>), Erişim: 18 Mayıs 2012.

Orta Doğu politikası üzerinde de belirgin bir şekilde uygulayan ABD, Soğuk Savaş döneminin süper güçlerinden biri olarak hegemonyasını devam ettirmek için Orta Doğu ülkelerine ekonomik ve askeri olarak yardım sağlamıştır. Bir nevi bölge üzerinde koruyuculuk rolü üstlenerek bu ülkeleri Sovyet tehdidinden koruma iddiasında bulunmuş ve bu sayede hegemon gücünü garanti altına almaya çalışmıştır.

1.3. Soğuk Savaş Dönemi ve Arap-İsrail Anlaşmazlığı

ABD ve AB'nin Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu üzerinde ne denli etkili olduğunu anlamak için Arap-İsrail anlaşmazlığındaki tutumlarını incelemek gerekmektedir. Arap-İsrail çatışması özellikle 20. yüzyıla damgasını vuran anlaşmazlıklardan biri olarak ve İsrail'in kurulmasından sonraki dönemlerde uluslararası politikanın ana gündem maddelerinden biri durumuna gelmiştir.

1.3.1. Arap-İsrail Sorunu ve AT

İkinci Dünya Savaşından sonra Orta Doğu bölgesinde yaşanan en büyük gelişme hiç kuşkusuz bölge dışı güçlerin yoğun desteği ile Arap Orta Doğusu'nda Yahudi Devleti İsrail'in kuruluşudur. İsrail Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin eline geçen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonrada Mandası'nda kalmaya devam eden Filistin toprakları üzerinde kurulmuş ve Filistinliler anayurtlarından sürülmüştür. Filistin, coğrafi konumu itibariyle Orta Doğu'nun giriş kapısıyken diğer yandan da Basra Körfezi çevresindeki zengin petrol kaynaklarına da hâkim bir noktadaydı. ABD ve Avrupa'da bulunan zengin ve nüfuzlu Yahudiler, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için girişimde

bulunmuşlardı. Girişimleri sonucunda, ABD Başkanı Wilson'ı da Siyonizm davasına kazandırmaları İngiltere'yi etkilemiş ve dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour 1917'deki bildirgede İngiltere'nin, Filistin'de Yahudi Devleti'nin kurulmasını resmen kabul ettiğini açıklamıştır. Açıklamanın akabinde Fransa, İtalya ve ABD'de de deklarasyonu kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşında Hitler'in Yahudilere uyguladığı soykırımdan sonra birçok Yahudi bölgeye göç etmeye başlamıştır.

ABD Başkanı Truman, Potsdam konferansında yüz bin Yahudi'nin Filistin'e göçünü onaylamış, İngiltere'den de destek beklemişti. Balfour Deklarasyonuyla İsrail'in kurulmasına en büyük desteği sağlayan İngiltere'nin savaştan sonra eski gücünü yitirmesi ve askeri, ekonomik açıdan ABD'nin desteğine ihtiyacı olmasından dolayı ABD'nin isteğini onaylamak zorunda kaldı. İngiltere, kurulacak Yahudi Devleti'nin sorumluluk ve sonuçlarını tek başına yüklenemeyeceğini düşünerek konuyu Nisan 1947'de Birleşmiş Milletlere (BM) e havale etti. BM Güvenlik Konseyi kararında, Filistin'in Yahudi ve Araplar arasında taksim edilmesi kararını kabul etti. Kudüs ise uluslararası yönetim (corpus separatum) altına alınacaktı. Ancak İngiltere'nin bölgeden çekilip Manda rejiminin sonra ermesinden saatler sonra Yahudi Milli Konseyi İsrail'in kuruluşunu ilan etti. BM'ler bunun şaşkınlığını yaşarken ABD ise bu ilandan on iki dakika sonra İsrail'i tanıdığını ilan etti.¹³⁶

ABD'nin, Yahudi Devleti'nin kuruluşunu desteklemesindeki en büyük neden hiç kuşkusuz süper gücünü devam ettirme gereği olarak izlediği evrensel

---

¹³⁶ Roger Garaudy, *Sionizm Dosyası*, derlyen. Nezih Üzel, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), s. 20.

politikasını Orta Doğu üzerinde de etkili bir şekilde sürdürmek istemesiydi. Bölge’de Avrupa ülkeleri gibi bir geçmişi yoktu, bölgeye nüfuz etmesi kolay değildi. Fakat Orta Doğu’da kurulacak ve dış desteğe, korunmaya muhtaç bir devlet ABD’nin kendi ileri karakolunu kurması için en iyi fırsattı. Bu nedendir ki ABD kuruluşundan bu yana İsrail’e sınırsız destek sağlamaktadır.

İsrail’in kuruluşunun ilan edilmesinden sonra başta Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak Filistin’deki Arapları desteklemek için savaş açarak Birinci Arap-İsrail Savaşını başlatmış oldular. Ancak SSCB’nin İsrail’i tanıdığını açıklaması üzerine yalnız kalan Arap devletleri Ateşkes Anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bir yandan da Arap Birliği ülkeleri içinde devrimler meydana gelmişti. 1952’de Mısır devrimiyle Nasır iktidara gelmişti. Nasır Arap dünyasının liderliğini eline almak istiyordu.¹³⁷

Süveyş Krizi Arap-İsrail anlaşmazlığının uluslararası boyutta algılandığı ilk olaydır. Nasır, ilk olarak Mısır’daki İngilizlerin konumuna son vermek ve Süveyş kanalını millileştirmek istiyordu. Asıl olayı tetikleyen ise şudur: Nasır, Nil üzerinde Avsan barajını kurmak için Dünya Bankasından kredi talep etmişti. ABD ve İngiltere’de maddi destek sağlayacaklarını bildirdiler. Fakat ABD’nin daha sonra Mısır’ın, Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıdığı gerekçesiyle fikrinden vazgeçtiğini bildirmesi ve İngiltere’nin bu durumda kararından döndüğünü açıklaması üzerine Nasır, Mısır’ın para önünde eğilmeyeceğini belirterek, Süveyş kanalını millileştirdiğini açıklamıştır. Ancak, kanal şirketinin hem İngiltere hem de Fransa’nın ortak yönetiminde olmasından dolayı İngiltere ve Fransa bu kararı

---

¹³⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, ss. 740–743.

kabul etmediklerini bildirmiştir. Fransa, İngiltere ve İsrail Mısır'a bir komplo kurarak 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırdılar ve bölgeye asker çıkardılar. SSCB direk bu devletleri uyarılmış ve çıkmadıkları takdirde Mısır'a asker göndereceğini bildirmiştir. Soğuk Savaş döneminde en önemli politikası çevreleme olan ABD için ne olursa olsun SSCB'nin bölgede askeri birliklerinin bulunması düşünülemezdi. ABD, Mısır'a saldıran bu üç ülkeye direk çıkmaları konusunda baskı yapmıştır. Süveyş buhranı, Fransa ve İngiltere'nin istemleri dışında bölge'den kopmasına ve bölgedeki baş gücü ABD ve SSCB'ye devrettiklerinin bir göstergesi olmuştur.¹³⁸ Süveyş krizi sonucunda AT'nin ABD ile eş güdüm bir politika izleyeceği ve transatlantik ilişkileri riske atmayacağı ortaya çıkmıştır.

Süveyş Krizi sonucu bölgenin kontrolünü ele geçiren bu iki ülke kıyasıya rekabete girmişlerdi. Sovyetler, Arap ülkelerinin arkasında yer alırken, ABD ise İsrail'i destekliyordu. SSCB'nin Orta Doğu'daki nüfuzunun artmış olması ABD'nin ulusal çıkarlarını tehdit edeceğinden ve ileride yaratabileceği sorunları engellemek ve uluslararası komünizm tehdidine karşı, Orta Doğu'yu korumak amacıyla dönemin ABD Başkanı Eisenhower kendi adıyla anılan doktrini yayımlamıştır. Bu doktrinin askeri müdahaleyi de kapsaması ABD'nin bölge üzerindeki etki alanının genişlemesine neden oluyordu. Ayrıca, ABD ve SSCB bu doktrinle direk karşı karşıya geliyor, ABD bölge'nin kendi nüfuz alanına girdiğini ve çıkarlarını sonuna kadar koruyacağını Sovyetlere bir kez daha duyurmuş oluyordu. O dönemde dış politikasını tamamen ABD'ye dayandırmış ve Eisenhower doktrinini kabul eden Irak'da 14 Temmuz 1958 yılında gerçekleşen

¹³⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), ss. 153-169.

darbe sonucu ABD yanlısı Nuri Said Paşa hükümetinin devrilmesi, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarlarına da yapılmış bir darbe oldu. Eisenhower yönetimi olası bir durumun Lübnan'da gerçekleşmesini engellemek açısından Lübnan ve Ürdün'e askeri müdahalede bulundu ki bu Eisenhower doktrininin askeri düzeyde müdahalesinin bir örneğiydi.¹³⁹

1960 yılına gelindiğinde Orta Doğu büyük bir savaşın eşiğine doğru hızla ilerliyordu. 1967 yılında Arap-İsrail savaşına neden olan gelişme ise, 1966 yılında Suriye'de Baas Parti'sinin sol kanadının askeri darbe ile yönetimi ele geçirmesiydi. Suriye yönetimine iki komünist bakanın alınmasıyla SSCB askeri ve politik anlamda Arapların yanında olduğunu açıklıyordu. 5 Haziran 1967'de İsrail Mısır, Suriye ve Ürdün hava gücünü imha etmiştir. Kara cephesinde ise Gazze ve Batı Şeria'yı ele geçirmiştir. Savaş aynı zamanda altı gün sürdüğü için "Altı Gün Savaşı" olarak da tarihe geçmiştir. Savaş, BM'nin 10 Haziran 1967'de ateşkes çağrısı üzerine sona ermiştir. BM yayınladıkları 242 sayılı karar ile İsrail'in koşulsuz olarak işgal ettiği toprakları tahliye etmesini belirtmişlerdi. Araplar tüm cephede yenilgiye uğramıştı. İsrail bu savaş sonucunda sınırlarını dört kat genişleterek 26.474 mil karelik toprağa sahip olmuştur.¹⁴⁰ Araplar taksim kararından sonra İsrail'in ortadan kaldırılmasını savunurken bu savaştan sonra kaybettikleri toprakları geri almak asıl politikaları olmuştur. Savaşın diğer bir sonucu ise İsrail'in giderek güçlenmesi bölgedeki diğer ülkeleri etkilediği gibi uluslararası politikada da gücünü arttıran ABD'nin önemli bir müttefiki haline gelmiştir. AT ve ABD ilişkisi ise 1967 yılında yaşanan bu savaş ile zarar

¹³⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 512.

¹⁴⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)*, ss. 248-250.

görmüştür. Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle İsrail ile askeri işbirliğini askıya alarak Arap yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Hollanda ve Almanya ise bu savaşta tarafsız kalmayı seçmişlerdir. AT ülkeleri kendi içinde ortak bir tutum sergilemekten çok kendi çıkarlarına göre hareket ediyorlardı.

1.3.2. 1973 Arap-İsrail Anlaşmazlığı ve Petrol Krizi ve AT'nin Bölgeye Yönelik Politikaları

1970 yılında Nasır'ın ölümünden sonra Mısır'da Enver Sedat devlet başkanlığına seçildi. Sedat, 1967 yılında kaybedilen Sina'yı geri almak istiyordu ve bunun içinde tekrar savaşa girmesi gerekliydi. Sovyetler Birliği bu konuda Mısır'a hem mali yardım yapmış hem de Mısır askerlerinin eğitilmesi için yardım etmiştir. ABD başkanı olan Nixon ise Eisenhower doktrinine göre bir adım daha geri atarak Araplar üzerinde daha dengeli ve tarafsız politika kurmaya yöneldi. ABD, doğrudan asker yollamak yerine bölgesel çatışmalara ekonomik ve askeri yardımda bulunacaktı. Sedat ise 1973 yılının sonlarına yaklaşırken Suriye ile gizli bir plan yapmış ve bunu 6 Ekim 1973 günü uygulamaya koymuştur. Mısır ve Suriye'nin İsrail'e saldırısı tam bir sürpriz olmuştur. 22 Ekim 1973'te ise BM Güvenlik Kurulu 338 sayılı kararı onaylayarak, ateşkes kabul edilmiş ve güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu belirtilerek, 242 sayılı kanunun uygulanmasını istemiştir.¹⁴¹

1973 yılında yaşanan bir diğer gelişme ise petrol krizidir. Bunun en büyük nedeni savaş sonrasında Arap ülkelerinin petrolü bir siyasi silah olarak

---

¹⁴¹ *Age*, ss. 320-321.

kullanmasıydı. OPEC üyesi ülkeler ortak hareket ederek kendilerine dostane davranmayan ülkelere petrol ambargosu koyduklarını açıklamışlar ve standart kabul edilen Suudi Arabistan petrolünün fiyatını % 70 arttırarak 3 \$ dan 5.12 \$ a çıkarmışlardır. OPEC ülkeleri Filistinlilerin yasal hakları kabul edilinceye ve İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çıkıncaya kadar her ay % 5 üretim kesintisi yapacaklarını bildirdiler. Ayrıca, ülkeleri dost ülkeler, tarafsız ülkeler ve düşmanı destekleyen ülkeler olarak üçe ayırmış, dost ülkeye verilen petrolün başka bir ülkeye intikal etmesini de engellemeyi sağlamışlardı.¹⁴² Petrol ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan AT üyeleri bu durumdan olumsuz etkilendi.

AT'nin İsrail-Filistin anlaşmazlığına karşı ilk tepkisi ise petrol krizinden sonra gelmiştir. AT üyesi ülkeler petrolün silah olarak kullanılması sonucu ekonomik olarak büyük yara almıştır. Bölge'de yaşanan sorunlara sessiz kalamayarak AT Dışişleri Bakanları 23 Ekim 1973'te bir tebliğ yayınlamaya İsrail'in 1967'de işgal ettiği bölgelerden çekilmesini ve Filistin halkının haklarını dikkate almaları gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁴³

Bu açıklamaları Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılanmış ve bunun sonucunda 1974'te tamamen kaldırılan ambargodan sonra AT ve Arap ülkeleri arasında Avrupa-Arap diyalogu başlatılarak, Avrupa ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri ekonomik ve kültürel bağlar kurarak geliştirmek esas alınmıştır. AT üyesi ülkeler çatışmanın ilk başladığı dönemlerde bütünsellikten uzak açıklamalar

¹⁴² Age, ss. 356–360.

¹⁴³ Paul Marie de La Gorce, "Europe and The Arap Israel Conflict: A Survey", *Journal of Palestine Studies*, 26, 3, (1997), s. 10.

bulunmalarına rağmen; örneğin Fransa'nın Arap yanlısı politika izlerken, Hollanda'nın savaşın sorumlusu olarak Suriye ve Mısır'ı göstermesi, savaşın sonra ortak bir duruş sergilemeye çalışmışlardır.

1973 Aralık ayında Kopenhag'da AT Hükümet ve Devlet Başkanları tarafından yayınlanan ortak bildiri Filistin haklarından bahsedilmiş ancak neleri içerdiği belirtilmemiştir. 1974'te AT üyeleri tarafından yapılan ortak açıklamada "Filistinliler" yerine "Filistin halkı" terimi kullanılmıştır. AT ülkeleri, 1975 yılında BM Genel Kurulunda, Orta Doğu sorununun çözümü için Filistin halkının hakları üzerinde durmuş ve ulusal kimliğini ifade etmesinin gereğini dile getirmişlerdir. Sonraki yıllarda yapılan toplantılarda "ulusal kimliği ifade etmenin yöntemi ulusal bir toprak parçasına sahip olmak" anlamına geldiği belirtilmiş ve "Filistin halkının anavatanı" terimi kullanılmıştır. Haziran 1977 yılında ise AT Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesinde İngiltere'nin hazırlamış olduğu metin, AT üyesi ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Metinde, Orta Doğu sorununa ilişkin çözümün ancak Filistin halkına meşru haklarının verilmesi ve bir anavatanına sahip olmak da dâhil olmak üzere diğer meşru haklarının tanınması ile sağlanabileceği işaret edilmiştir. Ayrıca bildiri Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ), Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi yer alması da Filistin halkının görüşmelere doğrudan katılması istenmiştir.¹⁴⁴

Fransa, 1974 yılında FKÖ'ye BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü tanınmasını teklif etmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing Ocak 1979'da çıktığı Orta Doğu turunda Filistinlilerin self-determinasyon hakkını ifade

¹⁴⁴ Simon Nuttall, *European Political Cooperation*, (Oxford: Clarendon Press, 1992), ss. 99-101.

etmiş ve görüşmelere FKÖ'nünde katılması gerektiğini bildirmiştir. 1979 yılında Almanya Başbakanı Willy Brant, FKÖ lideri Yaser Arafat ile Viyana'da baş başa görüşmüştür. 1979 yılında İngiltere ve Fransa'nın BM'nin 242 sayılı kararına "Filistin halkının self determinasyon hakkı barış çabalarının ayrılmaz bir parçasıdır" cümlesini eklemek girişimi, ABD engeli nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.¹⁴⁵ Ancak ABD'den farklı olarak AT, Orta Doğu'ya yönelik en önemli gelişmeyi Haziran 1980'de yayınladığı Venedik Deklarasyonu ile ortaya koymuştur. Deklarasyonda AT, Orta Doğu'daki barışın en önemli koşulu Filistinlilerin kendi geleceklerini belirleme hakkının tanınmasından geçtiği, barışında ancak FKÖ'nün görüşmelere eşit statülü olarak kabul edilmesi yoluyla gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Ayrıca işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimcilerin kınanması ve Kudüs'ün statüsünün İsrail tarafından tek yanlı olarak belirlenmesinin illegal bir girişim olarak kabul edilmesi deklarasyonda AT'nin ortaya koyduğu görüşüydü.¹⁴⁶

Kısaca deklarasyon, Filistinlilerin sorununa kesin bir çözüm bulunması gerektiğinin altını çizerek, bunun bir mülteci sorunu olmadığını Filistin'in halkına self-determinasyon hakkının net olarak tanınmasının gerektiğini vurgulamaktaydı. AT'nin bu açıklaması Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılandı. Araplar, İsrail'e koşulsuz destek olan ABD karşısında artık onu dengeleyebilecek bir güç olarak Avrupa'yı görüyorlardı.

¹⁴⁵ İrfan Kaya Ülger, (2003, Eylül). "Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi," *Stradigma*, (http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=31), Erişim: 18 Mayıs 2012.

¹⁴⁶ Bilal Karabulut, "Avrupa Birliği-İsrail İlişkileri," *Akademik Bakış*, 1, 2, (2008), s. 8.

ABD'nin öncülüğünde ise 1978 yılında Mısır ve İsrail arasında Camp-David Anlaşması imzalanmıştır. Mısır ve İsrail arasında imzalanan barış anlaşması sonucunda Sina Yarımadası Mısır'a geri verilmiştir. Bu durum Arap ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmış buna karşılık Fransa tüm AT üyelerinin katılacağı uluslararası Orta Doğu konferansı için öneride bulunsa da bu öneri İngiltere ve Almanya'nın muhalefeti nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Buna rağmen AT üyeleri Camp David Sürecine destek vermiş ve Sina Yarım Adası'nda oluşturulan barış gücüne askeri kuvvet tahsis etmiştir. 1980'lerde ise AT, İsrail'in Güney Lübnan'a saldırısı, Irak nükleer reaktörünün İsrail hava kuvvetleri tarafından bombalanması gibi olaylarda bildirimler yayınlayıp, Filistinlilerin hakları üzerinde durmuş ve Venedik Deklarasyonu'na atıf yapmıştır.¹⁴⁷

1987 yılındaki Birinci İntifada ile AT'nin Arap dünyasına özellikle Filistinlilere olan sempatisi artmıştır. 1987 yılında her ne kadar AT, BM çatısı altında Orta Doğu Barış Konferansı toplanmasını önerse ve Birliğin bu durumda her türlü desteği vermeye hazır olduğunu belirtse de İran-İrak Savaşı'nın devam etmesinden dolayı bu öneri pratiğe aktarılamamıştır. AT, Arap-İsrail çatışmasında genel olarak deklarasyon yayınlamakla sınırlı kalmamıştır. 1982 yılında İsrail'in, Lübnan'a FKÖ barakalarını kaldırmak için yaptığı saldırı üzerine, ekonomik yaptırım uygulama kararı alamamış, ancak AT ile İsrail arasında imzalanan mali protokolü onaylamayı reddetmiştir. 1988'de İsrail'in intifada karşısındaki sert tutumundan ve Filistin ihracatına balta vurmasından dolayı İsrail ile olan mali protokollerin onaylanmasını ertelemiştir. Avrupa Komisyonu ve Parlamentosu,

---

¹⁴⁷ Nuttal, *European Political Cooperation*, ss. 158-159.

işgal altında yaşayan Filistinli çiftçilerin ürettiği ürünlerin AT pazarına ulaşmasını engelleyen İsrail yönetimini uyarmıştır. 12 Ekim 1988’de ise AT, İsrail yönetiminin Filistin ürünlerinin İsrail limanlarından geçerek Avrupa’ya ulaşmasını engellememeyi garanti etmesinden sonra protokolleri onaylamıştır.¹⁴⁸ 1989 yılında İsrail’in işgal altındaki topraklarda bulunan üniversiteleri kapatması üzerine AT-İsrail bilimsel işbirliği anlaşması askıya alınmıştır.¹⁴⁹

ABD’ de ise Carter dönemi başlamış ve kendi adıyla yayınladığı doktrinde Basra Körfezi’ne yabancı bir gücün yapacağı müdahale ABD’nin yaşamsal çıkarlarına tehdit olarak algılanacak, böyle bir durumda da ABD her türlü araçla müdahale edebilecektir. ABD yanlısı İran’da Şah rejimi Humeyni tarafından yıkılınca sorunlar daha da artmıştır. Irak’taki Saddam Hüseyin Hükümeti Şat ül-Arap Nehri’nin kontrolünü tamamen ele geçirmek ve İran’da bulunan Şii Kuzistan Araplarının özerkliğe kavuşturulmasını istiyordu. Bu nedenle 1980 yılında başlayan savaş 8 yıl sürmüştür. ABD Irak’a destek vermiş ve savaş 20 Ağustos 1988’de BM Güvenlik Konseyi Kararı ile ateşkes imzalanarak sonlandırılmıştır.¹⁵⁰

Soğuk Savaş yıllarında, AT’nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri ve Arap-İsrail sorununa yönelik tutumu genel olarak değerlendirildiğinde, özellikle Venedik Deklarasyonu ile sorunun çözümünde rol almak istediğini açıkça ortaya koysa da çokta başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedeni Soğuk Savaş

¹⁴⁸ Rosemary Hollis, “Europe and the Middle East: Power by Stealth?”, *International Affairs*, 73, (1997), s. 19.

¹⁴⁹ Ülger, *Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya’nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi*.

¹⁵⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, (İstanbul: İmge Kitapevi, t.y.), ss. 559–563.

döneminde belirleyici olan unsur bloklar arası politika olmuştur. AT, Soğuk Savaş döneminde açıkladığı bildirilerle, ABD'nin yaptığı girişimlerde tamamlayıcı rol üstlenmiştir. Bu dönemde AT ortak bir dış politika kurumsallaştıramadığından dolayı dış politikada genel bir zayıflık mevcuttur.

Peters'a göre AT'nin, Arap-İsrail anlaşmazlığına o dönemde bir katkısı olamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise o dönemde Avrupa'nın, ABD gibi her iki tarafı görüşme masasına getirebilmek için ne yeterli kapasitesi ne de taraflar üzerinde güçlü bir etkisi mevcut değildir.¹⁵¹ AT, Venedik Deklarasyonu ile FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanınmasını, İsrail ve ABD tarafından da bu şekilde kabul edilmesi gerektiğini vurgulamasına Orta Doğu'da açılımlarını etkili bir stratejiye çevirecek siyasi, ekonomik araçlarını geliştirememiştir.

---

¹⁵¹ Joel Peters, "Europe and the Middle East Peace Process", in *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's*, ed., Stelios Stavridis, Theodore Coulombis, Thanos Veremis and Neville Waites, (London: Macmillan, 1999), s. 300.

II. BÖLÜM

1990–2001 ARASI ORTA DOĞU'DA AB VE ABD

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi küresel durumun ve uluslararası ilişkilerin dinamiklerinin değişmesine neden oldu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutuplu sistem yerini tek gücün hâkim olduğu sisteme bırakmıştır. Yaklaşık 45 yıl süren mücadele askeri cepheleşmenin yanında ekonomik-sosyal sistemlerin ve ideolojilerinde mücadelesini ifade etmekteydi. Bu mücadelenin sonunda komünist ideoloji siyasi platformdan çekilmiş ve ABD Soğuk Savaş sonrası dünya sisteminde tek güç olarak yerini almıştır.¹⁵² Uluslararası sistemin yapısında meydana gelen bu değişiklik diğer bölgelerde olduğu gibi Orta Doğu üzerinde de etkin olan güç dağılımında, bölgenin dış güçlerle olan ilişkilerinde değişiklikler meydana getirdi. Ekonomik alanda Japonya, Çin ve Güney Kore gibi yeni güç merkezleri ortaya çıksa da hiçbiri ABD ve AB'ye rakip olabilecek güçte değildi.¹⁵³

Orta Doğu'nun uluslararası ilişkilerinde ise etkili olan iki ana oyuncu bulunuyordu. Bunlardan biri Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olan ABD diğeri ise yeni yeni kendini göstermeye çalışan fakat zaman zaman kendi içinde anlaşmazlığa düşen AB idi. Bu iki ana oyuncu arasındaki ilişki bölgenin geleceğini şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Soğuk Savaş sonrası

---

¹⁵² Abdülkadir Baharççek, "Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri," *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, derl., İdris Bal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), s. 67.

¹⁵³ Phebe Marr, "The United States, Europe and The Middle East: An Uneasy Triangle," *Middle East Journal*, 48, 2, (1994), s. 211.

dönemde bölgede yaşanan olaylar bazen Atlantik ilişkilerinde işbirliği yaratırken bazen de fikir ayrılığının yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵⁴ Orta Doğu’da meydana gelen olaylara karşı her iki tarafın izlediği politikalar, bu politikaların ne denli uygulanıp uygulanmadığı yeterlilik ve fırsatlar kuramsal çerçevesinden değerlendirildiğinde AB’nin ne denli etkin olduğu daha net anlaşılacaktır.

2.1. AB’nin 1990’lardan 2003’e Orta Doğu Politikası

İki kutuplu sistemin ortadan kalkması ABD-Sovyetler Birliği çatışmasının noktalanmasına, Orta Doğu coğrafyasında Sovyetler Birliği engelini kalkmasına neden olmuştur. Bu dönemde Avrupa’da ise Maastricht Antlaşması (1993) ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını alarak salt ekonomik bir birlik olan yapılanma siyasal bir birliğe dönüşmeye başlamıştır. Dış politikada etkin olmak için ise kendi ortak savunma gücünü Ortak Dışişleri ve Güvenlik (ODGP) adı altında oluşturma yönünde adım atmış, bu da Orta Doğu politikasında daha görünür bir rol almasını beraberinde getirmiştir. 1990’lı yıllarda uluslararası alanda, Orta Doğu’da barışın tesisi için yapılacak görüşmelere Filistinlilerin de katılımlarının sağlanması, FKÖ’nün Filistinlilerin temsilcisi olarak tanınması, Filistinlilerin yurda kavuşturulması, İsrail’in işgal ettiği topraklardan ve Kudüs’ten çekilmesi gerektiği savları canlanmaya başlamıştır.¹⁵⁵ Soğuk Savaş sonrası dünya politikasına hâkim olan ABD’nin etkin olduğu Orta Doğu bölgesinde AB’nin politika üretmesinin imkânsızlığından ABD’nin politikalarının tamamlayıcısı olarak bölgede rol almıştır. ABD, Orta Doğu’daki bölgesel

¹⁵⁴ Marr, *The United States, Europe and The Middle East: An Uneasy Triangle*, ss. 211–212.

¹⁵⁵ Süleyman Sezgin Mercan, “Avrupa Dış Politikası: İsrail-Filistin Çatışması Örnek Olayı,” *Akademik Ortadoğu*, 3, 1, (2008), s. 113.

oyuncuların güvenliğini, politikalarını etkileyen en önemli güç konumundaydı. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi bazı AB ülkeleri bölgede sınırlı rol oynamaktaydı.¹⁵⁶

Gause'a göre Körfez'deki durumda ABD majör oyuncuyken, AB minör oyuncu konumundaydı. Avrupa Birliği, bölgedeki ülkelerin ekonomik anlamda önemli ortağı olmasına karşın, stratejik veya güvenlik anlamında önemli bir ortak değildi.¹⁵⁷

1990'ların başında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı Orta Doğu'da yaşanacak olan gelişmelere yön vermiştir. Savaşa karşı oluşturulan koalisyona bakıldığında AT üyesi ülkeler ortak bir tutum sergilemek ve tek bir ağızdan hareket etmek yerine farklı duruş sergilemişlerdir. İngiltere-ABD ile savaşın başında koalisyona girmiş daha sonra buna Fransa da katılmışken çoğu Avrupa ülkesi tarafsız kalmaya çalışmıştır.¹⁵⁸ AT, Orta Doğu ve Akdeniz ülkelerine yönelik olası krizleri engellemek için ekonomik ve siyasi ortaklığa yönelik politikalar üretme gereğini Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra daha iyi anlamıştır. Avrupa'yı yeni politikalar üretmeye iten nedenlerden biri de Soğuk Savaş sonrasında güvenlik sorununda ortaya çıkan belirsizliklerdir. Avrupalı politika üreticileri arasında bu bağlamda bölgenin ekonomik olarak kalkınmasının uluslararası ve toplumsal kırılmaları azaltacağına ilişkin görüşler artmıştır. Bu anlayışın ilk somut örneği ise 1990 yılında Avrupa Topluluğu Konseyi'nin 1992–

¹⁵⁶ Roberto Aliboni, "Europe's Role in the Gulf: A Transatlantic Perspective," *The International Spectator*, 2, (2006), s. 34.

¹⁵⁷ F. Gregory Gause, *The Gulf and US-EU Relations*, ed., Koch, C., in *Unfilled Potential: Exploring the GCC-EU Relationship*, (Dubai: Gulf Research Center, 2005), s. 73.

¹⁵⁸ Aliboni, *Europe's Role in the Gulf: A Transatlantic Perspective*, s. 35.

1996 dönemini içerecek olan “Yenilenmiş Akdeniz Politikası” (YAP) doğrultusunda aldığı karardır. YAP ile Akdeniz ülkelerine mali destek sağlanması, tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin düşürülmesi, insan haklarına saygı ve demokratik işbirliğinin gerçekleştirilmesi, çevrenin korunması, ticaret, 4. Mali Protokoller ve yatay finansal işbirliği konularını içeren temel prensipler belirlenerek birliğin en yakın komşuları hedef alınmıştır.¹⁵⁹ Fakat bu dönemde Sovyet Birliği’nin dağılmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Topluluk kaynaklarının büyük bir kısmını kendilerine çekmeye çalışıyorlardı. Almanya, bu ülkelere daha fazla önem verdiği için Topluluk bütçesinin üçte birinden fazlasını tek başına kendi karşılıyordu. İspanya, Fransa, İtalya’nın ise tek taraflı yaklaşımın dengelenmesini istemeleri üzerine AT’nin Akdeniz ülkelerine yaptığı yardım ancak %3 oranında artmıştır.¹⁶⁰

Tovias bu politikayı Akdeniz ülkeleri için “Brüksel’den daha fazla yardım gönderilmesi konusunda Güney Avrupa ülkelerinin Kuzey Avrupa ülkelerine karşı kazandığı küçük bir zafer” olarak belirtmiştir.¹⁶¹

2 Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan Birinci Körfez Savaşı’na karşı AT’de aynı ABD gibi hızlı bir şekilde tepkisini koymuş aynı gün içinde ASİ bildirisini kabul edilmiş ve buna göre Irak’ın Kuveyt’i işgali kınanmış,

¹⁵⁹ Savaş Biçer, “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği* içinde, derl., Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Yayınları, 2003), ss. 401–405.

¹⁶⁰ Neville Waites and Stelios Stravridis, “The European Union and Mediterranean Member States”, in *The Foreign Policies of the European Union’s Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, derl., Stelios Stravridis, (Londra: MacMillian – New York: St. Martin’s, 1999), ss. 22–24.

¹⁶¹ Alfred Tovias, “The EU’s Mediterranean Policies Under Pressure”, in *Mediterranean Politics*, C. 2, ed., Richard Gillespie, (London: Pinter, 1996), ss. 14-17.

bir an önce askerlerini Kuveyt'ten çekmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶² Birinci Körfez Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler (BM) ve özellikle Güvenlik Konseyi uluslararası sorunlara yönelik kararlar yayınlamış ve sorunun taraflar arasında görüşmeler yoluyla çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. AT üyesi ülkeler arasında alınan kararlara karşı bir uyum söz konusuydu. AT, Irak'a karşı yaptırımlar yapmaya başlamış petrol ithalatına ambargo başlatmış, Irak'a karşı silah ve askeri malzeme satışına ambargo koymuş ve üye devlet topraklarında Irak'a ait tüm hesapları dondurmuş, bunların yanı sıra Irak'a uygulanan tercihli ticaret sistemini ve askeri işbirliğini askıya alarak tepkisini ortaya koymuştur.¹⁶³

AT, Irak'a karşı ekonomik ve siyasi yaptırım uygulamayı tercih etmiş ve savaş boyunca askeri müdahale etmekle tehdit etmeyerek bu bakımdan ABD'den farklı bir politika izlemiştir. Güç kullanımını ise ancak BMGK'nın 678 sayılı kararı gereğince uygulanacağını yayınladığı bildirimlerde vurgulamıştır.¹⁶⁴ Daha öncede belirtildiği üzere Irak'a karşı oluşturulan koalisyona katılan AT üyesi ülkeler güç kullanımının uygun olup olmadığı ayrımını açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. İtalya, İngiltere ve Fransa bu koalisyonda ABD'nin öncülüğündeki koalisyona katılmıştır.

¹⁶² ASİ (EPC), 2 Ağustos 1990, "Bull, EC (1990/7-8), PARA. 1.5.9, Birliğe Üye Ülkelerin Resolution 660 (1990)'ı Destekleyen Açıklamaları," BM Güvenlik Konseyi Kararı 660-661 (1990) (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/10/IMG/NR057510.pdf?OpenElement>), Erişim: 8 Haziran 2012.

¹⁶³ Council Regulation, "(EEC) No.2340/90 and (EEC) No 3155/90 Preventing Trade by the Community as Regards Iraq and Kuwait," (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1991:115:0037:0040:EN:PDF>), Erişim: 8 Haziran 2012.

¹⁶⁴ UN Security Council, "Decision of 29 November 1990 Resolution 678," (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>), Erişim: 8 Haziran 2012.

AT'nin, Körfez Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'ya yönelik en önemli rolü ise Ekim 1991 yılında Madrid'de başlayan ve Arap-İsrail anlaşmazlığına çözüm bulmayı planlayan Orta Doğu Barış Konferansı olmuştur. Lübnan, Ürdün, FKÖ, İsrail ve Suriye'nin katıldığı konferansın temel amacı ise BMGK'nın 242 ve 338 sayılı (barış karşılığında topraklardan çekilme) kararları doğrultusunda İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında FKÖ, Lübnan, Ürdün ve Suriye'nin İsrail'i tanıması ve taraflar arasında barış sağlanması olarak belirlenmiştir.¹⁶⁵ Konferans genel olarak iki türlü görüşmeden oluşuyordu: ülkelerin İsrail ile yaptığı ikili görüşmeler ile Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki ortak sorunları gidermek için yapılan çok taraflı görüşmeler çok taraflı görüşmelerde bölgesel silahsızlanma, mülteciler, çevre, ekonomik işbirliği konuları ele alınmıştır. Çok taraflı görüşmelerde net bir sonuç alınamamıştır. İkili görüşmelerde ise İsrail ve Filistin görüşmesinde işgal altındaki topraklara özerklik verilmesi sorununun çözümü amaçlanmış ancak kesin bir sonuç elde edilememiştir. İsrail kısıtlı bir özerklik vermeyi teklif ederken Filistin bağımsız bir devlete yönelik daha fazla özerklik istemekteydi.¹⁶⁶

AT'nin aktif olarak Orta Doğu Barış Süreci'nin çok taraflı görüşmelerinde kurulan beş çalışma grubunun ikisinde katılımcı olarak yer almış ve Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu (REDWG) AT'nin kontrolüne bırakılmıştır. Burada AT'nin amacı ileride kurulması planlanan ekonomik işbirliği için girişimler ve çalışmalarda bulunmaktır. REDWG kapsamında gerçekleştirilen

¹⁶⁵ Pedro Lopez Aguirrebengoa, "Transatlantic Co-ordination and the Middle East Peace Process," in *The New Transatlantic Agenda and the Future of EU-U.S. Relations*, ed., Jorg Monar, (UK: Kluwer Law International, 2000), ss. 36-38.

¹⁶⁶ Bülent Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1997), s. 94.

görüşmelerin dördüncü oturumunda Kopenhag Eylem Planı kabul edilmiş ve bu plana göre Filistin'e 9,2 milyon Euro'luk yardım yapılmasına karar verilmiştir. Bu durum, AB'nin Filistin sorununa yönelik ortak bir davranış sergilediğini yansıtmıştır.¹⁶⁷ Fakat AT'nin barış konferansına katılmasına ilk başta İsrail ve ABD karşı çıkmıştır. İsrail'in karşı olmasının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Araplar, Sovyet desteğinden mahrum kaldıktan sonra AT'yi ABD karşısında bir dengeleyici güç olarak görüyorlardı. Diğer nedeni ise, AT en baştan beri bağımsız Filistin devletinin kurulması için ısrarlı bir tutum sergiliyordu.¹⁶⁸ AT'ye ekonomik kalkınma konularıyla sınırlı olan gözlemci statüsü rolü, dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan James Baker tarafından verilmiştir. Madrid Konferansında İsrail'in uzlaşmaktan yana olmaması ve işgal edilen topraklardan çekilmemek için Yahudilere ait yerleşim birimleri inşa etmeye devam etmesi üzerine ABD İsrail'e vereceği 10 milyar dolarlık krediyi askıya almıştır.¹⁶⁹

AT, Madrid Konferansında gözlemci statüsünde olduğundan dolayı kararları etkileyebilecek bir konumda yer alamamıştı. Barış sürecinde küçük de olsa resmi bir rol oynamıştır. ABD, Orta Doğu Barış Sürecinin temellerinin atıldığı Madrid Konferansında ana aktör konumunda iken AT ise ikincil rol oynamıştır. Süreç boyunca ekonomik konularla sınırlı kalan AT'nin politik alanda önemli bir etkinliği olmamıştır. ABD'nin isteği üzerine 1992 yılında Madrid Barış

---

¹⁶⁷ Peters Joel, "Europe and the Middle East Peace Process", *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's*, ed., Stelios Stavridis, Theodore Coulombis, Thanos Veremis and Neville Waites, (London: Macmillan, 1999), ss. 301-304.

¹⁶⁸ Ali Balcı "Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası", *Ortadoğu Yıllığı 2005*, derl., Kemal İnat, (Ankara: Nobel Yayınları, 2006), s. 356.

¹⁶⁹ IISS Strategic Survey, *Middle East: Prospects for Arab-Israeli Peace*, (London: Brassey's, 1992), s. 121.

görüşmeleri askıya alınmıştır.¹⁷⁰ 1992’de iktidara gelen İzak Rabin toprak karşılığı barış ilkesini kabul etmiş ve bu ilkeyle beraber İsrail’de ekonomik açıdan zorunlu gördüğü barış sürecinin koşullarını yaratmıştır. FKÖ ile İsrail arasında Ocak 1993’te Oslo Süreci olarak bilinen gizli görüşmeler başlamıştır. 1993 Eylül’de İsrail’in Başbakanı İzak Rabin ve Yaser Arafat İlkeler Bildirgesini kabul etmiştir. Bildirge, İsrail’in Filistin halkının hem meşru temsilcisi olarak hem de Orta Doğu Barış sürecinde yetkili siyasi organı olarak FKÖ’yü tanımasını, İsrail ordusunun beş yıllık geçiş süreci içinde Batı Şeria’nın bir bölümü olan Eriha’dan ve Gazze’den çekilmesini gerektiğini belirtiyordu. Bunun yanı sıra, geçen beş yıl içinde bağımsız Filistin devleti kurulacak fakat İsrail’in aşamalı olarak çekileceği bölgelerde ise Filistin Geçici Yönetimi’nin denetim yetkisine sahip olacaktır.¹⁷¹ Nisan 1994’te ise İlkeler Bildirgesini takiben ekonomik ilişkileri kapsayan Paris Protokolü imzalanmıştır. Protokole göre İsrail sınırları denetim hakkına da sahip oluyordu. Bunun sonucu olarak da Filistin ticareti İsrail’in kontrolü tarafından gerçekleştirilebilecektir. Aynı zamanda protokol Filistin Yönetimi tarafından sunulan gelişim önerilerini veto etme yetkisini İsrail’e tanıdığından Filistin ekonomisi üzerinde önemli rol oynama hakkı doğmuştur.¹⁷²

4 Mayıs 1994’te ise Oslo bildirgesine uygun olarak İsrail’in Gazze-Eriha’dan çekilmesini gerçekleştirmek üzere FKÖ ve İsrail arasında Kahire anlaşması imzalanmıştır. 28 Eylül 1995’te imzalanan Geçici Anlaşma ile Gazze

¹⁷⁰ William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, (London: Westview Press, 2000), s. 485.

¹⁷¹ İlkeler Bildirgesi’nin tam metni için bakınız: Declaration of Principles on Interim Self-government Arrangements (Oslo Agreement) 13 September 1993.

(<http://www.unhcr.org/refworld/publisher,ARAB,,3de5e96e4,0.html>), Erişim: 9 Haziran 2012

¹⁷² Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Plümer, (Ankara: Phoenix, 2007), s. 394, Paris Protokolü, (<http://israelipalestinian.procon.org/sourcefiles/1994ParisProtocol.pdf>), Erişim: 9 Haziran 2012.

için yapılan düzenlemeler Batı Şeria'ya doğru genişletilerek Ocak 1996'da seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Anlaşma Washington'da Clinton, Kral Hüseyin, Rabin ve Arafat tarafından imzalanmıştır.¹⁷³

AB, genel olarak değerlendirildiğinde Madrid Konferansı ile başlayan Orta Doğu Barış Sürecini desteklemiştir. Politik anlamda yer almaya çalıştığı, 1994 Mayıs'ta Filistin ve İsrail arasında imzalanan Kahire Anlaşması ile Ürdün ve İsrail arasında bir barış anlaşması imzalanmasına destek vermiştir. AB zirveleri sonunda yayınlanan bildirgelerde de, Filistin ve İsrail arasında uzlaşma sağlanmasının uluslararası barış ve güvenliğe olumlu katkıda bulunacağı ifade edilerek bu sürece AB'nin tam destek verdiği ifadelerine yer verilmiştir.¹⁷⁴ AB, Filistin bölgesine 450 milyon dolarlık mali yardım yaparak en büyük ekonomik destekçi görevini üstlenmiştir.¹⁷⁵ AB adını aldıktan kısa bir süre sonra ise, 1994–1998 dönemi için Filistin Özerk Bölgesinin imarı için, yarısı uzun dönem kredi ve yarısı bağış olmak üzere 500 milyon ECU Avrupa Yatırım Bankası tarafından tahsis edilmiştir. Ekim 1993 yılında Washington'da gerçekleştirilen Katkıda Bulunan Ülkeler Konferansı'nda 1994–1998 yılları arasında 2,4 milyar dolarlık yardımın yapılması kararlaştırıldığında AB % 38'ini, ABD % 22'sini, Japonya ve Dünya Bankası, Suudi Arabistan ise sırasıyla % 9, % 7 ve % 4'lük katkıda bulunacaklarını açıklamışlar, AB'nin ise yardımlarının fiili gerçekleşme oranı ise 1.68 milyon ECU olmuştur. Ayrıca, Filistinlilere yardım için kurulmuş olan

---

¹⁷³ Ülger, *Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi*.

¹⁷⁴ *Age*.

¹⁷⁵ Aguirrebengoa, *Transatlantic Coordination and The Middle East Peace Process*, s. 51.

Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı'na (UNRWA) 270 milyon ECU bağışta bulunmuştur.¹⁷⁶

En önemli gelişmelerden biri AB, birliğin üç sütunundan biri olan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nı Orta Doğu Barış Süreci'nde rolünü eyleme dönüştürmek için kullanmıştır. Mayıs 1994'te Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen ortak eylem ile Filistin'de gerçekleştirilen seçim organizasyonuna gözlemcilik ve yardım yapılması için karar almış ve 10 milyon ECU' ye kadar yardım yapmasına karar vermiştir. 1996 ve 2003 yılları arasında Orta Doğu barış görüşmeleri için Avrupa Birliği İspanyol diplomat Miguel Moratinos'u Kasım 1996'da sorunun çözümünde aktif rol almak istediğini göstermek için bölgeye özel temsilci olarak atamıştır.¹⁷⁷

Orta Doğu sorunu, AB'nin yeni ve kapsamlı bir Akdeniz politika üretmesi gereğini beraberinde getirmiştir. Avrupa-Akdeniz ekonomik bölgesini oluşturmak için adımlar atılmaya başlamış, AB Zirvesi yeni politikanın işaretini 1992 Lizbon'da vermesine rağmen Cezayir iç savaşı ve Libya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle gerçekleştirilememiştir.¹⁷⁸ Haziran 1994'te Korfu'da Avrupa Zirvesi, Komisyon'dan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilişkin öneri hazırlamasını istemiş ve Komisyon hazırlamış olduğu bildiride (communication) bu yeni politikayı ekonomik, siyasi amaçları içine alan çok boyutlu ve uzun vadeli bir strateji olarak

¹⁷⁶ European Commission, *General Report On The Activities Of The European Union 1994*, (Brussels, y.y., 1995), ss 260- 303.

¹⁷⁷ Michael Rupp, Avrupa Birliği'nin Dışişleri ve Güvenlik Politikası, *Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu* içinde, derl., H. Cansevdi, (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, 2002), ss. 43-44.

¹⁷⁸ Esther Barbe, "The Barcelona Conference: Launching Pad of a Process," *Mediterranean Politics*, 1, 1, (1996), ss. 25-42.

önermiştir.¹⁷⁹ 1994 Essen Zirvesinde, Akdeniz'in güney ve kuzey kıyıları ve Orta Doğu AB'nin güvenliği açısından çıkarları bulunduğu bölge olarak belirtilmiştir. Bu zirve Akdeniz ile olan işbirliğinde kurumsal ve kalıcı bir diyalogun kurulması amacıyla 27–28 Kasım 1995 tarihinde, 15 AB üyesi devlet ile 12 Akdeniz ülkesinin (Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Lübnan, Türkiye, Filistin Otoritesi, Kıbrıs, Ürdün, Suriye ve Malta) katılımıyla, AB'nin İspanyol başkanlığı sırasında Barselona'da gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁰

Bir Avrupa inisiyatifi olan bu politika, Avrupa'nın Akdeniz politikasının gelişimi içerisinde olgunlaşmıştır. Bu inisiyatifi ortaya çıkaran nedenler ise Akdeniz ülkelerine teknik ve mali desteği sağlayarak dengeli bir şekilde sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, Akdeniz ve AB ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesi kurulması, siyasi olarak ise demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarıyla ortak bir istikrar ve barış bölgesi yaratmaktır. Hem ikili hem de bölgesel düzeyde ilişkileri geliştirmektir. Bunun yanı sıra Jean Pierre Derisborurg'a göre 1990'lardan beri Cezayir, Mısır ve Filistin'deki kargaşaların Avrupa kamuoyunda artan endişe, bölgede artış gösteren kimyasal, biyolojik silahlar ve önlenemeyen uyuşturucu trafiği ve göç dalgaları, petrol akışının kesilmesine ilişkin yaşanan tehlikelerdir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Corfu European Council Presidency Conclusions, Haziran 1994, (http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00150.EN4.htm), Erişim: 9 Haziran 2012.

¹⁸⁰ Uzun, *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*, ss. 12-13.

¹⁸¹ Uzun, *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*, s. 8.

Barcelona Bildirgesi ile kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (AAO) üç temel hedeften oluşmaktadır. Birincisi, barış ve istikrar sahalarının tanımlanarak güvenliğin ve siyasi diyalogun güçlendirilmesidir. İkincisi, ekonomik ve mali ortaklık yoluyla ekonomik sisteme entegre olma ve süreç içinde serbest ticaret bölgesinin oluşturulması amaçlanmıştır. Son hedef ise sosyokültürel boyuttur. Bölgeler arasında karşılıklı anlayışı artırmak, toplumsal kalkınma ile özgür ve verimli bir toplumun kurulması hedeflenmiştir.¹⁸²

AAO kapsamında 1995 yılında İsrail ve 1997 yılında Filistin yönetimi ile ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Ortaklık kapsamında Fas, Cezayir, Lübnan, Tunus, Suriye, Mısır, Ürdün ile ortaklık görüşmeleri sonuçlandırılmış ve anlaşmalar imzalanmıştır. AAO kapsamında, tarafların ekonomik, kültürel, sosyal işbirliği içinde olmasını sağlamak için bir Avrupa-Akdeniz komitesi kurulmuştur. Akdeniz Ekonomik Gelişme Bölgesi (MEDA) Programı ise AB'nin Barcelona Sürecinin uygulanmasının temel mali aracıdır. MEDA programı, “ekonomik toplumsal yapılarını yenilemeyi taahhüt eden ortakların gösterecekleri çabaları desteklemek ve ekonomik gelişim sonucunda ortaya çıkabilecek her türlü toplumsal ya da çevresel sonucu azaltmak” amacını gütmektedir.¹⁸³ AB'nin MEDA programı kapsamında 1996 yılından 2006 yılına kadar bölgesel faaliyetler, işbirliği için 8.785 milyon EURO taahhütte bulunmuştur.¹⁸⁴ AAO'nun bölgesel işbirliği altında tarafları bir araya getirmiş, İsrail ve Filistin gibi çatışan güçleri

¹⁸² Barcelona Declaration, 1995, (http://www.eas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf), Erişim: 10 Haziran 2012.

¹⁸³ MEDA Regulation, Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on Financial and Technical Measures to Accompany (MEDA) the Reform of Economic and Social Structures in the Framework of the Euro-Mediterranean Partnership, *Official Journal*, L 189, 30 July 1996.

¹⁸⁴ MEDA II Regulation, The European Council Regulation (EC) No 2698/2000 of 27 November 2000.

BM dışında bir araya getirip düzenli görüşmelerine olanak sağlayan bir forumu meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra AB Arap ülkelerinin de onayıyla İsrail ile çok taraflı bir bağ kurabilmiştir.¹⁸⁵ 1990'lardan sonra AB İsrail'e yönelik politikasını genel olarak, İsrail'in işgal politikasına etki edebilmek ve Orta Doğu barış sürecinde yapıcı bir tutum sergilemesine yardım etmek üzerine oturtmuştur. AB, İsrail Filistin ile yürütülecek barış müzakerelerinin ilkelerini kabul ettiğinde İsrail ile yeni bir ticaret anlaşması için görüşmelere başlama kararı almıştır.

AB'nin barış sürecindeki siyasi duruşunu ciddiye alması halinde İsrail'in ekonomik gereksinimlerini karşılayacağını da ifade etmiştir. AB bu davranışını ortaya koyarak İsrail ile ekonomik ve siyasi ilişkilerinin seyrini Orta Doğu barış sürecine göre endekslemiştir.¹⁸⁶ AB'nin ODGP çerçevesinde İsrail-Filistin sorununa yönelik önemli bir girişimi ise Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik uyguladıkları ekonomik boykotu kaldırmak için diplomatik girişimlerde bulunmak olmuştur. AB, boykotu İsrail'i bölgede izole ettiği ve gerginlik çıkaracağı için onaylamamıştır. Ancak boykotun sona erdirilmesini ise İsrail'in Orta Doğu Barış Sürecini kabul etmesi ve yeni yerleşim yerleri kurmayı durdurması koşuluyla ilişkilendirmiştir. AB'nin çabası ile Arap ülkeleri adım adım boykotu kaldırmaya barış sürecindeki gelişmelere paralel olarak başlamışlardır. AB'nin bundaki başarısı ise hem Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik yaklaşımlarını hem de İsrail'in AB'ye yönelik eylem ve tutumlarında değişikliğe

---

¹⁸⁵ Alexander Gieger, "Barcelona Process: Union for the Mediterranean, Readjusting the Euro-Mediterranean Partnership", EU office of the Friedrich-Ebert-Stiftung in Brussels, *Brussels Focus*, (2008), s. 4.

¹⁸⁶ Roy H. Ginsberg, *The European Union in International Politics*, (Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2001), ss. 126-128.

yol açmıştır.¹⁸⁷ Ancak 1996 seçimleriyle Netanyahu'nun iktidara gelmesiyle birlikte olumlu hava birden değişmiş ve İsrail Batı Şeria ve Gazze'de yerleşim yerlerinin inşasına devam etmiştir. Bunun üzerine AB verdiği demeçlerde İsrail'in barış sürecini tehlikeye attığı ifade etmiştir.¹⁸⁸ Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, Mısır'a düzenlediği ziyarette Suriye ile barışa karşılık İsrail'in Golan tepelerinden çekilmesi ve İsrail'in güvenliğine karşılıkta bir Filistin devleti önerisinde bulunmuştur. Ancak Fransa'nın ABD'den bağımsız olarak geliştirdiği bu öneriye karşılık Almanya ve İngiltere ise Avrupa'nın barış sürecine etkisinin daha sınırlı kalması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁸⁹

Siyasi anlamda etkili olmak için birçok adım atsa da süreç içinde AB'nin ABD'ye karşıt bir tutum sergileyemediği ortaya çıkmıştır. Birlik içinde ortak bir duruş yerine üye ülkeler kendi politikalarını ön planda tutmuştur. Sistemde ABD'nin varlığı AB'nin ortak bir duruş sergilemesine engel olmaktadır.

AB, ABD'ye karşıt tutumunu ise 1996'da ABD Kongresi'nin kabul ettiği D'Amato yasasında göstermiştir. ABD'de bu yasada; Washington'un Libya ve İran'da petrol üretimine belli miktardan fazla yatırım yapan şirketlere yaptırım uygulayacağını açıklamıştır. Ancak AB enerji gereksiniminin önemli miktarını bu ülkelerden karşıladığı için bu yasaya karşı çıkmış ve dış politikadaki hareketlerinin kısıtlandığını belirtmiştir.¹⁹⁰ AB ile ABD arasındaki gerilim AB'nin, 1996 yılında İsrail'in Doğu Kudüs'teki bir kısım toprağı ilhak planlarını

¹⁸⁷ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, ss. 133-134.

¹⁸⁸ Balçı, *Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası*, s. 356.

¹⁸⁹ Christina Wood, "Chirac's New Arab Policy and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran," *Middle East Journal*, 52, 4, (1998), ss. 563-566.

¹⁹⁰ Stefaan Smis and Kim van der Borght, "The EU-U.S. Compromise on the Helms-Burton D'Amato Acts," *The American Journal of International Law*, 93, 1, (1999), ss. 227-229.

durdurmak için baskı yapmasıyla tırmanmıştır. Gerilimin arttığı bu dönemde Avrupa Birliği Dışişleri Bakanlar Konseyi bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride Orta Doğu'daki barışın AB için hayati önem taşıdığını, AB'nin barış sürecini her zaman destekleyeceğini, barış sürecinin İsrail, Filistin ve komşu ülkelerin güvenliği için tek yol olduğunu, barış görüşmelerinin tekrar başlaması için gösterilecek çabada bölgedeki çıkarlarına uygun şekilde aktif olarak katılacağını belirtmiştir.¹⁹¹ Aynı yılın Eylül ayında ise AB, İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak planına karşılık bir bildiri daha yayınlayarak İsrail'i eleştirmiş ve Doğu Kudüs politikasını ise BM'in 242 sayılı kararı doğrultusunda şekillendiğini belirterek Kudüs'ün durumuyla ilgili net tavrını ortaya koymuştur. İsrail'in daha saldırgan tutum sergileyerek Kudüs'te arkeolojik amaçlı bir tünel kazmaya karar verdiğini açıklaması üzerine İsrail ve Filistinliler arasında çatışmalar başlamıştır. Almanya, İngiltere ve Fransa hükümet başkanları ise İsrail'e bu girişimini durdurması için mektup yazmışlardır.¹⁹²

Bazı AB üye devletlerin başkanları ise diplomatik girişimde bulunarak soruna daha kolay çözüm bulunacağını düşünmüştür. Fransa Cumhurbaşkanı Chirac Gazze, Batı Şeria, İsrail, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Mısır'ı kapsayan bir tura çıkarak Filistin devletinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Fransa bu şekilde tavrını göstermiştir. AB bu gelişmeye paralel olarak Ekim 1996'da İspanyol Angelo Moratinos'u AB Orta Doğu Özel Temsilcisi olarak İsrail'e

¹⁹¹ Avrupa Birliği Konseyi, "Presidency Conclusions," Florence European Council, 21–22 June 1996.

¹⁹² Rosemary Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?," International Affairs, 73,1, (1997)s.17,. Ayrıca bakınız: Cairo Bureau Chief Gayle Young, CNN World, Pressure builds on Netanyahu to make concessions, October, 5, 1996 (http://articles.cnn.com/1996-10-05/world/9610_05_middle.east_1_netanyahu-and-arafat-foreign-minister-amr-moussa-palestinians?_s=PM:WORLD), Erişim: 14 Haziran 2012.

atayarak, bu şekilde bölge üzerinde uzun dönemli ekonomik ve politik girişimlerde bulunacağını göstermiştir.¹⁹³ Chirac'tan sonra İngiltere Dışişleri Sekreteri olan Malcolm Rifkind'de Batı Şeria'ya bir ziyaret düzenleyerek İsrail'in yerleşim yerlerini genişletmesini yasadışı bulduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴

Aynı şekilde dönemin Avrupa Birliği Konseyi Dönem Başkanı aynı zamanda İrlanda Dışişleri Bakanı olan Spring de Netanyahu'dan sonra Barış Sürecinde bir gelişme sağlanamamasına dikkat çekmiş ve Kahire'de düzenlenen konferansta barış sürecine geri dönülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber, İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmeyi uzatmasından dolayı Filistin'in çektiği ekonomik zorluklarından ve AB'nin bu süreç içinde gereken desteği vermeye hazır olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵ Aslında AB'yi bu şekilde ortak bir ses üretmeye iten olay İsrail ve Filistin arasında yaşanan tünel krizinden sonra Washington'da Clinton'un Arafat ve Netanyahu ile bir görüşme gerçekleştirip AB üye ülkelerden hiçbirini bu görüşmeye davet etmemesi olmuştur. ABD sözcüsü olan Nicholas Burns ise "AB'nin barış sürecinde önemli rol oynadığını fakat böyle görüşmelerin sınırlı gruplar arasında yapıldığı takdirde başarılı olduğunu tecrübelerin gösterdiğini" ifade etmiştir.¹⁹⁶ ABD arabuluculuk rolünü üstlenirken, AB ise taraflar arasında oluşabilecek herhangi bir anlaşmanın mali yükünü karşılamak amacıyla finansal kaynak rolünü üstlenmiştir.

¹⁹³ Joel, *Europe and the Middle East Peace Process*, s. 296.

¹⁹⁴ Hollis, *Europe and the Middle East: Power by Stealth?*, s. 22.

¹⁹⁵ Joel, *Europe and the Middle East Peace Process*, s. 296.

¹⁹⁶ Tom Buerkle, "EU Ministers Act To Bolster Arafat," *The New York Times*, 1 October 1996, (<http://www.nytimes.com/1996/10/01/news/01iht-lux.t.html>), Erişim: 13 Haziran 2012.

İsrail'in ise Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerleri kurma çabalarına 1997 yılında da devam etmesi, Arap ülkelerinin Barcelona Süreci ve barış girişimlerinden çekilmeleri olasılığını gündeme getirmiştir. Mart 1997'de Portekiz, İsveç, Fransa ve İngiltere bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri; İsrail'in uluslararası hukuka aykırı hareket ederek barış sürecini engellediği ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tek taraflı girişimlerde bulunmaması yönünde açıklamada bulunmuşlardır. 1997 yılı boyunca Miguel Maratinos ve ABD temsilcileri Filistin ve İsrail'i müzakere masasına oturtmak için ortak çaba harcamışlar ve 2001 yılında iki taraf arasında ateşkes sağlanmasına yardımcı olmuşlardır. Sonucunda, İsrail kuvvetleri Batı Şeria'nın bir bölgesinden geri çekilmiştir.¹⁹⁷ Bunun yanı sıra AB, 1998 yılında İsrail'in Filistinlilerin evlerini tahrip etmelerini ve mahkûmlara yönelik tutumlarını öne çıkaracak insan haklarına vurgu yapacak bir girişimde bulunmuştur. Yılda iki kez yayınlanmasına karar verilen Gözlem Raporları, İsrail'in eylemlerini bu sayede uluslararası kamuoyunun denetimine sunmuştur.¹⁹⁸ 23 Ekim 1998'de ABD'nin baskısı sonrasında Netanyahu ile Arafat arasında Wye River Memorandumu imzalanmıştır. Buna göre Filistin yönetimi ulusal sözleşmesinden tüm İsrail karşıtı maddeleri çıkarırken Avrupa Komisyonunun mali desteğiyle kurulan Gazze Uluslararası Havalimanı'nın açılması sağlanacaktır. Burada AB üye ülkeleri İsrail'e baskı yapsa da memorandumun imzalanmasını sağlayan ABD olmuştur. Bu sayede Filistinlilerin dünyadan izolasyonu sona ermiş ve AB ile ticari

¹⁹⁷ Steven Everts, "Shaping a Credible EU Foreign Policy," *Centre for European Reform Publications*, (2002), s. 28.

¹⁹⁸ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, ss. 125-134-135.

ilişkilerinin önü açılmıştır.¹⁹⁹ AB, 24 Mart 1999'da yayınladığı Berlin Deklarasyonu'nda bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını desteklemiş “AB demokratik, kendi ayakları üzerinde durabilen, barışçıl ve egemen Filistin devletinin, İsrail'in güvenliğini ve İsrail'in bölgedeki eşit ortak kabulünü garanti eden görüşmeler ve mevcut anlaşmalar temeline dayalı olarak kurulduğuna ikna olmuştur.”²⁰⁰

AB, İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümünün Orta Doğu'daki sorunları çözeceğine inanmıştır. Bu nedenle, Filistinlilerin ekonomik koşullarının iyileştirilmesi, AB'nin sorunun çözümüne yönelik izlediği en önemli politika olmuştur. Bu politika bağlamında AB Filistin'e yapılan ekonomik yardımların % 50'sine yakınına karşılamıştır. Bu politika esasında Filistinlilerin yaşam koşullarının düzelmesini, ülkenin altyapısının gelişmesini ve İsrail ile Filistin arasındaki anlaşmazlığın çözülmesini hedef almaktaydı.²⁰¹

Barış sürecinin gerilmesine neden olan Netanyahu'nun yerini tekrar İşçi Partisi'nden bir isim olan Ehud Barak'a bırakması ve Barak'ın İsrail barış sürecinin yeniden canlandırmaya hazır olduğu sinyallerini vermesi AB için temel sorunların aşılması yönündeki umutları arttırmıştır. ABD'nin girişimiyle İsraililer ve Filistinliler arasında 4 Eylül 1999'da Şarm el Şeyh'te memorandum imzalanmıştır. İsrail birliklerinin Batı Şeria'dan çekilmesi ve Filistinli tutukluların serbest bırakılması takvime bağlanmış, 15 Şubat 2000'e kadar nihai barış

¹⁹⁹ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, ss. 136-145.

²⁰⁰ Council of the European Union, “Presidency Conclusions,” Berlin European Council 24 and 25 March 1999, (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFB2.html), Erişim: 13 Haziran 2012.

²⁰¹ Balci, *Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası*, ss. 359-360.

anlaşması taslağının imzalanması ve 13 Eylül 2000’de de nihai barış anlaşmasının sonuçlandırılması konusunda görüş birliğine varılmış ve bölgeyi izlemek üzere bir komite kurulması kararlaştırılmıştır.²⁰²

Ne var ki, İsrail-Filistin barış görüşmeleriyle başlayan süreç 2000’li yıllara gelindiğinde yeniden çatışmaya dönüşmüştür. İsrail’in çekilmesi gereken bölgeler üzerinde tamamen varlığını kurmaya çalışması Filistin halkının ayaklanmasını tekrar gündeme getirmiş ve İkinci İntifa’dan önce gerçekleşen Camp David Zirvesi, Oslo sürecinin sonu olmuştur. ABD Başkanı Bill Clinton’un arabuluculuğuyla ABD’nin Maryland eyaletindeki Camp David kasabasında meydana gelen zirvede Filistin, Doğu Kudüs dâhil 1967’de işgal edilen toprakların geri verilmesini, Yahudi yerleşimcilerin Filistin topraklarından çekilmesini ve Filistinli sığınmacıların geri dönmesini istemiştir. Ancak Kudüs’ün statüsüne ilişkin görüş ayrılıklarının çıkması ve İsrail’in tamamıyla çekilmeyi kabul etmemesinden dolayı bir sonuca ulaşılamamıştır.²⁰³ Bunun üzerine Sharon’un Filistinliler için büyük önem taşıyan El-Aksa Camii’ni ziyaret ederek provokasyon yaratması barış sürecinin yara aldığı bu dönemde Filistinlilerin ayaklanmasına neden olmuştur. Sharm el-Sheikh Zirvesi’nde kurulan komitenin hazırladığı rapor barış sürecinde atılan son adımı yansıtması bakımından önemlidir. ABD senatörü George J. Mithcell’in başkanlığını yaptığı Komisyon 30 Nisan 2001’de yayınladığı raporda, AB’nin barış sürecini tekrar başlatması yönündeki desteği vurgulanırken, bölgedeki şiddeti dindirmeye yönelik

²⁰² Sharm El-Sheikh Memorandum, 4 September 1999, (http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_sharmelshikh_agreement_1999.php), Erişim: 14 Haziran 2012.

²⁰³ Jeremy Pressman, “Vision in Collision: What happened at Camp David and Taba?,” *International Security*, 28, 2, (2003), ss. 10-13.

tavsiyelerde bulunulmuştur. Ancak rapor yeni bir şey getirmemiş ve somut çözüm önerileri sunmamasına rağmen uluslararası toplum tarafından desteklenmiştir.²⁰⁴

Arap-İsrail sorununa yönelik ekonomik yardımlarla destek olmaya çalışan AB, mali destekte istediği sonucu alamayınca politik gücünü de kullanmaya başlamıştır. AB önceden de belirtildiği üzere tarafların barış sürecini sekteye uğratmaması için ekonomik katkıda bulunması bu durumu değiştirmemiş ve bunun yanı sıra ekonomik anlamda istenilen amaca da ulaşamamıştır. Filistinliler 1990 öncesi koşullardan daha kötü koşullarda yaşamaya başlamışlardır. Filistinlilerin ticaret yapmalarına engel koyan İsrail bölgenin mal ihtiyacını kendine bağlamıştır. Barış sürecinde beklenenin aksine Filistin ekonomisi zayıflamış ve bunun neticesinde halk yoksullaşmıştır.²⁰⁵

AB'nin İsrail'e tutumunun giderek sertleşmesine neden olan olaylar ise İsrail'de seçimi kazanan Ariel Sharon'dan sonra yaşanmıştır. Sharon'un Orta Doğu Barış Süreci'ne karşı sert çıkışlar yapması ve İkinci İntifada'ya sebep olacak olaylarda bulunması, Arafat'ın karargâhını kuşatması AB'nin uyarılarının artmasına neden olmuştur. Nisan 2002'de Avrupa Parlamentosu, İsrail ve AB arasındaki Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmasını askıya aldığını açıklamış ve İsrail'e barış görüşmelerine yeniden başlaması için baskıda bulunmuştur.²⁰⁶ Sert tutumunu ise Haziran 2002'de yayınladığı Sevilla Deklarasyonu'nda belirtmiştir.

²⁰⁴ European Union External Action, "Mitchell Report 2001," (http://eeas.europa.eu/mepp/docs/mitchell_report_2001_en.pdf), Erişim: 14 Haziran 2012.

²⁰⁵ Sara Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu," *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, derl., Roana Carey, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), ss. 181-182.

²⁰⁶ Resoluition of the European Parliament on the Middle East'European Parliament, 10 April 2002, (P5 TA (2002) 173) (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P5-TA-2002-0173&language=M>), Erişim: 14 Haziran 2012.

Deklarasyonda işgalin biran önce sonlanması gerektiğini, 1967'deki sınırlara uygun demokratik bir Filistin devletinin kurulmasını ve iki ayrı devletin komşularıyla barış içinde yaşamalarını, Filistinli mülteciler için ise uygun bir çözüm üzerine uzlaşılması konusunda açıklamalar yer almıştır.²⁰⁷

Genel olarak bakıldığında, ABD ve AB arasındaki görüş ayrılığı Arap-İsrail anlaşmazlığında net olarak görülmekteydi. Avrupalılara göre, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'dan çekilmemesi AB'nin barış sürecinde başarısız olmasına neden olmuştur. ABD ise sürecin sekteye uğramasının faturasını Filistin'e kesmiştir. Özellikle 2000 yılında Camp David'de gerçekleşen zirvede Filistin'in çözüme yanaşmamasını barışın önünde bir engel olarak görmüştür. Bu görüş ayrılığı yüzünden ABD, AB'nin barış sürecinin politik boyutundan uzak durmasını sağlamıştır.

AB ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde İran'a yönelik uyguladıkları politikalarda da farklılık görmek mümkündür. ABD, Irak ve İran'a yönelik "çifte çevreleme" politikası uygularken, AB 1992 Edinburgh Zirvesinde "Eleştirel Diyalog" sürecini başlatmıştır. Bu zirvede İran'ın bölgedeki önemine vurgu yapılarak, uluslararası terörizm, kitlesel imha silahları, Salman Rüşdi Fetvası, insan haklarına saygı ve Orta Doğu Barış Süreci ile ilgili hususlardaki sorunların karşılıklı diyaloglarla giderilmesine karar verilmiştir.²⁰⁸ ABD, İran'ı uluslararası sistemden tecrit etme yolunu seçerken, AB bunun aksine diplomatik

²⁰⁷ Council of the European Union, "Presidency Conclusions of the Seville European Council", (21 and 22 June 2002), (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72638.pdf), Erişim: 15 Haziran 2012.

²⁰⁸ Edinburgh European Council, "Presidency Conclusions", Bulletin of European Union, 11 – 12 December 1992.

ve ekonomik ilişkileri doğrultusunda İran'ı tekrar sisteme kazandırmak istemiştir.

İran gerek 60 milyon nüfusu bakımından ciddi bir ticaret pazarı gerekse sahip olduğu gaz ve petrol kaynakları bakımından stratejik öneme sahip bir ülkedir. İran sekiz yıllık bir savaştan çıkmış bir ülke olarak, altyapısı, sanayisi, şehirlerini yeniden canlandırmak istiyordu. Bu durumda Avrupa İran için bir kredi, borç kaynağıydı. ABD'nin İran'ı dışlaması ve ABD'li şirketlerin İran ile doğrudan iş yapmaması AB'ye rakipsiz bir ortamda faaliyet gösterme şansını doğurdu. İran, bu diyalog başlamadan önce Avrupa ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle Şii militanları üzerindeki nüfuzunu kullanarak Lübnan'daki Batı rehinelere serbest kalmasında arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Bu tarihten sonrada Fransa, Almanya, İtalya ile ekonomik ilişkilerinde artış görülmüştür. AB kendi ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak ABD yaptırımlarını göz ardı etmiş ve İran'a karşı geliştirilen dayanışmada çatlaklar oluşmaya başlamıştır.²⁰⁹ İran toplam ithalatının % 40'lık payını 1995 yılında AB oluşturmaktaydı. Ancak ilişkiler 1997'de Mykonos Davası²¹⁰ sonucu sekteye uğramış ve Avrupa İran'daki büyükelçilerini geri çekmiştir. Hatemi'nin seçilmesi sonucunda İran ile ilişkiler tekrar canlanmaya başlamıştır. AB, 1998'de İran ile kapsamlı diyalog sürecini başlattığında amacı daha kapsamlı ve detaylı konuların tartışılıp çözülebileceği ve ticari işbirliği antlaşması müzakereleri kapsamında karşılıklı adımların atılacağı bir süreç olmasını hedeflenmiştir. İki

²⁰⁹ Kenneth Katzman, "The Iran Sanctions Act", CRS Report for Congress, Order Code RS20871

²¹⁰ Mehmet Aktan, "Almanya, İran'ı Mahkum etti", Milliyet, 11 Nisan 1997. İranlı 4 Kürt liderin 17 Eylül 1992'de Berlin'de Mykonos adlı bir Yunan lokantasında öldürülüşüyle ilgili dava.

taraf arasındaki meselelere ilişkin ortak komisyon kurularak kitle imha silahları, terörizm, insan hakları ele alınan konular olmuştur.²¹¹

Eleştirel diyalog sürecinden farksız olarak kapsamlı diyalog süreci de AB-İran ilişkilerinin ekonomik ve kısa vadeli diplomatik çıkarlar ekseninde gelişmesinden öteye bir etkide bulunmamıştır. AB yumuşak güç kullanarak İran'ın davranışlarında değişime gitmesini sağlama konusunda somut bir sonuç elde edememiştir. AB üyesi devletler çoğu durumda eleştirel diyalog politikasının hedefleri hususunda hemfikir olsalar da İran'la olan ikili ilişkilerinde ulusal çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Almanya, İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için 150 milyon Mark tutarında kredi teminatı sunarken, Fransız Total firması ise İran'la büyük bir doğal gaz antlaşması imzalamıştır. Bu durum AB'nin ODGP çerçevesinde yürütmesi gereken bir politikadan ziyade ikili ilişkilerin ön plana çıktığı bir süreç olmuştur.²¹² ABD Başkanı Clinton ise eleştirel diyalog politikasını siyasi hata olarak nitelendirmiştir. İran konusunda var olan transatlantik anlaşmazlık eleştirel diyalog ile birlikte artmıştır.²¹³ ABD bu diyalogdan birkaç ay sonra haydut devletler olarak tanımladığı İran ve Irak'a çevreleme politikasını ilan etmiştir.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırılardan sonra ABD Başkanı Bush 2002 yılında bir konuşma yaparak Arafat'ın, yönetiminden

²¹¹ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, "EU Relations with the Islamic Republic of Iran", Brussels, COM (2001) 71, (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0071:FIN:EN:PDF>), Erişim: 15 Haziran 2012.

²¹² V. Matthias Struwe, "The Policy of 'Critical Dialogue': An Analysis of European Human Rights Policy Towards Iran from 1992 to 1997," Durham Middle East Papers: 60, (University of Durham: 1998), s. 31.

²¹³ Steve Vogel, "Allies Oppose Bonn's Iran Links", Washington Post, 6 Kasım 1993.

uzaklaştırılması halinde sorunların çözümleneceğini ifade etmesi ABD'nin İsrail'in safında güçlü bir şekilde yer aldığını göstermektedir. Arafat AB'nin gözlemciliğini yaptığı 1996 seçimiyle yönetime gelmiştir. Fakat AB ilişkilerin daha da zedelenmemesi için sessiz kalmıştır. Böylelikle AB politikası ABD eksenine kaymış ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesini AB'de terörist örgütler listesine eklemiştir.²¹⁴ Dolayısıyla AB alternatif bir politika izlemek yerine ABD politikalarının tamamlayıcısı rolünü üstlenmiştir.

Kasım 2002'de ise Filistin otoritesinin Başbakanı olan Mahmut Abbas'ın şiddet ortamına son verme isteği uluslararası toplumu harekete geçirmiş ve bunun sonucunda AB, ABD, Rusya ve BM'den oluşan Dörtlü grup (Quartet) bir araya gelerek Yol Haritasını (Road Map) açıklamıştır. Bu üç aşamadan oluşan yol haritası, Filistin'de seçimlerin yapılması, Filistin devletinin kurulması ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi önemli konuları kapsıyordu.²¹⁵

2.2. 1990-2002 Yılları Arası ABD'nin Orta Doğu Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD tek süper güç olarak kaldı. Bu yeni dönem dünya için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Waltz'un da belirttiği üzere "Her savaş sonunda bir takım galipler ve mağluplar ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın galibi ise NATO ittifakının lideri olan ABD'dir."²¹⁶ Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Amerika yalnız düşmansız kalmamış aynı zamanda karşısında kendini tanımlayabildiği "öteki" de artık

²¹⁴ Balcı, *Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası*, s. 363.

²¹⁵ "The Road Map,: Full Text" BBC News, 30 April 2003, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/2989783.stm>.) Erişim: 12 Haziran 2012

²¹⁶ Kenneth N. Waltz, "Structual Realism After The Cold War", *International Security*, 25, 2, (Summer, 2000), s. 18.

yoktur. Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov, Amerikalılara 1987 yılında “Sizin için gerçekten korkunç bir şey yapıyoruz. Sizi bir düşmandan yoksun bırakıyoruz” demiştir.²¹⁷ ABD sistem önemli ve tek güç konumuna gelmiştir. 1990’ların başından itibaren sahnede yalnız kalan ABD bu süreçte kendini dünya jandarmalığı yerine koymaya soyundu.

Orta Doğu bölgesi, Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ve SSCB’nin bir mücadele alanına dönüşmüştür. Ancak Soğuk Savaşın sonunda sistemde tek süper güç kalması ABD’nin dünya egemenliğini sağlamak ve korumak için baştan beri gözünü diktiği stratejik öneme sahip Orta Doğu’da etkinliğini artırma isteğini de beraberinde getirdi.

2 Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi, uluslararası sistemi tek başına yönetmek isteyen ABD’ye hegemonyasını yeniden inşa etmesi için fırsat yarattı. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ABD ile uluslararası koalisyona katılmasına karşılık FKÖ’nün bu süre içinde Saddam Hüseyin’in yanında yer alması kamuoyunda kazandığı sempatinin azalmasına neden olmuştur. Saddam Hüseyin Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesini, İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesine bağlaması, onun işgali Filistin davası üzerinden meşrulaştırma çabasını göstermiştir. FKÖ ise Arap Zirvesi’nde Irak’ı kınayan bir karar alınırken bu kararı onaylamaktan kaçınmıştır.²¹⁸

---

²¹⁷ Samuel P. Huntington, *Who Are We? The Challenges to America’s National Identity*, (New York: Simon and Schuster, 2004), ss. 238-243.

²¹⁸ Özge Özkoç, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu,” *A. Ü. S. B. F. Dergisi*, 64, 3, (2009), s. 176.

Irak'ın Kuveyt'i işgaline George Bush, İngiltere Başbakanı Thatcher'ın da teşvikiyle sert tepki göstermiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte oybirliği ile karar alması kolaylaşan BM Güvenlik Konseyi, 1950'den sonra ilk kez bir askeri müdahaleyi 678 sayılı kararı ile onaylamıştır.²¹⁹ BM meşruiyet şemsiyesi altında ABD önderliğinde oluşturulan güç tarafından Irak'ın yenilmesi ile yeni bir aşamaya geçilmiştir. Körfez Savaşı bölgeye ilişkin yeni parametreler ortaya çıkarmış, hem Arap-İsrail sorunu hem de Körfez dengeleri açısından bölge politikasında önemli bir aktör olan ve petrol kaynakları dolayısıyla kayda değer bir ekonomik güç olan Irak, Körfez Savaşı yenilgisi ve onu takip eden gelişmeler ile ağırlığını kaybetmiştir.²²⁰ Irak'ın işgalini ABD büyük tepki ile karşılamıştır. ABD ve Batı için petrolün önemi büyüktür ancak petrol kadar önemli olan diğer bir nokta ise petrole kendilerine bağlı güçsüz rejimlerin hâkim olma olasılığı olmuştur.²²¹

İngiltere, İspanya, Fransa ve İtalya Bush'un Irak'ın çekilmesi için sevk etme çabasına destek olurken, Arap Birliği de aynı şekilde ABD'nin yanında yer almıştır. Filistinliler ise krizin yaşattığı ekonomik zorluklar nedeniyle zor durumda kalmışlardır. 1991'deki Madrid Konferansı'nda ABD'nin önerdiği şekilde toprak karşılığı barış ilkesi çerçevesinde müzakereler yapılmıştır. Filistin tarafı bu görüşmede ABD'nin önerisini kabul ederken, İsrail ise yerleşim politikasından vazgeçmemiştir.

²¹⁹ Maxime Lefebvre, *ABD Dış Politikası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 85.

²²⁰ Meliha Altunışık Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 71.

²²¹ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2005), s. 163.

Genel olarak bakıldığında, Körfez Savaşı'nın ardından ABD yönetimi kriz sırasında oluşturduğu koalisyonu koruyabilmek ve yeni bir bölgesel düzen yaratabilmek adına Arap-İsrail uyuşmazlığının çözülmesi gerektiğine inanıyordu. İsrail-Filistin sorunu Soğuk Savaş döneminde ABD için bir koz olmaktan ziyade artık bölgedeki Pax Americana'nın önünde engel olmuştur.²²² Körfez Savaşı'ndan sonra ABD geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma gelmiş ve Orta Doğu çıkarları açısından çözmesi gereken en önemli sorun İsrail-Filistin sorunu olduğundan diplomatik girişimlerini başlatmıştır. ABD kamu oyununda etkisiyle bölgede mümkün olan en az askeri müdahale ve para gerektirecek bir ortam yaratmak istemiştir. Bu nedenle de ABD Dışişleri Bakanı James Baker Orta Doğu'ya gezi düzenleyerek hem İsrail-Filistin sorununa çözüm yaratmak hem de Arap ülkelerini İsrail ile barış masasına oturtmayı planlamıştır. Bu İsrail'in bölgede meşruiyet kazanabilmesi için önemliydi. Bu nedenle Madrid Konferansı'nın gerçekleşmesine öncülük etmiştir.²²³

Körfez Krizi'nde ise Irak'a boykot uygulama kararı alarak aslında ileride uygulamaya başlayacağı çifte çevreleme politikasının da sinyallerini vermiş oldu. ABD bölgede etkin olmaya çalışan Irak'a karşı gücünü göstermek için onu izole ve kınama işlemleri gerçekleştirse de asıl Güvenlik Konseyi yasa tasarısına göre Irak çekilmeye rıza göstermezse kuvvet kullanılmasını kongre onaylamıştır. ABD çöl fırtınası operasyonunu gerçekleştirerek bölge üzerinde ne kadar etkin olduğunu göstermiştir.²²⁴ Körfez Savaşı'yla birlikte ABD bölgedeki birçok

²²² Marwan Bishara, *Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık*, çev., Ali Berktaş, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), ss. 15-24.

²²³ Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, s. 92.

²²⁴ Zbigniew Brzezinski, *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, (Basic Books, 2008), ss. 48-52.

amacına ulaşmıştır. Arap ülkeleri hem petroleri hem de dış politikaları açısından tam manasıyla ABD kontrolüne girmiştir. Arap devletlerinin çoğunun desteğini almış ve askeri ittifak oluşturmuştur. En önemlisi de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa uluslararası boyutta bir krize süper güç olarak müdahale etmiştir. Bu savaş aynı zamanda ABD politikalarının da zaferi olmuştur. Avrupa'yı merkezden kenara iterek kararları ABD almıştır.²²⁵ David Hale'in belirttiği gibi Körfez Krizi "ABD'nin uluslararası ilişkilerinde, tarihte ABD ordusunun uluslararası finanse edilen bir ortak mala ... Uluslararası finanse edilen bir polis gücüne dönüşmesi olarak görülebilecek" bir dönüm noktasıdır.²²⁶

ABD bu savaşın sonunda üzerindeki Vietnam sendromunu da atlattı ve George Bush öncülüğünde bir "yeni dünya düzeni" kavramı dış politika uygulamalarında referans alınmıştır. George Bush, Haziran 1992 Kongresinde bu kavramı "Daha önce silahlı iki kutba bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir güç var: ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü gücümüze inanıyor. Bu konuda adil olacağımızı, kendimizi dizginleyeceğimize de inanıyorlar; itidalden yana olacağımıza inanıyorlar. Doğru olan neyse, onu yapacağımıza da inanıyorlar."²²⁷ Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerdeki tüm devletlerin, ABD'yi örnek alan iktisadi, siyasi ve sosyal sistemlerin geliştirilmesini içermektedir. Bunun yanı sıra bölgesel, küresel tehditlere karşı müdahale ve uluslararası örgütlerin uygulamalarına destek olmayı ve BM müdahalesini meşru görmektedir.²²⁸ Diğer bir deyişle, Amerika Soğuk Savaş

²²⁵ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, s. 176.

²²⁶ Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası*, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), s. 216.

²²⁷ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), s. 305.

²²⁸ Michael Klare, "Yeni Dünya Düzeni Kavramı", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 61, (2002), s. 117.

sonrası dönemde kendisini uluslararası sistemde tek süper güç bulmasıyla demokrasi ve özgürlüğü dünyaya taşıma görevini üstlenerek bunu dış politikasının ana hedefi olarak benimsemiştir.

Orta Doğu'da Vietnam sendromunun atlatılmasını sağlayan ve BM'nin meşruiyeti altında uluslararası sistemde tek başına süper güç olarak savaştığı bir dönem olsa da Saddam'ın savaştan sonra devrilmemiş olması muhafazakârlar tarafından tepki almış ve iç politikadaki başarısızlığından dolayı Demokrat aday Clinton 1992 seçimini kazanmıştır.²²⁹ Mearsheimer'a göre Clinton da küresel hâkimiyet politikasını izlemiştir. Bu politikaya göre ABD uluslararası sistemdeki en güçlü devlet olması anlamında üstünlüğünü muhafaza etmek ve demokrasiyi küre çapına yaymak, yani aslında dünyaya Amerika'nın kafasına göre şekil vermektir. Bu düşünceler eski Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın şu meşhur ifadesine bariz bir biçimde yansımıştır:²³⁰

“Eğer kuvvet kullanmak zorundaysak bu, biz Amerika olduğumuz içindir; vazgeçilmez ulusuz biz. Dik duruyor ve geleceği diğer ülkelerden daha iyi görüyoruz”.

Clinton döneminde ABD'nin Orta Doğu stratejisinin en önemli ayağı ise Çifte Kuşatma (Dual Containment) politikasıydı. Bu strateji İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Reagan'dan miras kalan, İran-İrak savaşı sırasında İran'a karşı Irak'ın desteklenmesi şeklinde uygulanan ve yine Irak Kuveyt'e saldırmamış

²²⁹ Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, s. 243.

²³⁰ John J. Mearsheimer, “Imperial by Design”, *The National Interest*, Jan-Feb issue 2011. (<http://nationalinterest.org/article/imperial-by-design-4576>). Erişim: 15 Haziran 2012

olsaydı, Bush'un da Irak lehine sürdüreceği geleneksel “denge politikasını” geride bırakıyordu. Clinton ise bu politikanın Irak'ın Kuveyt'i işgali, İran Devrimi ile başarısızlığa uğradığını düşünüyordu.²³¹ Yeni Dünya Düzeni fikrini öne süren Bush olsa da Orta Doğu politikasını sekiz yıllık görevi boyunca Clinton yönetmiştir. ABD tek süper güç olduğunu bölgede siyasi, askeri, ekonomik nüfuz ve diplomatik etkinliklerle göstermiştir. İkili çevreleme politikası 18 Mayıs 1993 yılında Başbakanın özel danışmanı Martin Indyk'ın Washington Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada gündeme gelmiştir. Indyk konuşmasında Irak ve İran'ın bölgede hiçbir şekilde etkin rol almayacağını, ABD'nin Orta Doğu'da tek hâkim olacağını vurgularken ABD'nin Körfez politikasının çerçevesini de çiziyordu.²³²

Bu politikanın temel unsurları: Irak ve İran'ın askeri çevrelenmesi, rejimlerde değişiklik yapabilecek ekonomik yaptırımların uygulanması, gizli olarak yapılması düşünüldüğünden daha az dikkat çeken, Irak ve İran rejimlerinin istikrarsızlaştırarak Körfez'in güvenliğine oluşturacakları tehdidin ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. İkili çevreleme ile Irak ve İran'ın saldırganlığının önlenmesi ve İsrail'e muhalefet olarak tehdit oluşturan bu iki ülkenin konumları zayıflatılmış olacaktı. Irak ve İran'ı bölgeyi ve dolayısıyla Amerika'yı tehdit eden başlıca neden olarak gören bu politika, bu iki ülkeyi geçmişte olduğu gibi birbirlerine karşı dengelemek yerine onları etkisiz bırakmayı amaçlamıştır.²³³

²³¹ Anoushiravan Ehteshami, “Iran-Iraq Relations After Saddam,” *The Washington Quarterly*, 26, 4, (2003), ss. 121-123.

²³² Martin Indyk, *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*, (Washington: Institute for Near East Policy, 1993), s. 2.

²³³ Martin Indyk, *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*, s. 15.

ABD'nin yeni Körfez politikasının en önemli iki nedeni vardır. Öncelikle, SSCB'nin dağılması ve tek kutuplu bir sistemin ortaya çıkması ile artık ABD'ye karşı olan ülkeleri destekleyecek bir güç yoktur. Dolayısıyla Washington hem Irak'ı, hem de İran'ı tecrit edebilirdi. Ayrıca, Körfez Savaşı'ndan sonra Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeler ABD ile askeri ilişkilerini geliştirmekte ve hatta ABD'ye üst sağlamakta daha az çekingen davranmaya başlamışlardır. Böylece ABD askeri açıdan böyle bir politikayı uygulayabilir araçlara da sahip olacaktır.²³⁴ Clinton yönetimi geçmiş dönemlerde olduğu gibi askeri müdahaleden çok diplomatik ve politik enstrümanları kullanmayı tercih etmiştir. Clinton'un Orta Doğu'ya yönelik hedefleri, bölgede güvenliği arttırmak, İsrail'in güvenliğini ve Arap dostlarının kendi güvenliklerini sağlamasına yardımcı olmak ve petrolün güvenli akışını sağlamaktır.²³⁵

Clinton, BM eleştirilere rağmen NATO'yu ABD dış politikasına dâhil ederek kendi politikalarının bir aracı ve ülkelerin ise iç meselelerine müdahalede meşru bir otorite olarak görmüştür. NATO'nun genişleme politikasına destek vermesinin en önemli nedeni ise Avrupa'da etkili alanlar ve güçlü rakiplerinin çıkmasını engellemektir.²³⁶ 1996 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi Clinton'un ilk döneminde, 1997–1999 arasındaki Ulusal Güvenlik Stratejisi ise ikinci dönemde ilan edilmiştir. İlk güvenlik stratejisinde demokrasilerin genişletilmesi söylemi ile Amerika'ya yönelik tehditlerin sınıflandırılması ABD dış politikasına hâkim olmuştur. Bunun yanı sıra savaşmaya ve ülke dışına gönderilmeye her an hazır

²³⁴ Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 72.

²³⁵ Clinton William, *National Security Strategy of the United States: A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, (Washington: The White House, 1996), ss. 42-43.

²³⁶ Buket Önal, *Türkiye-Amerika İlişkilerinde Clinton Faktörü*, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010), s. 81.

olan askeri kuvvetle güvenliğin sağlanması ve ABD'nin iktisadi canlanmasını hızlandırmak temel hedefler arasında yer almaktadır.²³⁷ 1998 tarihli stratejide ise casusluk faaliyetinde bulunduğundan Amerika için tehlike arz eden, bölgesel bunalımlara yol açan ve kendini yönetemeyen başarısız devletler yer almıştır.

1999 tarihli Güvenlik Stratejisinde ise küreselleşme dönemindeki tehditler tanımlanmaktadır. Bu tehditler “Bölgesel ya da devlet Merkezli Tehditler”, “Kitle İmha Silahlarından kaynaklanan Tehditler” ve “Ulus-ötesi Tehditler” olarak sıralanmaktadır. Bazı devletlerin ise ABD'nin çıkarlarına darbe vuracak “Bölgesel ya da Devlet Merkezli Tehditler” üretme kapasitesinde olabileceği belirtilmiş ve bu ülkelerin nükleer, kimyasal silahlara ulaşma kapasitesine sahip olacağı da altı çizilmiştir. Belgede yer alan diğer bir konu ise, ulusal füze savunması konusudur. ABD İran, Irak ve Kuzey Kore için “serseri devletler” tabirini kullanmıştır. Dolayısıyla bunlardan herhangi birinden ABD'ye karşı gelebilecek füze saldırısına karşı önlem alınması gerekmektedir.²³⁸

Clinton'un, Orta Doğu politikasında Irak'a karşı tecrit politikası BM şemsiyesi altında gerçekleştirilmiştir. Ateşkesten sonra da Irak'a karşı uygulanan ambargo devam etmiş ve BM çerçevesinde oluşturulan komisyona (United Nations Special Commission-UNSCOM) ise İran'da ki kitleli imha silahlarını denetleme görevi verilmiştir. Saddam ise bu sistemi sabote etmiş ve Kürt alanlarında Amerikan yardımıyla kurulmuş özerk kurumları kaldırmış ve yüzlerce

²³⁷ National Security Council, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, (Washington, D.C. : The White House, February 1996). (<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss9602.htm>), Erişim: 18 Haziran 2012.

²³⁸ “A National Security Strategy for A New Century,” (Washington D.C.: The White House, 1999). (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nssr-1299.pdf>), Erişim: 17 Haziran 2012.

insanı öldürmüştür. ABD yönetimi ise askeri güç kullanmakla tehdit etmiştir. Kissinger'a göre Clinton, Irak'a karşı üç farklı politikayı: Saddam'la uzlaşmaya çalışmak, Saddam'ı devirmeyi ulusal politika olarak benimsemek ve 687 no'lu önerge şartlarını (Irak'taki kitle imha silahlarının yok edilmesi) kabul etmesini sağlayarak onu etkisiz hale getirmek, aynı anda gerçekleştirmeye çalışmış ancak hiçbirini yerine getirememiştir.²³⁹

Clinton için diğer bir zorlayıcı Orta Doğu ülkesi ise 1979'da Şah'ın devrilmesiyle Amerika'yı hedef alan daha sonraları rehine krizinin yaşanmasına neden olan ve İsrail'e olan düşmanlığıyla bilinen İran'dı. İran'a karşı "tehlikeli ülke" tabiri özellikle Clinton döneminin İçişleri Bakanı olan Warren Christopher tarafından dile getirilmiştir. Çifte kuşatma politikasında Irak'ı kuşatma politikası hem başka ülkelerin çeşitli şekilde desteğiyle hem de BM çerçevesinde oluşturulurken, İran'a karşı tecrit politikası Washington'nun politikası olarak gelişmiştir. Clinton yönetimi icra emri ile İran'a 1995'te yaptırım kararı almış ve 1997'de ise Kongre İran-Libya Yaptırım Yasası ile İran'a karşı uygulanan yaptırımları genişletmiştir. Çifte kuşatma politikası ile Körfez bölgesinde daha önce görülmemiş biçimde ABD askeri varlığında artış olmuştur.²⁴⁰ İran 1997'de petrol sahalarını ABD yatırımcılarına açsa da ABD içinde var olan İsraili lobilerden ters tepki alma korkusundan dolayı Clinton olumlu yönde tepki vermemiştir. Clinton döneminde Dünya Ticaret Merkezinin yok edilmeye çalışılması ve yönetimin ise buna misilleme olarak Afganistan ve Sudan'ı bombalaması 11 Eylül'de yaşanacak olayların habercisi olmuş ve bölgede artan

²³⁹ Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the Twenty-First Century*, (New York, Simon & Schuster, 2001), ss. 234-238

²⁴⁰ Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 73.

anti-Amerikan ve terörist tehditlere karşı önlemlerin alınmadığının göstergesidir.²⁴¹

Ekonomik ve siyasi reform süreci ABD'nin Soğuk Savaş sonrası küresel politikasının en önemli ayaklarından biriydi. Soğuk Savaşın galibi olan ABD'nin temsil ettiği kapitalizm liberal demokrasinin de zaferi olarak görülüyordu. ABD'nin siyasi reform sürecine desteği çok uzun sürmedi. Cezayir örneğinde olduğu gibi ABD bu ülkelerdeki siyasal İslamcıların siyasi reform sürecinden yararlanacağını düşündüğünden bu projeden vazgeçmiştir.²⁴² ABD'nin çifte kuşatma politikasında ise sorunlar yaşanmıştır. ABD'nin müttefikleri Irak'a olan politikasını eleştirmeye başlamış ve özellikle Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Fransa ve Rusya 1990'ların ortalarına gelindiğinde uygulanan yaptırımın sona ermesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu ülkeler Irak ile petrol anlaşmaları imzalamış ve Fransa çekiç güçten bu durumda çıkmıştır. Irak konusunda daha önce var olan uluslararası ve bölgesel uzlaşmadan tamamen uzaklaşan ABD'yi bölge ülkelerinin yanı sıra BM'ye bağlı çeşitli kuruluşlar da raporlarında Irak halkına verdiği zarar gerekçesiyle eleştirmişlerdir.²⁴³ Bu süreç içerisinde ise 1 milyon Iraklı'nın yapısal şiddet nedeniyle öldüğü raporlanmıştır. Savaşın başlangıcından bugüne ölenlerin % 75'ini siviller, % 20'sini Irak'lı polisler, % 5'ini ise Irak'ta bulunan yabancı askerler oluşturuyor.²⁴⁴

ABD'nin İran'ı kuşatma politikasına karşın AB, İran'a karşı önceleri “eleştirel diyalog”, reformcu Hatemi'nin seçiminden sonra ise “yapıcı bağlantı”

²⁴¹ Maxime Lefebvre, *ABD Dış Politikası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 75.

²⁴² Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, ss. 73-74.

²⁴³ Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 73.

²⁴⁴ Ahmet Emin Dağ, *Irak Raporu, İnsani Yardım Vakfı*, (Temmuz 2008) ss. 12-13.

politikasını uygulamıştır. Bu politika Avrupa tarafından değil aynı zaman da ABD içinde Cumhuriyetçiler tarafından da başarısız olarak eleştirilmiştir. Mraz'a göre uluslararası arenada ABD beklediği desteği alamamış; AB ülkeleri İran ile olan ticari ilişkilerini arttırırken, Amerikan şirketleri Irak ve İran'la ticaret yapma fırsatını kaybetti; Saddam'ın hükümetten düşmesini sağlayamadı; ABD'nin bölgedeki askeri varlığı Körfez ülkeleri tarafından istikrarsızlığı yaratan güç olarak algılandı ve en önemlisi de Çifte çevreleme politikası rejimlerdeki değişimi sağlayamayacak kadar pasif kalmaktaydı.²⁴⁵

Oslo Barış Süreci kapsamında 1994'te Cenevre'de gerçekleşen görüşmede Suriye Devlet Başkanı Esad Clinton'a İsrail'le normal ve barışçıl ilişkiler için hazır olduğunu belirtse de İsraili yerleşimci olan Golstein'in Filistinliyi öldürmesi üzerine görüşmeler durmuştur. 1998 Wye Memorandumunda Filistin, ABD yönetiminin ısrarıyla memorandumu imzalamıştır. Clinton'da Wye Memorandumu çerçevesinde Filistin, İsrail, Ürdün ve Mısır'a ekonomik yardımda bulunmuştur. ABD'nin İsrail-Filistin barışının sağlanmasına yönelik en önemli girişimi ise Temmuz 2000'de Arafat ve Barak'ın barış için görüşmelere başlamasıdır. Ancak bu görüşmede bir anlaşmaya varılamamıştır. Clinton ve Barak ise olumsuz sonucun en büyük nedeni olarak Arafat'ı göstermiştir.²⁴⁶

ABD 11 Eylül sürecine kadar Orta Doğu ülkeleri ve İsrail arasında kalıcı barış anlaşmaları yapmaya çalışsa da istediği sonuçlara ulaşamamıştır. Orta Doğu'da barışın sağlanmasına engel olan görülmüştür ki dış etkenlerden çok iç

²⁴⁵ Jerry L. Mraz, *Dual Containment: U.S. Policy In the Persian Gulf and Recommendations For the Future* (Research Paper: Air Command and Staff College, 1997), ss. 26-27.

²⁴⁶ Hikmet Erdoğan, *Büyük İsrail Stratejisi*, (İstanbul: IQ Yayınları, 2005), ss. 89-90.

etkenlerdir. Clinton yönetimi süresince barış için Camp David görüşmeleri gibi olumlu adımlar atılmış olsa da beklenen sonuç elde edilememiş ve Arap ülkelerinin de sürece yönelik yaklaşımları iç etkenlerden dolayı kopma noktasına gelmiştir.

11 Eylül 2001 saldırısından sonra Amerikan dış politikası bir değişim yaşamıştır. ABD'nin tehdit algısı değişmiş; büyük devletlerin yerini terörist şebekeler ve bunlara yardım sağlayan haydut rejimler almıştır. 2001 Ocak'da göreve başlayan George W. Bush'a göre Clinton yönetimi başarısızdı ve özellikle Orta Doğu politikasının kökten değişmesi gerekmektedir. Bu nedenle Clinton döneminde sıkça dile getirilen barış söyleminin yerini Bush yönetimi ile birlikte yeni muhafazakâr dış politika uygulanmaya başlamıştır.²⁴⁷

11 Eylül saldırıları aynı zamanda terörizmin ulaştığı noktayı göstermesi açısından da önemlidir. Dünya kamuoyuna terörist grupların çok gelişmiş savunma teknolojisine rağmen ABD'nin bile terör karşısında ulusal güvenliğini sağlamada yaşadığı eksiliği ve günümüzün en önemli tehlikesi olabileceğini de gözler önüne sermiştir. Orta Doğu bölgesi ise ABD'nin dünya politikasında yumuşak karnını meydana getirmiştir. Orta Doğu 11 Eylül'den en çok etkilenen bölge olmasından dolayı bu bölgeye yönelik yeni bir politikanın geliştirilmesi şarttı. Soğuk Savaş bir denge sistemiydi. ABD'nin tehdit algısındaki düşman

---

²⁴⁷ Melvyn P. Lefler, "Bush'un Dış Politikası," *Foreign Policy*, Türkiye Baskısı, 30, (2004), ss. 10-16.

komünizmdi ve güvenlik politikası ise çevreleme ve caydırıcılıktı. Bush ise 11 Eylül ile birlikte bu politikanın artık terk edildiğini belirtmiştir.²⁴⁸

Bush, Ocak 2002’de İran, Irak ve Kuzey Kore’yi kitle imha silahları elde etmek isteyen “Şer Ekseni Ülkeler” olarak ifade etmiş ve bu ülkelerin bu amaçlarının engellenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bush, Clinton dönemi politikalarının İran ve Irak’ta başarısızlıkla sonuçlandığını, bu nedenle iki ülkeye karşı politikasını sertleştirmekten yanaydı. Bu ülkeler aslında ABD’nin dünya hâkimiyeti için hayati önem taşıyordu. Suriye’yi bu listeye dâhil etmese de Clinton döneminin aksine yeni dönemde Suriye’yi izole etme politikası gütmüştür.²⁴⁹ Bunun en önemli nedeni ise bu ülkeler enerji yataklarının bulunduğu en önemli ülkelerdi ve denetim anlamında tehlike oluşturuyorlardı. 1 Haziran 2002’de West Point’te yaptığı konuşmada düşmanın harekete geçmeden durdurulmasını ABD’ye bir hak olarak sunan önleyici savaş doktrinini ilan etmiştir.²⁵⁰

Bush doktrini olarak da bilinen bu yaklaşıma göre küresel terörizm gibi yeni bir tehdide karşı Soğuk Savaş döneminin savunma yöntemi olan caydırıcılık ve çevreleme yeterli olmadığından yeni tehdide karşı önleyici bir stratejiye ihtiyaç vardır. Bu doktrinde askeri güç kullanımı, ABD dış politikasının temel unsuru olmuş ve düşmanın tanımsız bırakılması ABD’ye geniş hareket alanı sağlamıştır. Bu doktrin 2002 Eylül ayında ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi olarak

²⁴⁸ Zeynep Atikkan, *11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi? Amerikan Cinneti*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), ss. 102–103.

²⁴⁹ Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 76.

²⁵⁰ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. (<http://merln.ndu.edu/whitepapers/USnss2002.pdf>), Erişim: 22 Haziran 2012.

açıklanmıştır. “Belirsizlikle ve karşı karşıya olduğumuz güvenlik problemleriyle baş edebilmek için, Birleşik Devletlerin Batı Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve daha birçok bölgede, üslere ve istasyonlara, ayrıca Amerikan kuvvetlerinin uzun süreli konuşlandırılması için geçici erişim düzenlemelerine ihtiyacı bulunmaktadır.”²⁵¹ ABD bu doktrinde askeri üstünlüğünü muhafaza ederek rakip bir gücün çıkmasını engellemeyi, insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin yayılmasını amaçlamış ve tehdit oluşturan düşmanlara karşı da önleyici askeri müdahalede bulunacağını altını çizmiştir. Doktrin, ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik politikasındaki amaçları yeniden tanımladığını göstermektedir.²⁵²

Bush yönetimi İsrail-Filistin sorununu Clinton döneminin aksine bölgesel istikrar açısından önemli görmemiştir. Filistin sorununu bir terör sorunu olarak gören Sharon hükümetinin yaklaşımını kabul etmiştir. İsrail’in güvenliğini ve Filistin’de reform anlayışını ön planda tutmuştur. Suriye-İsrail barış sürecini tekrar canlandırmaktansa daha öncede belirtildiği gibi Suriye’yi dışlama politikası izlemiştir. Suriye’yi terörist örgüt olarak adlandırdığı Hamas ve Hizbullah’ı ve Irak’taki direniş hareketlerini desteklemekle suçlamıştır. Suriye’nin Lübnan’dan çekilmesi için baskı yapmıştır.²⁵³

Bush yönetiminin dış politika ve güvenlik açısından Orta Doğu’nun önem arz etmesinin en önemli nedeni dünya petrol rezervlerinin % 60’dan fazlasını barındıran bir bölge olduğundan ABD hegemonyasını sürdürmesi için hayati

²⁵¹ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. (<http://merln.ndu.edu/whitepapers/USnss2002.pdf>), Erişim: 22 Haziran 2012.

²⁵² Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, s. 317.

²⁵³ Raymond Hinnebusch, “Defying the Hegemon: Syria and the Iraqi War”, *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 2, 3, (2009), ss. 375–390.

önem taşıyordu. Bunun yanı sıra bölgede İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve olası tehditlerin ortadan kaldırılması ve bölgenin yeniden yapılandırılması ABD için birinci sıradaydı.²⁵⁴ Bush yönetiminin yeni Orta Doğu politikasının ilk uygulama alanı Irak olmuştur. Irak'a savaş açarak Orta Doğu'da zayıflayan itibarını toparlarken diğer yandan askeri gücünü dünya kamuoyunda göstererek başat rolünü de pekiştirecektir.²⁵⁵

2.2.1. Değerlendirme ve Sonuç

ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tek güç konumuna sahip oldu. Hegemonyasını kendisi için hayati öneme sahip bir bölge olan Orta Doğu üzerinde de etkin olarak sürdürmeyi amaçlamıştır. AB ise Soğuk Savaş döneminden sonra oluşturduğu ODGP ile bölgede etkin rol almaya hazırlanıyordu. Ancak birlik içinde başlayan görüş ayrılığı Körfez Savaşı döneminde oluşan koalisyonunda net bir şekilde görülmüş, sistem de ABD'nin varlığı AB üyesi ülkelerin tek bir ses olarak hareket etmelerini engellemiştir. Koalisyon'da bazı AB üyesi ülkelerin ABD yanında yer almasına karşın işgale karşı yayınlanan bildirimlerde ortak bir tutum sergileyerek savaşı kınamış ve Irak'a ambargo koymuştur. AB, tek başına bir politika üretmekten çok ABD politikalarının tamamlayıcısı rolünü oynamıştır. Bölgeye yönelik etkisi politik olmaktan çok ekonomik olmuş bu görevi de zaman zaman ABD tarafından sözlü yapılan açıklamalarda hatırlatılmıştır. Bölge'de politik rol almak için temsilciler gönderse de ABD'nin etkinliğinden dolayı aktif rol oynayamamıştır. Filistin'e

²⁵⁴ Raymond Hinnebusch, "The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences," *Perceptions*, Special Issue on the Middle East, 12, 1, (2007), s. 10.

²⁵⁵ Altunışık-Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 76,

yönelik ise en büyük ekonomik desteği sağlamıştır. Bölgeye yönelik en önemli girişimleri ise Barselona süreciyle başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olmuş; İsrail ve Filistin gibi çatışan güçleri BM dışında bir araya getirip düzenli görüşmelerine olanak sağlayan bir forumu meydana getirmiştir. Ancak AB üyesi ülkeleri arasında en büyük ayrılık ABD'ye karşı üretebilecek bir politikanın transatlantik ilişkilere zarar vereceği korkusu olmuştur. AB yeterliliğe sahip olduğu durumda ABD'nin sistemde etkin gücünden dolayı diğer bir değişle fırsatların oluşmaması nedeniyle etkinliği sınırlı kalmıştır. Özellikle ABD'nin İsrail'i desteklemesi ve AB'nin ise Filistin yanında yer alması iki güç arasında görüş ayrılığına neden olan en büyük farktır. Bu neden AB'nin politik anlamda yeterliliğini ortaya koymaya çalışsa da ABD bu rolü oynamasını engelleyerek AB'yi geri planda tutmuştur. AB'nin uyguladığı eleştirel diyalog politikası ise çevreleme politikası uygulayan ABD'nin aksine İran ile olan ilişkileri geliştirmeyi amaçlıyordu. ABD yönetimi AB'nin politikasını hata olarak değerlendirmiş ve bu durum transatlantik ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır.

AB'nin yeterliliğini etkileyen en önemli neden ABD'nin sistemde tek süper güç olmasıdır. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin kanatları altında gelişen AB ekonomik anlamda gelişmesine rağmen strateji ve askeri anlamda ABD'nin sahip olduğu üstünlükten çok uzaktaydı. Diğer bir deyişle, yeterlilik değişkenininin dayalı olduğu önemli bir faktör olan politik enstrümanlardan faydalanabilme kapasitesine bu durumda sahip değildi. 1990'larda başlayan Transatlantik çatlak 11 Eylül sonrasında daha etkin bir şekilde görülmüştür. ABD meydana gelen olaydan sonra askeri gücünü ön plana çıkarmıştır. AB'nin ticari ilişkilerini

geliştirdiği İnan ve Irak'a tecrit politikası uygulayan ABD'de, 11 Eylöl'den sonra bu ölkeleri şer eksenini olarak adlandırmış ve daha sert politikayı uygulayacağının sinyallerini vermiştir. AB'nin etkin olması ekonomik yeterliliğine rağmen fırsatın oluşmadığı durumdan dolayı etkin olarak rol oynayamamış; politikaları genel olarak bakıldığında ABD'nin gölgesinde kalmıştır.

III. BÖLÜM

2003-2011 ARASI ORTA DOĞU'DA AB VE ABD

3.1. 2003 Sonrası AB'nin Orta Doğu Politikası

ABD'deki 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlığa karşı önyargı ve şüphelerin artması, Huntington'un Orta Doğu ve Avrasya'nın çatışmanın merkezi olacağı ve İslam Dünyası ile Avrupa Hristiyanlığı arasındaki bölünmeye dikkat çektiği "Medeniyetler Çatışması" tezini de tekrar gündeme getirmiştir.²⁵⁶ Başka bir ifadeyle, dünya medeniyetler çatışmasına doğru mu gidiyor? sorusunun sık sık tekrar edilmeye başlanması ve ABD'nin net bir şekilde Orta Doğu üzerinde güç kullanmaya başlayacağını dile getirmesi aslında dünyanın yeni bir noktaya doğru gittiğinin göstergesiydi.

11 Eylül saldırıları tüm dünya da olduğu gibi Avrupa'da da geniş yankı bulmuştur. Ekonomik entegrasyonu büyük bir ölçüde tamamlayan, ancak uluslararası politikada iç ve dış güvenlik konularında bir türlü "birlik" olamayan ve bu alanlarda birçok sorunla boğuşan AB için 11 Eylül saldırıları yeni bir dönemi başlatmıştır. Devletlerin egemenlik yetkisinin en hassas noktasında yer alan terörizmle mücadele anlayışına, AB bünyesinde birçok noktada müdahale

---

²⁵⁶ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations?*, *Foreign Affairs*, 72, 3, (Summer 1993), ss. 33-34.

edilmiş ve 11 Eylül sonrası AB, terörizme karşı kapsamlı bir mücadele başlatmıştır.²⁵⁷

Bu bağlamda AB'nin İkinci Körfez Savaşı'na karşı tutumu özellikle yeterlilik ve fırsatlar değişkenleri incelemek açısından ele alınacaktır. Bunun yanı sıra Avrupa Komşuluk Politikası ve AAO kapsamında Orta Doğu, Orta Doğu barış sürecine katkısı ve İran ile olan ilişkisi değerlendirilecektir.

Soğuk Savaş sürecinde bölgeye yönelik sorunlarda retorikten öteye geçmeyen bildirimler yoluyla tavrını ortaya koyan AT, Soğuk Savaş sonrası dönemin özellikle başlarında, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının tamamlayıcısı rolünü üstlenmiştir. AB kuruluşundan beri ekonomik olarak uluslararası ticarete sağladığı çarpıcı büyüme ve tek pazar sayesinde uluslararası ekonomik alanda güçlü bir role sahip olarak Orta Doğu'da da önemli bir ekonomik aktör olmuştur. Ekonomik anlamda ABD ile rekabet edebilecek kapasitede olan birliğin, uluslararası siyasette etkin olup olamayacağını test etme fırsatını yaratan ise İkinci Körfez Savaşı olmuştur.

ODGP kapsamı ve uygulamaları açısından değerlendirildiğinde, Irak Savaşı'nın AB için kırılma noktası olduğu görülmüştür. ODGP, 1970 yılında kabul edilen ve Avrupa Birliği'nin dış politikasına yol gösteren Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ)'nin yerini almıştır. 1986 Avrupa Tek Senedi ile resmen ODGP' nin temeli olan ASİ kavramını kabul etmiştir. Bu AB ülkelerini yasal olarak bağlayan bir antlaşmaydı, diğer bir deyişle ortak karar verme ve dış politikada basit bir

²⁵⁷ Mehmet Özcan ve Serkan Yardımcı, "Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele," *e-akademi*, 39, Mayıs 2005, (http://www.e-akademi.org/makaleler/mozcan-1.htm#_ftn3), Erişim: 22 Haziran 2012.

danışma mekanizması olmayacaktı. Fakat AB kurumları için bu sadece uluslararası işbirliği olarak algılandı, karar vermede ortak bir dış politika getirmede. 1980’lerde bu gelişmeler olsa da Avrupa Topluluğu içindeki işbirliği seviyesinden memnun değildi. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası süper güç haline gelen ABD’yi dengeleyecek bir gücün olması şarttı. Fransa bunun en büyük destekçilerinden biriydi artık ABD’den bağımsız hareket etmelerini sağlayacak geniş çaplı reformların yapılmasını istiyordu. Bunun aksine İngiltere ise AB ülkeleri tarafından geliştirilmiş bir savunma birliğinin ABD ile ilişkilerinin zedelenmesine yol açacağını düşündüğünden bu fikre sıcak bakmamıştır.²⁵⁸

1 Ocak 1993’de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıyla ile ASI kaldırıldı ve ODGP yürürlüğe girdi. Bu antlaşma AB’yi kurmakla kalmamış aynı zamanda üç sütunlu yapıyı getirmiştir. ODGP ise ikinci sütunu oluşturmuştur. Savunma artık ODGP kapsamına alınmıştır. Daha sonra savunmayı geliştirmek amacı da taşıyan ve 1997’de imzalanan Amsterdam Antlaşması’nın temel hedefi, ABD kontrolündeki NATO’dan bağımsız ve daha işlevsel bir ODGP yaratmak için güvenlik, savunma ve dış politikada ortak bir stratejik plan belirlemektir.²⁵⁹ ODGP alanında bu denli reform yapıldığı halde Irak savaşında AB içinde adeta bir kargaşa yaşanmıştır.

AB, 11 Eylül saldırılarına tepkisini 19 Eylül 2001 tarihinde yayınladığı Ortak Deklarasyon ile ifade etmiş ve terörizmle mücadelede savaşımaya kararlı olduğunu

²⁵⁸ Desmond Dinan, *Ever Closer Union, An Introduction to European Integration*, Second Edition (L. Rienner Publishers: Palgrave Macmillan, 1999), ss. 508–512.

²⁵⁹ Alaattin Kızıltan ve Yasemin Kaya, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19, 1 (2005), s. 213.

belirtmiştir. Bu deklarasyonda, AB ve ABD arasında terörle mücadele konusunda karşılıklı işbirliğinin sağlanacağı da ifade edilmiştir.²⁶⁰

11 Eylül saldırıları küresel bir güç olma isteği taşıyan AB'nin terörizme bakış açısını etkilemiştir. Saldırı öncesinde hem Avrupa Birliği'nin kurumsal boyutunda, hem de üye ülkelerinin çoğunda etkin anti-terörizm düzenlemeleri olmayan AB,²⁶¹ bu olaydan sonra terörizme karşı vizyon ve strateji arayışlarına girmiş ve küresel terörizmle mücadele anlamında yeni politikalar geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır.²⁶² 21 Eylül 2001 tarihinde olağanüstü toplanan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Avrupa Birliği Konseyi “terörizm dünya ve Avrupa’ya karşı gerçek bir tehdittir ve terörizmle mücadelede AB’nin öncelikli hedeflerinden birisi olacaktır” ifadesini kullanmıştır.²⁶³ 25 Mart 2004 yayınladığı AB Terörle Mücadele Dayanışma Bildirgesinde ise terörle mücadele konusunda üçüncü ülkelerle ve bölgesel örgütlerle işbirliğini geliştirmeyi amaçlayarak bu ülkelere yönelik faaliyetlerin ise AB dış politikası kapsamında ele alınması ve çevre ülkelerle işbirliğini arttırarak AB içinde sınır kontrollerinin etkinleştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır.²⁶⁴

AB 11 Eylül saldırılarından hemen sonra teröre karşı ortak bir tutum sergilemiş ve kendi içinde terörle mücadeleye yönelik bildirimler yayınlamıştır.

Ancak ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'nda baskı altında tuttuğu ve çevreleme

²⁶⁰ EU Joint Declaration, September 11 Attacks in the US, (http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_46_fr.htm), Erişim: 23 Haziran 2012.

²⁶¹ AB Ülkeleri Arasında Sadece İspanya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya Ve Portekiz'in Ulusal Mevzuatlarında Terörizme Yönelik Düzenlemeler Mevcuttu.

²⁶² Özcan ve Yardımcı, *Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele*.

²⁶³ Conclusion and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting on 21.09.2001, SN 140/01.

²⁶⁴ European Council Declaration on Combating Terrorism, Brussels 25 March 2004, (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/DECL-25.3.pdf>), Erişim: 25 Haziran 2012.

politikası uyguladığı Irak'a karşı tutumu 11 Eylül saldırılarından sonra sertleşmiştir. Bush yönetimi Irak'a yönelik müdahalesine meşruiyet kazandırmak amacıyla Irak'tan kitle imha silahlarının (KİS) yok edilmesini öne sürmüştür. Bunun yanı sıra, Irak'ın 11 Eylül saldırırganları olan El Kaide örgütü ile ilişkisi olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Ancak Irak'ta kitle imha silahları bulunmadığı gibi El-Kaide ile bağlantısı olduğunu kanıtlayacak güçlü delillere de rastlanamamıştır.²⁶⁵

AB yaşanan terör olayından sonra ortak bir bildiri yayınlamasına rağmen Irak Krizi boyunca ABD'ye karşı eşgüdümlü bir tutum sergileyememiştir. Bir başka deyişle, AB ülkeleri, ABD'nin Irak'a savaş açma kararına karşın farklı tutum sergilemişler, kendi çıkarlarını maksimize edecek kararlar verip dış politikalarında da kendi ulusal çıkarlarına göre tepkiler vermişlerdir. Birgül Demirtaş Coşkun'un da ifade ettiği gibi Irak krizi ODGP'nin yetersizliğini gösteren bir örnek olmuştur.²⁶⁶ Hem AB hem de BMGK üyesi olan Fransa ve İngiltere, Irak konusunun BM'de görüşülmek üzere ayrıldığına emin görünüyordular. AB üyesi ülkeler arasında ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan ve ABD'nin yanında yer alan tarafların oluşmasından dolayı bu durum transatlantik ilişkilerde çatlak yaşanmasına neden olmuştur. Bush yaptığı

---

²⁶⁵ Galip B. İsen, "Amerikan Bilgeliğinin Irak Yazı-Turası: Gücün Gerçeği mi, Gerçeğin Gücü mü?" *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya* içinde, derl., Toktamış Ateş, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2004), s. 304.

²⁶⁶ Birgül Demirtaş-Coşkun, "EU's New Position in the International Order: From Regional to Global Power?", *Perceptions*, (2006), s. 70.

konuşmada Irak rejiminin değişmesinin İsrail-Filistin sorununun çözümüne yardımcı olacağını belirtmiştir.²⁶⁷

Bush Irak'ı terörizm, kitle imha silahları ve serseri devletler üçgeninin merkezine yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahlarının üretimini artırdığını öne sürmüştür. ABD, Irak'ı İsrail-Filistin sorununun çözümüne yapılan her türlü uluslararası çalışmayı engellemekle suçlamıştır.²⁶⁸ AB ülkeleri ise Irak'a ABD kadar sert yaklaşmamıştır. ABD, Irak'a demokrasiyi bölgedeki diğer ülkelere örnek olması için yerleştirmek isterken, AB ise Batı tarzı demokrasinin dayatılarak oluşturulmaması gerektiğini savunmuştur.²⁶⁹ Ağustos 2002'de AB Dışişleri Bakanları bu konuyu görüşmek üzere bir araya gelmelerine rağmen yeni bir politika üretememiş ve ortak bir tutum sergileyememişlerdir. Bunun en büyük nedeni ise AB hükümetlerinin ortak bir Orta Doğu politikasının aksine ulusal politikaları seçmelerinden kaynaklanmaktadır.²⁷⁰

AB hükümetlerinin Bush'un ulusa sesleniş konuşmasına tepkisinde ortak bir tutum yoktur. Öne çıkan bir Avrupa duruşu veya ODGP olması gerekirken asıl göze çarpan Avrupa ülkelerinin ulusal çıkarlarını ön plana koymalarıdır. Özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere dışında kalan AB ülkeleri Irak meselesine karşı net bir tavır sergilemekten kaçınmışlardır. ABD'nin Irak'ı işgal planı Avrupa içinde

²⁶⁷ Costanza Musa and William Wallace, *The Middle East: Focus of Discord*, in: *Europe, America, Bush: Transatlantic relations in the Twenty-First Century*, eds. John Peterson and Mark A. Pollack, (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2003), s. 112.

²⁶⁸ Bernhard Stahl, "Incoherent Securitization: the EU in the Iraq Crisis," *Hamburg Review of Social Science*, 3, 1, (2008), s. 78.

²⁶⁹ Talha Ovet, "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4, 2, (2005), ss. 66-67.

²⁷⁰ Sevilay Kahraman, "Avrupa Birliği ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun, İnce Bir Yol", *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2, 4, (Bahar 2003), s. 152.

farklı yönde yürüyen iki kampı oluşturmuştur. Bir tarafta ABD ile özel ilişkisi bulunan İngiltere diğer tarafta ise Almanya ve Fransa.²⁷¹ Özellikle Fransa ve İngiltere'nin Irak mücadelesine karşı neden farklı tutumlar sergilediğini incelemek transatlantik çatlak ve fırsatlar yönünden AB'nin neden etkin olamadığını anlamak için önemlidir. Fransa ve Almanya Irak savaşına karşı tutum sergileyen iki ülke olmuştur. Hem Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Rene Chirac hem de Almanya Başbakanı Gerhard Schröder Irak savaşında yer almayacaklarını güçlü bir şekilde vurgulamışlardır.²⁷²

1963 yılında Alman Konrad Adenauer ve Fransız Charles de Gaulle tarafından imzalanan Elysee Antlaşması iki taraf arasındaki dostluğu ve dış politika birliğini geliştirmeyi amaçlıyordu. Bu antlaşmanın 40. yıldönümünü kutlamak için Elysee sarayında bir araya gelen Chirac ve Schröder Irak konusunda ortak bir sınır koyduklarını ve dış politikada alacakları kararları Güvenlik Konseyi ile koordinasyon içinde yürüteceklerini belirtmişlerdir.²⁷³

Fransa ve Almanya ilişkisine göz atıldığı zaman AB içinde siyasi birlik açısından en çok katkı sağlayan iki ülke olduğu görülmektedir. Avrupa bütünleşmesi anlamında gerek siyasi gerekse ekonomik birliğin güçlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Fransa'nın uluslararası sahnede ABD'ye karşı her zaman dengeleyici bir güç olma özelliğini taşımak istemesi dış ilişkilerdeki daimi hedefi olmuştur. ABD'ye yapılan bu terörist saldırıdan sonra Paris hemen

²⁷¹ Bernhard Stahl, "Incoherent Securitization: the EU in the Iraq Crisis," Hamburg Review of Social Science 1.3, no.1, (2008), s. 78.

²⁷² BBC News, EU Allies Unite Against Iraq War, 22 January 2003, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2683409.stm>), Erişim: 26 Haziran 2012.

²⁷³ John Rosenthal, "Jacques Chirac Didn't Lead Iraq War Opposition, He followed", *World Politics Review*, 27, Mayıs 2007, (<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/793/>), Erişim: 26 Haziran 2012).

yukarıda da belirtildiği gibi NATO'nun 5. maddesini yürürlüğe koymuş aynı zamanda ABD'yi destekleyen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararına olumlu bakmıştır.²⁷⁴ Fakat en büyük korkusu ABD'nin çok yönlü bir politika izlemesinden çok tek yönlü bir politikaya bürünmesiydi. Fransa bu süreçte de eğer ABD'ye tek başına bir karar almaması konusunda aslında bir baskı yapmıştır. Paul Gallis'in de belirttiği üzere Fransa ekonomik ve politik yaptırımlardan askeri operasyonlara kadar birçok alanda Birleşmiş Milletlerin kararları doğrultusunda yasallaştırmayı uygun görmüştür.²⁷⁵ Bu bağlamda belirtildiği üzere BM 1441 sayılı kararın uygulanmasını istemiştir.²⁷⁶

Bu karara göre: Irak silahsızlanmanın yükümlülüklerini yerine getirmeliydi ve silah denetçileri kitle imha silahlarının var olup olmadığını kontrol etmek üzere bölgeye gidecek kesin bir kanıt bulamadıklarında geri döneceklerdir. Fakat hiçbir silaha rastlamadığında ABD bunu kabul etmemiş aksine Irak'ı denetçilere engel olmak ve kitle imha silahlarını saklamakla suçlayıp kararın ihlali olarak değerlendirmiştir. Bir nevi Bush yönetimine yapacakları operasyon için haklı neden olacaktır. Fakat Fransa buna tam anlamıyla karşıydı kesin bir sonuç elde edilinceye kadar denetçilerin bölgede kalması gerektiğini savunuyor ve silahların gizlendiğine dair hiçbir bulgunun olmadığı konusunda ısrar etmiştir.²⁷⁷

Chirac, Irak politikasını ve neden böyle bir politika izlediğini ortaya koyan açıklamayı New York Times gazetesine verdiği kapsamlı röportajda belirtmişti.

²⁷⁴ Sebastian Harnisch, "German Non-Proliferation Policy and the Iraq Conflict", *German Politics*, 13, 1, (t.y.), s. 16.

²⁷⁵ Paul Gallis, "France: Factors Shaping Foreign Policy, and Issues in U.S.-French Relations", Congressional Research Service RL32464, Report for Congress, 10 January 2005, s. 25.

²⁷⁶ United Nations Security Council Resolution 1441 (2002), "The Situation between Iraq and Kuwait," (<http://www.daccess-ddsny.un.org/doc>), Erişim: 26 Haziran 2012.

²⁷⁷ Gallis, *France: Factors Shaping Foreign Policy, and Issues in U.S.-French Relations*, s. 24.

Birincisi, Fransa tek taraflı veya önleyici saldırıya karşıydı. Çünkü Fransa'ya göre dış politikada bu gibi olaylarda savunduğu düşünce üzerine askeri harekâtın çok taraflı olarak uygun bulunan, uluslararası hukuka uyan ve yasal olan Birleşmiş Milletler kararı doğrultusunda uygun olduğunu belirtti. İkincisi, Fransa kararda askeri operasyonu çağrıştıracak herhangi bir yoruma karşıydı. Karar 1441'de yer aldığı üzere, silah denetçilerin daha geniş yetkilerle ve BM Denetleme Komisyonunda daha kısa bir zaman diliminde Irak'a tekrar gönderilmeleri gerektiğini vurguladı. Aslında bu şekilde Fransa her zaman savunduğu “çok kutuplu” anlayışında altını çiziyordu. Bir başka deyişle, dış politikada ABD'nin tek taraflı hareket etmesinin önünü kesmek istemiştir. Bir diğer önemli politikası ise, Fransa'nın amacı ABD'nin vurguladığı rejim değişikliği adı altında demokrasiyi getirmek yerine Saddam hükümetini silahsızlandırmaydı: onu yıkmak değildi. Çünkü Fransa'nın gözünde bu uluslararası hukuku ve kolektif güvenliği baltalamaktır.²⁷⁸

Fransa'yı, ABD'nin uluslararası alanda gücünü daha da ispatlamasından başka Irak'a karşı böyle yumuşak bir politika izlemeye iten diğer bir neden olarak da iki ülke arasındaki petrol ve ticari ilişkilerin yüksek olması olarak belirtilmiştir. Yani Fransa'nın bölgede olan ulusal çıkarlarının ağır basmasıydı. Fransa ve Irak milyar dolarlık petrol antlaşması imzalamıştır. ABD'nin Irak'a yapacağı olası bir saldırı sonucu petrol kaynaklarına el koyması Fransa için çok büyük bir tehdittir.²⁷⁹ O yıllar içindeki ticari paya bakıldığında ortaya atılan iddianın pekte

²⁷⁸ David Styan, “Jacques Chirac's France, Iraq and the United Nations, 1991–2003”, *Modern and Contemporary France*, 12, 3, (t.y.), s. 380.

²⁷⁹ Alan Bell, “British and European Perspectives on the War on Terrorism”, 13 March 2003, (http://www.mackenzieinstitute.com/2003/British_EU_perspectives.htm), Erişim: 22 Haziran 2012

yanlış olmadığı görülmektedir. Fransa ve Irak petrol şirketleri arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğu ve hatta Fransız petrol şirketi Total S A'nın Saddam Hüseyin zamanında 7,4 milyar dolarlık borcu silinmiştir. Ayrıca, petrol şirketleriyle olan anlaşmalar sayesinde üretim günde % 16 artmıştır.²⁸⁰

Irak krizinde aslında en büyük rolü oynayanlardan biride hiç kuşkusuz Jacques Chirac'tır. Önceden de belirtildiği gibi Fransa, ABD'nin süper güç eğilimlerinin olduğu bir dünya yerine, Avrupa'nın ABD'yi dengelediği çok kutuplu bir dünyayı savunmuştur.²⁸¹ Chirac aslında Gaullist bir politika izlemiştir. De Gaulle de Fransa'nın AT içinde önemli bir üye ve küresel güç olmasını savunmuştur. Bu sebepten Fransa'nın çıkarları doğrultusunda bağımsız bir dış politika izlemesi gerektiğini savunuyordu.²⁸² Fransa aslında BM'den siyasi ve kamu aracı olarak ABD yönetimine karşı çok iyi yararlanmıştır. 2003 baharında ise durum iyice kızışmıştır. Fransa ikinci karara karşı olduğunu ve hatta veto edeceğini vurgulamıştır.²⁸³ Çünkü bu doğrudan ABD'ye askeri operasyon hakkı tanımaktaydı. Chirac, savaşın en kötü çözüm yolu olduğunu bu yüzden ondan kaçınmak gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁴ Fransa, Irak savaşına kadar diplomatik yollar aramayı tercih etmiştir. Hem ABD'ye hem de AB müttefiki İngiltere'ye açıkça veto edeceğini altını çizerek belirtmiştir.

²⁸⁰ Vivian C. Jones, "Iraq's Trade with the World: Data and Analysis", CRS Report for Congress, 25 March 2005, (<http://www.usembassy.it/pdf/other/RL32025.pdf>), Erişim: 27 Haziran 2012.

²⁸¹ John Gaffney, "Highly Emotional States: French-US Relations and the Iraq War", *European Security*, 13, 3, (t.y.), s. 248.

²⁸² Dinan, *Ever Closer Union*, s. 10.

²⁸³ Gaffney, *Highly Emotional States: French-US Relations and the Iraq War*, s. 252.

²⁸⁴ Paul Reynolds, "Analysis: Diplomatic Rift over Iraq," BBC News, 23 January, 2003. (<http://news.bbc.co.uk/1/low/world/europe/2684953.stm>), Erişim: 27 Haziran 2012.

İngiltere'nin Irak politikasında ABD destekçisi olduğunu görmek aslında çok şaşırtıcı olmasa gerek. İngiltere ve ABD arasındaki ilişki küresel ortak tarih, ortak değerler ve ortak çıkarlar temeline dayanmaktadır. İngiltere'nin, AB üyeliğinde bile veto edilmesindeki en büyük sebep De Gaulle için İngiltere'nin ABD ile olan “ayrıcalıklı ilişkisiydi (special relationship).”²⁸⁵ Bu yakın diplomatik ve askeri ilişkinin temeli İkinci Dünya Savaşındaki stratejik ortaklıklarında yatmaktadır. Soğuk Savaş boyunca da İngiltere olası Sovyet tehdidine karşın NATO'dan destek almıştır. 1990'larda ise ilişkiyi tekrar canlandıran her iki tarafında uluslararası barışa ve düzene karşı olan tehditlere yönelik birleşmeleri gereğinin farkında olmalarıydı. 11 Eylül olaylarından sonra bu daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. İngiltere Başbakanı Tony Blair'ın terörizme karşı savaşta etkin rol alması, Irak savaşında kararlı bir şekilde ABD'nin yanında olması her iki taraf arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. İngiliz dış politikasının anahtar kelimesiydi, ABD ile “özel ilişki”, İngiltere ABD'nin dünyada ve Avrupa'da önemli bir rol oynamasını onaylamıştır.

ABD ile yakın müttefik olmak İngiltere'nin yarım asırdan fazla zamandır dış ve güvenlik politikasının temel taşı oluşturmuştur. Tony Blair'e göre İngiltere, ABD ve kıtasal Avrupa arasında köprü rolünü üstlenebilirdi. Blair'in, İngiltere'nin durumunu belirginleştirmesi Irak politikasını etkilemiştir. 9/11'den sonra yaptığı konuşmasında “saldırı için tarihi bir dönüm noktası, düzen sarsıldı, parçalar değişti ama en kısa zamanda tekrar yerine oturacak. Onlar yapmadan

---

²⁸⁵ James K. Wither, “British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War”, *Parameters*, 33, 4, (2003-2004), s. 67.

önce, dünyayı biz yeniden düzenleyelim” demiştir.²⁸⁶ Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, Blair adeta 11 Eylül olayından sonra kendi kendine dünyayı tekrar düzenleme görevini vermiştir.

İlk olarak yapması gereken ise teröre karşı savaşta ABD’ye yardımcı ve cömert destek sağlamaktır. Fransa ve Almanya, Irak’a güç kullanımına karşı olup sabırlı ve meşakkatli sürececek görüşmelerle çözülmesini gerektiğini, denetçilerin Irak’da silah aramayı sürdürmeleri gerektiğini savunurken bunun aksine İngiltere, ABD’nin yanında yer alarak BM askeri operasyonu desteklemesi gerektiğini savunmuştur. AB kurucusu iki üyenin Irak operasyonuna karşı farklı dış politika izlemeleri aslında ODGP açısından da olumsuz sonuç doğurmuştur. ODGP, Fransa ve İngiltere’nin adeta bir uyum ve coşkulu istekleriyle ortaya çıkmış, Irak savaşına kadar eksik yönleri olsa da düzenli bir şekilde devam etmiştir. AB’nin askeri gücünü gerektirecek herhangi ciddi bir olay Fransız-İngiliz sıkı işbirliğine bağlıydı. Eğer böyle bir olayda Fransa ve İngiltere zıt yönlerde ilerliyorsa, koordineli bir AB savunma ve güvenlik politikası imkânsız demektir.²⁸⁷

Fransa için 11 Eylül ABD’den bağımsız her zamankinden daha zorunlu, koordineli bir AB güvenlik ve savunma politikası gerektiriyordu. Bu iki farklı anlayış, ODGP’yi güçsüz kılıyordu. Blair, Saddam’a karşı savaşa gideceğini

---

²⁸⁶ Jolyon Howorth, “France, Britain and the Euro-Atlantic Crisis”, *Survival*, 45, 4, (2003-2004), s. 176.

²⁸⁷ Jolyon Howorth, “Britain, France and the European Defence Initiative”, *Survival*, 42, 2, (2000), ss. 33-55.

belirttiğinde halkın %80'ine yakınının karşı olmasına ve hatta İşçi Partisi yandaşlarının bile bu duruşa karşı çıkmasına aldırnamıştır.²⁸⁸

Blair için Saddam rejimi yıkılmalıydı. Bu aslında 1998'den beri ajandada olan bir problemdi şimdi ise bunu fırsata dönüştürülebilirdi. 1998'de, BM silah denetçilerinin işine Irak engel olduğu zaman, Tony Blair Saddam'ın kitlesel imha silahlarına sahip olma riski olduğunu belirterek, BM'yi harekete geçirmek için İngiliz ve Amerikan savaş uçaklarının kullanılması gerektiğini desteklemiştir.²⁸⁹

Yıl 2002 olduğunda da Blair'in tutumu hala aynıydı. Irak kitlesel imha silahlarını barındıran bir tehdit unsuruydu. Almanya ve Fransa'nın yanında yer almaktan ve birlik halinde durmaktansa kendi çıkar ve tercihlerini ön planda tuttuğu görülmekteydi. Blair, ABD ile yakın bir birlik kurmanın sözden öte çaba gerektirdiğini biliyordu. Eğer ortak çıkar için askeri yükü paylaşırsa, bu onun uluslararası alanda daha fazla ağırlığa sahip olmasına yardım edecekti. Blair BBC'ye verdiği demeçte İngiltere'nin güvenlik ortağı ABD'yi korumak için ödeyeceği kan borcu için hazır olması gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁰ İngiltere kendini diğer Avrupa ülkelerinin aksine küresel alanda rol alan bir güç olarak görmüştür. Bu savaş İngiltere dış politikasında önemli bir başarı sağlayabilirdi. Tüm dünyaya "kilit güç" olduğunu gösterme şansını elde edebilirdi. Blair Irak savaşına kadar bunu yaptığı konuşmalarda belirtmiştir.²⁹¹

²⁸⁸ Wood, *Chirac's New Arab Policy and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran*, s. 5.

²⁸⁹ Wither, *British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War*, s. 77.

²⁹⁰ BBC News, "Britain Will Pay Blood-Price Blair," 6 September 2003, (http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/2239887.stm), Erişim: 28 Haziran 2012.

²⁹¹ Wither, *British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War*, s. 74.

“Tarihimize bakarak geleceğimizi süper güç değil ama kilit güç olarak inşa edebiliriz, birleşmede ve uluslararası politikada dünyayı ve geleceği şekillendiren bir güç, dinamik bir partner, düşünce ve etkilemede bir lider. İngiltere’nin olması gereken yer işte burası”.

Irak Savaşı Blair için bir test gibiydi, ABD ve Avrupa arasında mekik dokuyor, uzlaşma arıyordu. Önceden de belirtildiği gibi bir nevi köprü görevini görüyordu. Avrupa ve Amerika’yı bir araya getirerek dünya dengesini sağlama görevini başaracağına inanıyordu. Ayrıca, Irak gibi kitlesel imha silahlarını elinde bulunduran bir ülkenin silahsızlanmasını sağlamak dünyanın daha güvenli bir yer haline gelmesini sağlamakla eşdeğerdi. Fakat bu zordu çünkü AB diplomatik görüşmelere ve işbirliğine Amerikalılardan daha çok inanıyordu. Blair ise ABD’nin yanında yer alarak bir nevi Avrupalı özelliğini kaybediyordu. Fransa ve Almanya gibi ülkelerin ABD’yi tek başına hareket etmek ve İngiltere’nin Irak’ı silahsızlanmaya zorlamasına olan eleştirilere karşın, Blair çareyi ABD’yi BM’nin karar çıkarmasına bir şans vermesi için ikna etmekte bulmuştur. 1441 no 'lu BM kararı kabul edilmiştir. Önceden de belirtildiği gibi Irak kitle imha silahlarından arınacak ve silah denetçileri verilen süre içinde ülkeyi denetleyeceklerdi.

Saddam Hüseyin bunu kabul edip, ülkedeki bütün kimyasal, nükleer programlara ait bilgileri içeren bir dosya verse de bu ABD ve İngiltere’yi tatmin etmemiştir. ABD ve İngiltere daha sert bir tavır almıştır. Araştırmaların sonucunda bir şey çıkmasa da Blair yaptığı açıklamalarda Irak’ın kitle imha

silahlarına sahip olduğunu vurgulamıştır. Kararın esasına ilişkin ihlal olarak vurgulanıyordu ki bu durumu savaşa doğru yaklaştıran bir açıklamadır.²⁹²

Fransa, Almanya gibi Irak operasyonuna karşı ülkelerin kesinlikle kabul edemeyeceği bir açıklamaydı. ABD'nin BM desteği olmasa da savaşa gideceği aşikârdı, fakat İngiltere diğer AB üyelerini olaya katarsa o zaman BM'ye gerek vardı. Aynı zamanda, İngiltere her ne kadar ABD'nin yanında olsa da savaşı hukuki bir gerekçeye dayandırmak istiyordu, bu da son karar olarak BM onayını gerektiriyordu. Bu sebeple silahlı müdahaleyi öngören bir karar gerekiyordu.²⁹³

Bu ise, Fransa bunun savaş çıkmasına bahane için kullanılmasına açık bir şekilde karşı çıkmış hatta veto edeceğini vurgulamıştır. Aslında Blair için bu bir nevi halkın onayını almaktır. Kararı kendi gerekçesinden çok BM'ye dayandırmıştır. Blair'in gerek kendi partisinden gerekse halktan gelen protestoları dindirmek için BM kararına onay çıkarması önemliydi fakat birçok ülkenin veto edeceğini belirtmesi Blair'i çıkmaz bir yola sokmuştur. İngiltere'yi bir köprü gibi görüp, ülkeyi dış politikada önemli güç olarak göstermek isterken, köprü yıkılmıştır. Son yüzyılın en geniş parlamenter isyanını görmüştü, yaklaşık 120 İşçi Partili üye, kendi partisine ait, hükümetin Irak politikasına karşı oy kullanmıştır.²⁹⁴ Blair bu kadar baskıya dayanamayıp, Bush'un kimliğine bürünmüş bir şekilde "ikinci kararın anlamsız bir şekilde veto edildiğini

²⁹² Jason Ralph, "Tony Blair's 'New Doctrine of International Community' and the UK Decision to Invade Iraq", *POLIS Working Paper*, 20, (2005), ss. 18-20.

²⁹³ Howorth, *France, Britain and the Euro-Atlantic Crisis*, s. 183.

²⁹⁴ Wither, *British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War*, s. 67.

hissederse BM'nin hiçbir desteği olmadan savaşa gideceğini açıklamıştır.”²⁹⁵ Bu yoruma açık olan açıklamadan sonra Blair ve Bush Saddam'ın kararı ihlal ettiğini açıklayıp, ikinci kararı da geri çekerek savaş ilan ettiler.

İngiltere bir nevi ABD'nin tek yönlü olarak Irak savaşında rol almasını aralarındaki güvenlik ortaklığına bir tehdit olarak algılıyordu. Blair; uluslararası birliği etkileyen olaylarda ABD'nin tek başına güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmaması gerektiğini düşünüyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw'un savaştan önce eğer ABD, Irak'a yapacağı askeri operasyonda yalnız bırakılırsa sonuçlarının neler olacağını açıklaması bir kehanet gibi geliyordu kulağa.²⁹⁶

“Fransız, Alman ve AB üyelerine diyeceğim dikkatli olmalılar, çünkü ABD bizim politikamızı belirliyor ve etkiliyor, bu nedenle bizim Avrupa'da yaptıklarımızda ABD politikasını etkiler... Eğer tek kutuplu dünyanın merkezindeki Amerikalıları bu savaşta yalnız bırakırsak fırtına biçeriz”.

İngiltere'nin yansıra, Portekiz, Danimarka, Polonya, İspanya, İtalya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti (2004 yılında Birliğe katıldı) de 17 Şubat 2003'de yapılan olağanüstü Konsey toplantısında Irak'ın silahsızlandırılması gerektiği konusunda anlaşarak ABD'nin yanında olduklarını belirtmişlerdir.²⁹⁷

Silvio Berlusconi koalisyon hükümeti yönetimi altında İtalyanın'da aynı İspanya

²⁹⁵ Tony Blair'ın 18 Mart 2003 tarihinde Irak Tartışması Üzerine Avam Kamarasında Yaptığı Konuşma, (<http://www.number-10.gov.uk/output/Page3294.asp>.) Erişim: 29 Haziran 2012, Ayrıca bakınız: BBC News, Reynolds, P, Analysis: Bush Warning Overshadows Blix, 7 March, 2003. (http://www.news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2827801.stm), Erişim: 29 Haziran 2012.

²⁹⁶ Wither, *British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War*, s. 72.

²⁹⁷ Talha Ovet, “AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, (t.y.), s. 68.

gibi Saddam rejimine karşı olduğunu belirtmiştir.²⁹⁸ Bunun yanı sıra Berlusconi bir yasa geçirilmesini sağladı ve bu yasaya göre ABD “Irak’a karşı saldırısında İtalya askeri kuvvetini ve hava sahasını” kullanabilecektir.²⁹⁹

Mart 2003’de AB Güvenlik Enstitüsü’nde Birliğin güvenlik ve siyasi komitesi temsilcileri ve strateji uzmanları, ABD ile görüş ayrılıklarını üç başlık altında tartışmıştır. İlk olarak, Bush hükümeti Irak rejiminin ve KİS’in ulusal güvenliklerine doğrudan tehdit olduğunu savunurken, Avrupalılar bu silahların tehlikeli olduğunu ancak kontrol altına alınabileceği görüşündeydiler. İkinci olarak Avrupalılar, Irak’a karşı güç kullanımının BM Güvenlik Konseyi Önergesi ile yetkilendirilmesini istemişlerdir. Amerika ise “Meşru Müdafaa” bağlamında hareket ettiğini savunarak Güvenlik Konseyi kararını zorunlu görmemiştir. Son olarak, AB ve ABD Irak’ta olduğu kadar Orta Doğu’ya yönelik politika konusunda da anlaşamamaktadırlar.³⁰⁰ Bu anlaşmazlıklardan dolayı, ABD’nin Avrasya ve Asya İlişkilerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Philip Gordon Aralık 2002’de Amerikan-Avrupa ortak stratejisi önerisi gerçekleştirilememiş ve ortak yaklaşımın izlenememesi sonucunda Atlantik ötesi ilişkilerin bozulması, ODGP’ nin başarısızlığı ve BMGK’nın yıpranması gibi olumsuz gelişmeler yaşanmıştır.³⁰¹

²⁹⁸ Stahl, *Incoherent Securitization: The EU in the Iraq Crisis*, s. 84.

²⁹⁹ Raffaella A. Del Sarto A. and Nathalie Tocci, “Italy's Politics Without Policy: Balancing Atlanticism and Europeanism in the Middle East,” *Modern Italy*, 13, 2 (2008), s. 138.

³⁰⁰ Jean Yves Haine Antonio Missioroli and Martin Ortega, “CFS Confronting Iraq”, *EU Security Institute Note*, 17 March 2003.

³⁰¹ Kahraman, *Avrupa Birliği ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun, İnce Bir Yol*, ss. 152-153.

3.1.2. Değerlendirme ve Sonuç

Bu bilgilerin ışığında bir değerlendirme yapıldığı zaman AB içindeki farklı görüşlerin ODGP'ye açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bir yanda çok-kutuplu dünyayı savunarak dış politikasını bu yönde belirleyen Fransa, bir yanda ise diğer bir AB üyesi olan ve ABD'yi bu savaşta yalnız bırakmanın özel güvenlik ortaklığına zarar vereceğini düşünen İngiltere vardı. Aslında her iki ülke de kendi ulusal çıkarları doğrultusunda davranmayı bir birlik gibi davranmaya tercih etti. ODGP'nin kurulmasından daha sonraları reformlarda imzası olan bu iki ülke böyle bir sorunda iki farklı yönde emin adımda yürüdüler. Yukarıda da belirtildiği gibi gerek siyasi gerekse ekonomik çıkarı olan Fransa için ABD'nin savaş açması refah açısından Fransa'yı tehlikeye sokabilirdi. Bu yüzden yakın bir zamanda seçime gidecek olan Almanya'yı yanına almak için uygun bir zamandı, buna tarihi dostlukları da eklenince savaş karşıtı, halkın kahramanı, AB'nin barış kampı liderliğini Fransa üstlenmiş oldu. Almanya, BM Güvenlik Konseyi kararı olsa bile Irak'a karşı müdahalede aktif bir rol oynamayacağını belirtmiştir. İngiltere'nin Deklarasyona koydurtmaya çalıştığı, "Irak rejiminin kararlara tamamen uyması için süre tükeniyor", cümlesini büyük bir başarıyla engellemiştir.³⁰² İngiltere ise kendini "merkezi güç" olarak göstermek uğruna halkın hatta partisinin karşı çıkmalarına aldırmadan ABD'nin yanında yer aldı. İngiltere Fransa için ise eski bir şüphe olan, ABD'nin güçlü ve özerk bir Avrupa'nın kurulmasını engellemek için tasarladığı bir Truva Atıydı.

³⁰² Talha Ovet, "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası", s. 69.

ABD'nin Irak'ı işgal sürecinde, 2004 yılında AB'ye katılacak olan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini sahiplenmesi ve İngiltere'nin ana destekçi olarak "30.000" askeri fiili güç olarak yanında yer alması birlik içindeki bölünmeyi açıkça ortaya koymuştur.³⁰³ Ortaya çıkan en önemli sonuç Şenel'e göre uluslararası alanda etkili olmak isteyen bir güç için askeri yeterlilikten eksik ekonomik bir birlik yeterli olmamaktadır.³⁰⁴ Bir diğer sonuç da AB'nin kriz karşısında harekete geçecek yeterliliğe sahip olmadığıdır.

AB'nin İkinci Körfez Savaşı'nda etkin bir aktör olmamasında başlıca engeller, kriz yönetiminde yeterli askeri gücünün olmaması, üye devletler arasındaki ortak irade ve etkin kurumsal mekanizmaların oluşturulması olarak görülmektedir. Bu nedenle AB'nin zayıflığı yeterlilik değişkeninin bir özelliği olan ortak irade ve istektir. AB üyeleri ortak bir politika üretip tek ses olmaktan ziyade krize karşı ulusal politikalar izlemeyi tercih etmişlerdir. Genel olarak bakıldığında üye devletler ODGP'yi kendi politikalarıyla örtüştüğü sürece desteklemişlerdir. Kendi içinde ortak bir ses üretemeyen AB'de Irak krizi süresince yeterlilik değişkeninin var olmadığı görülmektedir. Uluslararası sistemde ABD'ye karşı etkili bir politika elde etme fırsatı varken yeterliliğinin mevcut olmaması onu etkisiz kılmıştır. Diğer bir ifadeyle sadece fırsatların mevcut olması AB'nin bölgede etkin bir aktör olması için yeterli olmamıştır.

---

³⁰³ Bernhard Stahl, "Understanding the 'Great Split' in Iraq Crisis: A Comparative Approach of the Member States Foreign Policy," Paper Prepared for Presentation at the UACES Conference in Zagreb, 4-7 September, 2005, s. 14.

³⁰⁴ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", *II. Körfez Savaşı* içinde, derl., Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, (Ankara: Platin, 2006), s. 68.

AB ile İnan İlişkilerine bakıldığında, İnan'ın hem sahip olduğu enerji kaynakları hem de sürdürdüğu nükleer zenginleştirme çalışmaları nedeniyle AB'nin güvenlik algısında önemli bir yere sahiptir. İslam devriminden sonra ABD'nin diplomatik bağlarını kesmesinin aksine AB “eleştirel diyalog” ve “kapsamlı diyalog” yöntemleriyle İnan'a karşı koşullu bir angajman politikası izlemiştir.³⁰⁵ AB'nin, Irak Savaşı'nda izlediği farklı politikalar yerine İnan krizinde ortak bir tutum izlediği görülmektedir. Krizin başladığı tarihlerde AB ülkeleri Selanik Zirvesi'nde, İnan'la en yüksek siyasi düzeyde ortak ve proaktif bir angajman politikası yürüteceklerini belirterek ve izledikleri silahsızlanma hedefine olan bağlılıklarını tekrar etmiş oldular.³⁰⁶ AB kriz süresince hem imtiyaz hem ultimatomlara başvurarak işbirliğini teşvik etmeye çalışsa da ortak kanaat, ABD'nin müzakere masasında bizzat yer almadan bu girişimlerin sonuç vermeyeceği yönünde idi. İnan krizinde AB ortak tutum sergilese de fırsatlar açısından ABD'nin varlığı ve müzakere sürecinde etkili güç olma özelliğini taşıması imtiyazlar veren AB'nin etkili bir aktör olmasını engellemiş görünmektedir. İkinci bir Irak trajedisine şahit olmak istemeyen AB'nin İnan'la yürüttüğü koşullu angajman politikası belirli ölçüde başarılı olmuş ve bazı kazanımlar elde etmiştir. ABD'nin zorlayıcı politikalarından farklı olarak AB kitle imha silahlarıyla mücadele konusunda farklı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. ABD'nin yeri geldiğinde uluslararası hukuk ve çok taraflı rejimleri bypass

³⁰⁵ Arzu Celalifer Ekinci, *İnan Nükleer Krizi*, (USAK Yayınları, 2009), s. 358.

³⁰⁶ Thessaloniki European Council, “Action Plan for the Implementation of the Basic Principles for an EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction,” 19–20 Haziran 2003.

etmesinin aksine AB, “önleyici angajman politikası”³⁰⁷ yoluna başvurmayı tercih etmiştir.³⁰⁸ Diğer bir deyişle, AB güvenlik sorunları ve kilit tehditlerin sadece askeri güçle çözülemeyeceği mantığıyla hareket etmiştir. 2003 Selanik Zirvesinde ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana sunduğu strateji belgesinde; “Hiçbir tehdit Soğuk Savaş dönemindeki gibi sadece askeri değildir ve salt askeri araçlarla bu sorunlara çare bulunamaz. Her tehdit, farklı araçların bir araya gelmesi ve etkili bir çözümün bulunmasını gerektirmektedir” ifadesi AB’nin yeni yaklaşımını ortaya koymuştur.³⁰⁹

Quille ve Keane’e göre; “Avrupa liderleri ortak güvenlik ve endişelerini bertaraf etmek amacıyla, ticari ve ekonomik güçlerini mobilize ederek bölgesel güvenlik konularında işbirliği yapmaları hususunda üçüncü devletler üzerinde baskı kurma yoluna gitmişlerdir.”³¹⁰

AB üyesi ülkeler ortak tehdit değerlendirmesi ve ortak eylem planlarıyla bir şekilde hareket etmeyi taahhüt ederek belirledikleri yeni güvenlik stratejisinde kitle imha silahlarına karşı mücadeleyi öncelikli hedefleri arasına koymuştur. Bu yeni güvenlik stratejisini uygularken de AB’nin politika ve önceliklerine uygun davranmalarını sağlamak amacıyla olumlu ve olumsuz teşvikleri kullanma hususunda fikir birliği sağlamışlardır. Shannon Kile’e göre koşulluluk yönteminin

³⁰⁷ Javier Solana, “A Secure Europe in a Better World”, Presented by Javier Solana, High Representative for the Common Foreign and Security Policy, European Council, Thessaloniki European Council, 20 Haziran 2003, s. 10.

(http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/76255.pdf), Erişim: 15 Haziran 2012.

³⁰⁸ Gerard Quille ve Rory Keane, “The EU and Iran: Towards a New Political and Security Dialogue”, in *Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation*, ed., Shannon N. Kile, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 112.

³⁰⁹ Solana, *A Secure Europe in a Better World*, s. 12.

³¹⁰ Quille and Keane, *The EU and Iran: Towards a New Political and Security Dialogue*, s. 113.

uygulanması, AB'nin yumuşak politika araçlarını kullanma ve güvenlik çıkış nedenlerini algılama tercihlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.³¹¹

AB'nin yumuşak politikalarının oluşturduğu olumlu sürecin etkisi kısa süreli olmuştur. ABD'nin sert politikalarının devam etmesi ve müzakere masasındaki eksiklilerin yarattığı engeller ve İran'da sert politikalar izleme yolunu tercih eden Ahmedinejad Hükümeti'nin başa geçmesi, AB'nin çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarını yeniden başlatması, AB'yi sert politikalar ve zorlayıcı diplomasiyi aktif olarak uygulama yoluna itmiştir. AB'nin bu politika değişikliğine gitmesine neden olan en önemli sebep ise ABD'nin tek taraflı olarak bölgedeki müdahale alanını sınırlamaktır.³¹²

İran'ın nükleer silah yaptığına dair uluslararası kamuoyunda oluşan endişeler 2002 yazından itibaren daha çok artmış ve İran'ın nükleer programı uluslararası bir sorun haline gelmiştir. İran ile AB ilişkisi Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) Başkanı Muhammed El-Beradi'nin İran nükleer çalışmaları hakkında Atom Enerji Ajansı'nın Hakemler şurasına verdiği raporda nükleer zenginleştirme çalışmalarının ajansın bilgisi dışında gerçekleştiğini yazmıştır. Bunun ardından AB'nin üç ülkesi (Almanya, Fransa, İngiltere) İran ile krizin çözümü için müzakerelere başlamıştır. Bu müzakereler Tahran Bildirgesi, Paris ve Brüksel Anlaşması ile sonuçlanmıştır.³¹³

³¹¹ Shannon N. Kile, "Final Thoughts on Iran, The EU and the Limits of Conditionality", in *Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation*, ed., Shannon N. Kile, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 123.

³¹² *Age*, ss. 124-127.

³¹³ Davut Turan, "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkmazı," TASAM, HAK Elektronik Kütüphanesi, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2215/iran_dis_politikasinin_nukleer_program_cikmazi), Erişim: 01 Temmuz 2012.

AB Troykası (İngiltere, Fransa, Almanya), AB adına İran ile diplomatik ilişkiler yürütülmesine karar vermiştir. İran ile yürütülen diplomasi'nin ilk örneği de 8 Kasım 2003'te Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Dışişleri Bakanları'yla İran devleti arasında ortak yayınlanan Tahran Bildirisidir.³¹⁴ Bu bildiri de her iki taraf da UAEA için meselelerin yanıtlanmasında karara varmış ve İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl olduğu yönünde güvenin sağlanmasında işbirliği içerisinde olacaklarını bildirmişlerdir. İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (NPT) Anlaşmasına bağlı kalacağını ve İran'ın savunma mekanizmasında nükleer silahın yeri olmadığını altını çizmiştir. İran UAEA şüphelerini yok etmek için bu ajans ile işbirliği içerisinde olacağını açık bir şekilde ifade ederken aynı zamanda Avrupa ülkelerinde güven sağlamak için protokol imzalayacağını ve uranyum zenginleştirmesini de durduracağını açıklamıştır.³¹⁵

Buna karşılık AB Troykası Dışişleri Bakanları İran'a dört olanak sunmuştur. Birincisi, İran'ın nükleer programına Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması çerçevesinde resmiyet tanınacak, ikincisi protokol İran'ın egemenliğinin ve güvenliğinin zedelenmeyeceği garanti altına alınacak, üçüncüsü ajans başkanının onayıyla bu kararları ve anlaşmaları yerine getirmesi halinde İran'ın nükleer dosyasının daha kolay hale geleceğini ve son olarak da İran'dan kaynaklanan uluslararası rahatsızlığın yumuşayacağını açıklamışlardır.³¹⁶

³¹⁴ IAEA, "Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers," (21 October, 2003), (http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeciran/statement_iran21102003.shtml), Erişim: 01 Temmuz 2012.

³¹⁵ Davut Turan, *İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkması*.

³¹⁶ Efe Çaman, "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Algılamaları ve İran'ın Nükleer Programı", *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program* içinde, derl., K. Dağcı ve A. Sandıklı, (İstanbul: Tasam Yayınları, 2007), ss. 144-145.

UAEA'nın İran'ı yeteri kadar işbirliği yapmamakla suçlaması ve El-Beradi'nin Konseye sunduğu raporda İran'ın nükleer çalışmalarının dosyasının gelecek Hakemler Konseyine kadar açık tutulmasını istemesi üzerine İran rest çekerek yeniden uranyum zenginleştirme çalışmalarına başlayacağını açıklamıştır. İran ve Avrupa arasındaki ilişki kriz safhasına tırmanmıştır. 24 Kasım 2004'te ise Paris Anlaşmasının imzalanması bu krizin ortadan kalkması için gösterilen en önemli çabadır. Bu Anlaşmaya göre, İran ve AB Tahran Bildirgesi'ne bağlı kalacaklarını ve Nükleer Silahların yayılmasını Önleme Anlaşması çerçevesinde hareket edeceklerini açıklamıştır. Bunun yanı sıra İran, NPT'nin ikinci maddesine dayanarak nükleer silahların peşinde olmadığını ve olmayacağını açık bir şekilde belirtmiştir. İran'ın uranyum zenginleştirmesini durduracağını açıklamasının diğer bir nedeni ise güven elde etme isteğidir. AB ise İran'ın olumlu çabaları karşılığında İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik konusunda destekleyeceğini ve barışçıl amaçla gerçekleştireceği zenginleştirme çalışmalarına destek vereceği vaat etmiştir.³¹⁷

Tüm çabalara rağmen Aralık 2005'te Viyana'da sürdürülen çalışmalardan bir sonuç alınamamış ve İran Ocak 2006'da yapılması planlanan ikinci tur görüşmeleri bile beklemeden uranyum zenginleştirme çalışmalarına tekrar başlamış ve AB'yi iyi niyetli olmamakla suçlamıştır. AB bu suçlamalara ve İran'ın uranyum çalışmalarına devam etmesine karşın ABD'nin İran'a karşı benimsediği sert tutumuna yakınlaşmıştır. Avrupa üçlüsünün verdiği rapor UAEA'da onaylanarak konusunun BMGK sunulmasına karar verilmiştir. İran ise

³¹⁷ Tarock Adam, "Iran's Nuclear Programme and the West", *Third World Quarterly*, 27, 4, (2006), ss. 657-658.

Güvenlik Konseyi'nin kararına uymayacağını açıklamıştır. İran'ın bu tutumuna karşı yaptırım olarak Güvenlik Konseyi kararı ile bu ülkenin nükleer programını destekleyici nitelikte teknoloji aktarımı yasaklanmıştır.³¹⁸

Konunun Güvenlik Konseyi'ne taşınmasından sonra Avrupa Birliği içinde fikir ayrılıkları yaşanmış ancak Irak müdahalesinde yaşanan tecrübeden farklı bir durum gözlemlenmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri İran'a karşı olası bir askeri harekâta karşı fikir birliği sağlamış fakat Güvenlik Konseyi zemininde alınacak yaptırım kararları hususunda ortak bir fikir üzerinde anlaşamamışlardır. İran Avrupa ülkelerinin ticari çıkarları açısından önem taşıdığından ortak bir zeminde buluşmak üye ülkeler için zor olmuştur. Diğer bir deyişle, üye devletlerin ulusal çıkarları ön planda olmuştur. Bunun yanı sıra Orta Doğu konusundaki diğer olaylarda da görüldüğü gibi üye devletler arasında Amerika'nın yanında olup destek vermek ya da Amerikan politikalarına karşı bir politika izlemek şeklinde fikir ayrılığı yaşanmıştır. "İran'a düşük ölçekte uranyum zenginleştirme hakkı verilsin mi? Verilmesin mi?" konusunda belirgin bir bölünme yaşanmıştır.³¹⁹

AB üçlüsünün en önemli başarısı ise ABD'yi bir takım imtiyazlar vermesi hususunda ikna etmiş olmasıdır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini sürekli askıya alması halinde, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğine dair itirazlarını geri çekeceğini ve İran'ın sivil uçaklarında kullandıkları yedek parçanın satışı için gerekli lisansı vereceklerini

³¹⁸ Efe Çaman, *Avrupa Birliği'nin Güvenlik Algulamaları ve İran'ın Nükleer Programı*, s. 146.

³¹⁹ R. Khalaf and G. Smyth, "Euro Trio's Relief over Tehran's Nuclear Offer may Prove Short-lived", *The Financial Times*, 21 Nisan 2005.

açıklamıştır.³²⁰ ABD bazı imtiyazlar vermesi konusunda AB tarafından ikna edilse de önemli olan güvenceleri vermekten kaçınmıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması için güvenlik ve rejim garantisi güvencelerine ihtiyacı varken ABD buna yanaşmamıştır.³²¹ Bunun yanı sıra İran'da ABD'nin teklifini kabul etmemiş ve müzakere sürecinde ABD'nin etkisi olmayacağını vurgulamıştır.³²²

AB'nin İran nükleer programına yönelik olarak yürüttüğü politikaların sonuçları incelendiğinde genel olarak müzakere ve diplomatik uzlaşmayı hedeflemiştir. İran'ı müzakere masasına oturtmayı başardığı zamanlarda bunu ABD'yi devreye sokarak yaptığı görülmektedir. AB, ABD gibi İran'ın nükleer silahlara sahip olmasından yana değildir. AB'ye coğrafi açıdan yakın olan İran'ın nükleer silah bulundurması AB için tehlikeli olabilirdi. İkinci amacı ise İran'ın nükleer çalışmalarını engelleyerek Orta Doğu ve Basra Körfezi'nde barışın sağlanmasıdır. ABD ve Irak arasında yaşanan iki savaşta da ABD'nin Orta Doğu'ya yerleşmesiyle bölgeden dışlanmıştı. Irak Krizinde kendi içinde tutarlı bir politika izlememiş, Filistin sorununa çözüm sürecinde ise sağladığı ekonomik desteğe rağmen siyasi anlamda ABD'nin gölgesinde kalmıştır. Bu nedenle, İran ile ilişkilerini en üst düzeye çıkararak bölgedeki ağırlığını arttırmak istemiştir.³²³

AB her ne kadar diplomatik ve ekonomik ağırlıklı enstrümanlarını kullanmaya çalışsa da askeri bakımdan caydırıcılık unsurunun olmaması İran

³²⁰ US Department of State, "US Support for the EU-3", Statement of Condoleezza Rice, Bureau of Public Affairs, Washington D.C., 11 Mart 2005.

³²¹ D. Sanger and S. Weisman, "US and European Allies Agree on Steps in Iran Dispute", *New York Times*, 11 Mart 2005.

³²² IRNA, "Asefi Says Incentives will not Persuade Iran to Forsake Rights", 12 Mart 2005.

³²³ Rose Gottemoeller, The Evolution of Sanctions in Practice and Theory, *Survival*, 49, 4 (2007-2008), s. 106.

politikasının sonuçsuz kalmasının nedenlerden biridir. AB küresel düzeyde politika üretebilecek yeterliliğe sahip değildir ve bu nedenle Çaman'ın da belirttiği gibi ABD'nin Orta Doğu'daki baskın rolünü kabul etmiştir.³²⁴

Orta Doğu barış sürecinde Arap-İsrail uyuşmazlığının çözümü AB'nin stratejik önceliğidir. Bunun en önemli sebebi Avrupa Birliği için bu sorunun çözümü bölgede var olan diğer sorunların da çözümünü sağlayacak olmasıdır. AB'nin en büyük hedefi bölgede iki devletli bir çözüme ulaşılmasıdır. Bunun için kendi ayakları üzerinde durabilen demokratik ve bağımsız Filistin'in komşu ülkelerle ve İsrail'le yan yana yaşayabilmesini esas almıştır. AB, Orta Doğu'daki sorunların kapsamlı bölgesel bir çözüm gerektirdiği için İsrail-Suriye ve Lübnan-İsrail barış görüşmelerini ve İsrail ile Arap Ligi'nin 22 üyesi arasındaki ilişkilerin normalleşmesini destekleyen taraf olmuştur.³²⁵

Arap ülkeleri, İsrail-Filistin meselesinde, ABD'yi dengeleyen Sovyetler Birliği yerine Soğuk Savaştan sonra AB'nin almasını bekledirler. Ancak AB'nin bölgedeki askeri ve siyasi yetersizlikleri bölgedeki rolünü kısıtlamıştır. Eylül 2000'de Ariel Şaron'un Mescid-i Aksayı ziyaretiyle başlayan İkinci İntifada hareketini ve 11 Eylül olaylarından sonra İsrail tarafından Filistin'e yönelen şiddet hareketlerine karşı AB ciddi eleştiride bulunarak psikolojik destek sağlamayı amaçlamıştır. Bu sayede askeri ve diplomatik alandaki yetersizliklerini gidermeyi amaçlamıştır.³²⁶ AB'nin resmi olarak Orta Doğu Barış Sürecine katılması ise 2002 yılında ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in ABD, Rusya, BM ve AB'nin Orta

³²⁴ Çaman, *Avrupa Birliği'nin Güvenlik Algılamaları ve İran'ın Nükleer Programı*, s. 147.

³²⁵ Avrupa Komisyonu, "The EU and the Middle East Peace Process," (http://ceas.europa.eu/mepp/eu-positions/eu_positions_en.htm), Erişim: 03 Temmuz 2012.

³²⁶ Şenel, *Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne Etkileri*, s. 133.

Doğu Dörtlüsü'nün oluşturulduğunu bildirmesiyle olmuştur. Orta Doğu Dörtlüsü'nün oluşmasına rağmen ABD bölge üzerindeki etkin rolünü devam ettirmiştir.³²⁷

Filistin'e en fazla mali desteği sağlayan Avrupa Birliği'dir. Yardım yıllık olarak son yıllarda 1 milyar Euro'yu bulmaktadır. Yardımların fazla olmasının en önemli nedeni bölgedeki istikrarın, refahın artacağı ve barış koşullarının destekleneceği düşüncesidir. Filistin Otoritesi, İsrail'den, ABD'den ve AB'den gelen baskılarla ekonomik ve siyasi sistemde demokrasiyi, iyi yönetimi, hesap verebilirliği yerleştirmek ve şeffaflığı ve yürürlüğünü sağlamak amacıyla reform sürecini başlatmıştır. Bu süreçte Filistin Otoritesi'nde anayasa kabul edilmiştir. AB yeni mali yardımı için koşul olarak öne sürmesinin de etkisiyle, 2003 yılında günlük işlerden sorumlu bir Başbakanlık kurulmuştur. Yargı bağımsızlığı için yasal garanti sağlanmış, mali sistem idaresi geliştirilmiştir. Mali sistemde şeffaflık ise IMF gözetimindeki bir hesap içerisinde bütün gelirlerin toplanmasıyla sağlanmıştır. Bu sayede Filistin yönetiminin önüne geçemediği rüşvet konusunda çaba sarf edilmiştir. Ancak bu reformlar yüzeysel kalmıştır. Örneğin, bütçenin %8'i Başkanın kontrolünde kalmıştır. Başbakan kısıtlı yetkilere sahip kılınmış, iktidar gücünü Başkan elinde tutmuştur. Bu rüşvet ve adam kayırma gibi usulsüzlükler için uygun zeminin var olduğuna işaret etmiştir.³²⁸

³²⁷ Constanza Musu, "The EU and the Arab-Israili Peace Process", *European Foreign Policy in an Evolving International System: The Road towards Convergence*, ed. Nicola Casarini ve Constanza Musu, (New York: Palgrave, 2007), s. 116.

³²⁸ Judy Barsalou, "The Long Road to Palestinian Reform," *Middle East Policy*, 10, 1, (2003), ss. 154-155

Yaser Arafat'ın Başkanlık döneminde bu kadarı gerçekleştirilen reform hareketi, yeni Başkan Mahmud Abbas ile daha ileriye götürülmeye çalışılmıştır. Öncelikle Başbakanın yetkileri arttırılmış ve daha güçlendirilmiştir. Başkan ile Başbakan arasında iktidar paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Başkanın elindeki mali kaynağın denetlenmesi ve böylece mali şeffaflığın geliştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Aynı zamanda, dine dayalı partilerin siyasi sistem içerisine çekilmesi, sistemde kutuplaşmanın azaltılması bağlamında Filistin içerisindeki farklı gruplar arasında diyalogun sağlanması çabaları başlamıştır. Fakat neticede, Filistinlilerin reform hareketi derinleştirilememiş, sınırlı kalmış ve ağır ilerleme kaydetmiştir.³²⁹ Bunun yanı sıra, İsrail ile Filistin arasında yıllardır barış tahsis edilemediğinden, AB'nin mali destekleriyle kaydedilen gelişmeler zarar görmüştür. İsrail'in Filistin topraklarını işgal etme eylemlerinden dolayı reform girişimleri gerçekleştirilememiştir. AB'nin Filistin Otoritesine gönderdiği mali yardımlar üzerinde bir kontrol mekanizması kurduğu görülmektedir. Bu boşluk yüzünden, yardımların yolsuzluklara karışan ya da demokrasi karşıtı idarecilerin özel hesaplarına, silahlanmaya ve terör eylemcilerinin desteklenmesine gitmesine yol açabilecek potansiyeldedir. Bu hususlar reform sürecinin verimsiz sonuçlanmasını doğurmuştur.³³⁰

AB'nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikasının belirlenmesinde aktif rol sahibi üç büyükler Almanya, Fransa ve İngiltere ortak bir politika

³²⁹ Judy Barsalou, "The Long Road to Palestinian Reform," ss. 155-159.

³³⁰ Judy Barsalou, *The Long Road to Palestinian Reform*, ss. 154-161.

yürütülmesini desteklemişlerdir.³³¹ Fransa ekonomik kaygılarının (petrol ihtiyacı, silah sanayi için hammadde ve pazar arayışı), Orta Doğu'daki tarihi kültürel bağlarının ve de ABD'den farklı ve bağımsız bir politika geliştirip izleme isteğinin etkisiyle Arap ülkelerini desteklemiştir. AT üyelerini Orta Doğu'ya yönelik olarak harekete geçirmiş, onlara bölge politikasının şekillenmesinde liderlik etmiştir. Almanya Orta Doğu'daki mesele karşısında İsrail'i rencide edecek sert eleştirilerden kaçınmıştır. Yine de İsrail ile hassas ilişkilere sahip olduğu halde AB tarafından izlenen dış politika içinde Arap ülkelerini destekleyen bir duruş sergilemiş ve tamamen İsrail'in yanında yer almamıştır. Almanya, Avrupa'da İsrail-Filistin çatışmasına yönelik ortak duruş geliştirme çabalarını, kendi ulusal duruşunu değişime yönlendirebilmek için bir araç olarak görmüştür. Arap ülkeleriyle ilişkisini korumayı AB'nin dış politikasının bir gereği biçiminde sunmuştur. Böylece bir yandan Arap ülkeleriyle ilişkisini geliştirirken diğer yandan da İsrail ile ilişkisine zarar vermemeye çalışmıştır. İngiltere ise tarihi geçmişin etkisiyle AB'yi Orta Doğu'da barışın tesisine yönelik girişimlerde bulunmaya teşvik etmiş, aktif olmasını istemiştir. Bu şekilde kendisinin de bölge politikalarından uzak kalmamasını sağlamıştır. Diğer taraftan da ABD ile yakın ilişkisi nedeniyle AB'nin ondan farklı, açıkça karşıt olan ya da reddedeceği bir politika takip etmeyeceği bir çizgide kalmasına önem vermiştir. Daha da önemlisi İngiltere, İsrail-Filistin çatışması karşısında takip edilecek politikayı AT ile siyasi bütünleşmesini kuvvetlendirmenin bir aracı olarak görmüştür.³³² İsrail-Filistin

---

³³¹ Claude Imperiali and Pierre Agate, "National Approaches to the Arab-Israeli Conflict: France", *European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict*, ed., Allen Pijpers, (Kluwer Academic Publishers, 1984), ss. 2-3.

³³² Costanza Musu, "European Foreign Policy: A collective Policy or a Policy of Converging Parallels?", *European Foreign Affairs Review*, 8, (2003), ss. 43-44.

çatışmasının uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. AB uluslararası meselelerin uluslararası işbirliği ile çözülebileceği düşüncesine sahip olup dış politikasında çok taraflılık ilkesine göre hareket ettiğinden, İsrail-Filistin uzlaşmazlığının çözümünde bu bakış açısına sahiptir. Uzlaşmazlık ve çatışma halinde hem İsrail'in hem de Filistin Otoritesi'nin sorumluluklarına dikkat çekmiş, birbirlerinin güvenliklerinin ve haklarının zarar görmesini engellemeleri üzerinde durmuştur.³³³

AB, İsrail-Filistin çatışması olayında ve barış çabalarında bağımsız şekilde kararlar alıp hareket edebilme yeteneğinden yoksun kalmış ve aktif bir politika uygulayamamıştır. AB, AAO ve AKP ile Orta Doğu'da kendi başına girişimlerde bulunabileceğini göstermiştir. Filistin ile İsrail, Filistin ile de ABD arasında gönderdiği özel Orta Doğu temsilcileri ile aracılık yapmaya çalışmış, İsrail'e yüklenmesi konusunda ABD'yi teşvik etme çabası içine girmiştir. Ancak sonuçta ABD'nin yanında bir pozisyon sergilemiş ve onunla beraber hareket etmiştir. Bunun çeşitleri nedenleri olduğu görülmektedir. İlk olarak, İsrail, AB'nin rolünü arttırmak istemesine karşı direnç göstermiş ve AB'yi saf dışı bırakmaya çalışmıştır. Bu da AB'nin hem barış çabaları hem de İsrail üzerindeki etkinliğini azaltmıştır.³³⁴

İkinci olarak, Araplar için her ne kadar AB'yi ABD karşısında dengeleyici bir güç olarak görseler de gerek uluslararası politikadaki gücü gerekse İsrail

³³³ Anouar Boukhars and Steve A. Yetiv, "9/11 and Growing Euro-American Chasm over the Middle East", *European Security*, 12, 1, (2003), ss. 72-74.

³³⁴ Christopher Hemmer, "Balancing or Bonding: The European Union, The United States and The Israeli-Palestinian Peace Process", *International Studies Association Working Paper*, (2006), ss. 13-15.

üzerindeki nüfuzu nedeniyle olası bir barış anlaşması için ABD'nin aktif katılımının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Arap ülkeleri ve Filistinliler, barış sürecinde ABD ile uzlaşmaması halinde AB'nin çok da etkin bir role sahip olmasını istememektedirler. Çünkü böyle bir durumda, ABD'nin politikalarını etkileyebilecek konumda gördükleri AB'nin bunu gerçekleştiremeyeceğini düşünmektedirler. Böyle bir AB de Filistinliler açısından çekiciliğini kaybetmektedir.³³⁵ Üçüncüsü, AB her ne kadar İsrail-Filistin sorununa karşı barış girişimlerinde istikrarlı bir yol izlemeye çalışsa da daha aktif role sahip olması durumunda üye ülkeler arasında ayrışmaların baş gösterme olasılığı vardır. Bu gibi bir durumda Almanya'nın İsrail'e daha yakın olması, Filistinlilerin yanında Fransa'nın yer alması, İngiltere'nin ise AB ve ABD arasında bir duruş sergilemesi beklenebilecek bir durumdur. ABD'den bağımsız hareket eden bir AB olduğu takdirde, ABD ile ilişkilerini göz önünde bulundurup zarar görmesini istemeyen üyeler arasında ayrışmaların doğacağı düşünülebilir. Bu bağlamda, İngiltere özellikle AB'nin ABD politikalarının rotasından uzaklaşmasını engelleyecek konumdadır.³³⁶

AB'nin çok-taraflılık ilkesini takip etmesi onu İsrail-Filistin sorununun uluslararası işbirliği şeklinde çözülmesine sevk etmektedir. Bu da AB'yi ABD'ye bağlayan bir faktörü oluşturmaktadır. İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye olan saldırısına AB önceki krizlere nazaran daha hızlı tepki verse de tek ses olma sorunu yaşamaya devam etmiştir.³³⁷ Neticede bakıldığında AB çözüme

---

³³⁵ *Age*, s. 14.

³³⁶ *Age*, ss. 13-15.

³³⁷ Sinem Kaya, "Avrupa Birliği'nin Genel Ortadoğu Politikası Bağlamında İsrail'in Gazze Operasyonuna Yaklaşımı", *Ortadoğu Analiz*, 1, 2, (2009), s. 46.

kavuşmayan Orta Doğu Barış sürecine destek vermeye devam etmekte, ancak bu süreçte ağırlıklı olarak ABD inisiyatif kullanmakta olup, AB yeterli etkinliğe ulaşmamaktadır.

AB'nin, Akdeniz bölgesine yönelik uyguladığı Avrupa-Akdeniz ortaklık çerçevesinde istenen beklentilere ulaşamamıştır. AB ile ticaret önündeki engellerin çoğunun ortaklık ülkelerinden olan İsrail'le kaldırılmış, tarım ve sanayi ürünlerinin büyük bir kısmında serbest ticaret sağlanmıştır. Bunun yanı sıra ilk defa üye olmayan bir ülke olarak İsrail AB'nin araştırma programlarına dâhil olmuştur. Ortaklığın diğer üyeleri ve AB arasında yüksek gümrük vergileri korunmaya devam ettiği için 2010 yılına kadar oluşturulması beklenen Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanının hayata geçirilmesi de 2015 yılından sonraya kalmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa-Akdeniz Kùltürler Diyalogu Vakfı gibi oluşumlara geniş çaplı bölgesel bir katılım kazandırılmamıştır.³³⁸

MEDA yardımları Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın amaçlarına yönelik olmaktan ziyade ilgili ülkelerin taleplerine göre tahsis edilmiştir. Dolayısıyla Akdeniz ülkeleri de reform projelerini gerçekleştirememiştir. AAO asıl kurulmasının altında yatan en önemli nedenlerden biri demokrasinin yaygınlaştırılması ilkesi olmuşsa da demokrasiye daha az yer verilmiş ve ekonomik ağırlıklı olarak yer almıştır. Diğer bir deyişle demokrasi pratiğe yansıtılmamıştır³³⁹.

³³⁸ Eric Philippart, "The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges", *CEPS Working Paper*, 10, (2003).

³³⁹ Fraser Cameron, "Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East", *EPC Issue Paper*, 33, (2005), ss. 3-4.

AAO gereklerini yerine getirmede Akdeniz ülkeleri ve AB ağır bir ilerleme kaydetmiştir. Bunun en önemli nedeni barış sürecinin ilerletilememesi, İsrail ve Araplar arasındaki uzlaşmazlığın ve Filistin ile çatışmanın devam etmesinin yol açtığı siyasi gerginliklerdir. AB'nin İsrail'i bu ortaklık vasıtasıyla ekonomik baskı altına almadığı gerekçesiyle Arap ülkelerinin AB'ye olan güveni azalmıştır. Bunun yanı sıra Akdeniz ülkelerinde kişi başına düşen yıllık gelir % 1–2 artış göstererek Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinkinden daha geride kalmıştır. Bunun üstüne işsizlik, siyasi ve sosyal istikrarsızlık gibi iç sorunların eklenmesi sonucu Akdeniz ülkeleri beklenin aksine ekonomik büyüme anlamında geride kalmışlardır. Akdeniz ülkelerinin AB ve ulusal standartlara uymaları gerektiğinden kendi olağan düzenlerini değişime maruz kalmaktadır, bu da siyasi kesimde isteksizliğe yol açmaktadır. Örneğin, özelleştirmenin sağlanması Akdeniz ülkeleri arasında ikilem haline gelmiştir. Özelleştirme sürecinde devlet hâkimiyetinden fedakârlık edilecek olması ortaklık ilkelerinin yerine getirilmesinde eksiklere neden olduğundan reform süreci yavaşlamıştır.³⁴⁰

AB'nin bu ortaklığa aracılığıyla umduğu güvenlik ve siyasi gelişmeler gerçekleşmemiştir. AAO siyasi alanda beklenen faydayı sağlayamamıştır. Akdeniz ülkelerini ortalıkta olumsuz etkileyen neden AB'nin göç, terörizm gibi konulara öncelik vermelerine karşın Akdeniz ülkelerinin kendi öncelikleri olan ekonomik yetersizlik, iç istikrarsızlığa karşılık veremediği düşüncesidir.³⁴¹

³⁴⁰ Cameron, *Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East*, ss. 4-5.

³⁴¹ Münevver Cebeci, "European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide", *European Community Institute Working Paper*, (2006), s. 8.

Avrupa Komşuluk Politikası uzun vadeli bir işleyiş sürecini gerektirmektedir. Filistin ve İsrail hem kendi hem de AB ilişkisi çerçevesinde ticari ve ekonomik alanda gelişmeler sağlamıştır. Bazı kararlar ise İsrail-Filistin arasındaki çatışma yüzünden askıya alınmıştır. İsrail-Filistin'e yönelik eylem planları aralarındaki çatışmanın çözümü bakımından incelendiğinde ise İsrail'e siyasi bir koşul öne sürmekten geri kaldığı sonucuna ulaşılabılır. İsrail'in tek zorunluluğu çatışmayla ilgili meseleleri siyasi diyalog içinde tartışmak olmuştur. Bunun yanı sıra İsrail eylem planında Orta Doğu'daki sorunun çözülmesinde insan haklarına saygıyı yaygınlaştırması ve çözümü kolaylaştırması yönünde atıf yapılmış, bu yönde eylem planının içeriğinin gözden geçirileceği belirtilmiştir.³⁴²

Filistin ve AB arasındaki eylem planında ise, Filistinlilerin ekonomik ve siyasi reformları yürütmeleri komşuluk politikasına dâhil olmalarının koşulu olarak öne sürülmüştür.³⁴³

3.2. 2003 Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası

11 Eylül olayının etkisi ABD için ekonomik olmaktan çok siyasi olmuştur. Saldırı ABD'nin güvenlik algılamalarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. ABD dış politikası 11 Eylül ile birlikte değişime uğramıştır. 2001 Ocak'ta göreve başlayan George W. Bush, Clinton yönetiminin uyguladığı politikadan daha müdahaleci bir politikaya doğru kayma göstermiştir. Bush Yönetimi için artık karşısında yıkılan Sovyet tehdidi ve büyük devletler yerine

³⁴² EU/Israeli Action Plan, (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_ap_final_en.pdf), Erişim: 05 Temmuz 2012.

³⁴³ EU/Palestinian Authority Action Plan, (<http://www.enpi-info.eu/library/content/eu-palestinian-territories-enp-action-plan>), Erişim: 05 Temmuz 2012.

terör tehdidi almıştır. Diğer bir deyişle yeni tehdit artık terörist şebekeler ile buna destek veren haydut devletler veya şer eksenini (Axis of Evils) tehdit algılamasının merkezine yerleşmiştir.³⁴⁴ Terörizmin ulaştığı boyutu göstermesi açısından 11 Eylül saldırısı önemlidir. Çok gelişmiş savunma teknolojisine sahip olan ABD'nin bile ulusal güvenliğini terör saldırılarına karşı korumada ne kadar büyük eksikliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bush yönetimi 11 Eylül sonrası dış politika önceliklerini açıklarken en önemli konulardan birisi de Orta Doğu'ya yönelik dış politika değişimi olmuştur. Amerika 11 Eylül'den sonra Orta Doğu'nun kitle imha silahları deposu haline gelmesini önlemek ve terörün kaynağı haline gelmesine mani olma politikası gütmeye başlamıştır.³⁴⁵

Bush yönetiminde liberal müdahalecilik ve yeni muhafazakârlık ideolojileri bir araya gelmiştir. Bu dönemde uluslararası kuruluşlara da hâkim olan bu anlayış totaliter ve otoriter rejimlerin ezdiği bireyi korumak için “insani müdahalenin” haklı ve meşru olduğu fikrini ileri sürmüştür. Bu söylem Bush yönetimi ile daha da gelişmiş ve 11 Eylül sonrasında “terörle savaş” stratejisinin bir parçası haline getirilmiştir. Bu doktrin, ABD'nin yıllar boyunca istikrarı demokratikleşmenin önünde tutmasını eleştiriyor ve bu politika yüzünden güçlenen otoriter rejimlerden zarar gören halkların ve sosyal hareketlerin ABD karşıtlığının oluştuğu iddia ediliyordu. Bu görüş Orta Doğu'da rejim değişikliğini

³⁴⁴ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), ss. 495-496.

³⁴⁵ Stephen M. Walt, “Beyond bin Laden: Reshaping U.S. Foreign Policy,” *International Security*, 26, 3, (2001-2002), s. 60.

savunarak, terörizmin panzehirinin demokrasi ve özgürlük olduğunu iddia ediyordu.³⁴⁶

ABD'nin güvenlik algılaması ve bölgede hedeflediği değişim arasındaki ilişki George Bush'un 6 Kasım 2003'te National Endowment'ta yaptığı konuşmada açıkça görülmektedir “60 yıl boyunca Batı uluslarının Orta Doğu'da özgürlüğün olmayışını görmezden gelmesi veya desteklemesi bize güvenlik getirmedi, çünkü uzun vadede istikrar özgürlüğe değişilecek bir şey değildir. Orta Doğu özgürlüğün yeşerdiği bir yer olmadıkça istikrarsızlık ve şiddet ihraç eden bir yer olacaktır.”³⁴⁷

Bush yönetime göre çevreleme politikası Orta Doğu'daki istikrarsızlığın nedeni bölgenin kendisiydi ve çevreleme politikası bu düzensizliğin artmasına neden oluyordu. Bu yüzden çevreleme politikası yerine sorunların kökten çözümünü sağlayacak rejim değişikliği yapılmalıydı. Bu değişikliğin başlayabileceği yer Irak'tı ve ABD bu düzeni değiştirebilecek süreci tek taraflı olarak başlatabilirdi.³⁴⁸ 11 Eylül sonrası tek kutupluluğun sürdüğü ve Amerikan üstünlüğünün ilerletilmesine dayanan dünya görüşünü Bush yönetimi Orta Doğu politikasına da yansıtmıştır. Bush Doktrinin önemli unsurları; ABD'nin küresel üstünlüğünü korumak için gereken her şeyin yapmalı ve bunun için askeri üstünlüğe sahip olmalı, ABD tehditleri ortaya çıkmadan yok etmeli, Soğuk Savaş stratejisi olan caydırıcılık ve çevrelemeyi terk etmelidir. Bunun yanı sıra

³⁴⁶ Benli-Altunışık, *Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 77.

³⁴⁷ President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East, (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>), Erişim: 10 Temmuz 2012.

³⁴⁸ Fouad Ajami, “Iraq and the Arabs' Future,” *Foreign Affairs*, 82, 1, (2003), s. 10.

Amerikan değerleri olan hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerleri tüm dünyaya yaymalıdır.³⁴⁹

Bush yönetiminin yeni Orta Doğu stratejisinin ilk uygulama alanı Irak olmuştur. Yeni Muhafazakârların önemli isimlerinden Charles Krauthammer savaştan önce Irak'ın doktrinin ana kavramlarına hem uygulama hem sıçrama tahtası sağlayacağını ileri sürüyordu.³⁵⁰ Irak'a savaş açmak ABD'nin Irak üzerinde zayıflayan itibarını yeniden sağlayacak, ne kadar güçlü olduğunu gösterirken başat rolünü de tekrar tesis edecektir. Bunun yanı sıra Saddam rejiminin yıkılmasıyla oluşacak demokratik Irak diğer Orta Doğu ülkelerine örnek olacak ve bir domino etkisi yaratarak bölgede dönüşümün fitilini ateşleyecektir.³⁵¹

Tehdit algıları değişen ABD, 11 Eylül'den sonra Orta Doğu çıkarlarını yeniden tanımlama gereği duymuştur. Buna göre ABD'nin yeni bölgesel çıkarlarının başında kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme ve terörizmle mücadele, petrol fiyatlarında istikrarın ve arzının sürdürülmesi, İsrail'in güvenliği, demokrasi ve insan haklarının teşvikinin sağlanması gelmiştir.³⁵² 11 Eylül'den sonra Bush yönetimi savaş sözcüğünü alenen ve sıklıkla dile getirmeye başlamışlardır. Afganistan'da Taliban'a daha sonra Irak'ta Saddam'a yönelik yaptığı saldırılar bu düşüncesinin en önemli örnekleridir. Düşmanı terör olarak tanımladığı bu savaşta Bush "ya bizdensiniz ya da teröristlersiniz" diyerek

³⁴⁹ Ivo Daalder, James Lindsay ve James Steinberg, "The Bush National Security Strategy: An Evaluation," Brookings Policy Brief 109, 4 Ekim 2002, (<http://www.brookings.edu/research/papers/2002/10/defense-daalder>), Erişim: 10 Temmuz 2012.

³⁵⁰ Charles Krauthammer, "Coming Ashore," Time, 17 Şubat 2003, Dodge, "Coming Face To Face Withbloody Reality: Liberal Common Sense and The Ideological Failure of he Bush Doctrine In Iraq," s. 254.

³⁵¹ Benli-Altunışık, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, s. 78.

³⁵² Nora Bensahel ve Daniel Bryman, "Introduction," The Future Security Environment in the Middle East, *Rand Corp.*, (2004), ss. 2-6.

diğer ülkeleri koşulsuz desteğe çağırmıştır.³⁵³ İlk saldırısında El-Kaide yönetici ve militanlarını barındırdığı yer olarak gösterdiği Afganistan'ı hedef almıştır. Bu harekâtı meşrulaştırmak içinde BM Güvenlik Konseyi'nden 14 Temmuz 2001 tarihinde 1378 sayılı kararı çıkartmıştır.³⁵⁴ ABD daha Afganistan saldırısında Irak'a karşı saldırı yapmayı planlamış ve Irak liderliğinin iç ve dış politika tavrını eleştirmeye başlamıştır. Irak'ı kimyasal ve nükleer silahlar geliştirmek, kendi halkını öldürmek, uluslararası hukuka karşı gelmekle suçlamıştır. Bush aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aracılığı ile bu sorunu halletmek istediğini belirtse de, Irak eğer BM kararlarına uymazsa askeri müdahalelerinde kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁵ Aslında Irak'ta uygulanmak istenen rejim değişikliği ve sonradan ABD'nin iyi niyet göstergesi haline getirdiği “demokrasiyi getirme” amacını 1998'de Bill Clinton Irak Özgürlük Kanunu imzalayarak resmi ajandaya koymuştur.³⁵⁶ Irak hükümeti ile BM üzerinden yürütülen diplomatik ilişkiler devam etmesine karşın ABD hükümeti Irak ile yürütülen müzakerelerde “diplomasi başarısız kalmıştır;”³⁵⁷ diyerek Irak'a yapacağı işgalin sinyalini kendi kongresinde vermiş ve Mart 2003'te Irak ile birlikte Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu (Operation Iraqi Freedom) adı altında askeri harekâta başlamıştır. Bush yönetimi Irak işgalinin ana sebebini kitle imha silahı geliştirmesi ve bunun yanı sıra El-Kaide terör örgütü ve Filistinli intihar bombacılarına yardım ettiği şeklindeki iddialarda ortaya atmıştır. Ancak kitle

³⁵³ Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), s. 307.

³⁵⁴ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları, (<http://www.daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/806/62/PDF/N0080662.pdf?OpenElement>), Erişim: 11 Temmuz 2012.

³⁵⁵ Sarah E. Spring and Joseph Clayton Packer, “George W. Bush, An Address to a Joint Session of Congress and the American People, (20 September 2001)”, *Voices of Democracy*, 4, (2009), ss. 126-128.

³⁵⁶ Hall Gardner, “The Iraq Crisis and Its Impact on the Future of EU-US Relations: An American View”, (2003), (http://www.cicerofoundation.org/pdf/gardner_iraq.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.

³⁵⁷ <http://www.cnn.com/2003/ALLPOLITICS/03/19/sprj.irq.bush/index.html>

imha silahlarının ya da diğer ilişkilerin varlığı kanıtlanamamıştır. Bush yönetimi işgale insani bir kılıf giydirerek Irak halkını Saddam diktatörlüğünden kurtarmak ve Irak'ı demokratikleştirerek insan haklarını tüm Irak'a hakim kılmak gibi argümanları sonrasında işgalin sebebi olarak göstermiştir.³⁵⁸

ABD; Fransa, Almanya, Çin ve Rusya muhalefetine karşın Irak'a operasyon düzenlemiştir. BM'in 1441 sayılı kararının yeterli olduğunu düşünen ABD daha öncede belirtilen nedenleri öne sürerek Irak'a operasyon düzenlemiştir.³⁵⁹ Irak'ın işgalinde başta Amerikan ve İngiliz askerlerinin yanı sıra İspanya, Danimarka, Avustralya ve Polonya'dan az da olsa askeri birlikler yer almıştır. Bu işgale başta 4 ülke destek veriyor gibi görünse de daha sonra 36 ülke daha destek vererek Irak'taki Çok Uluslu Gücün (Multi-National Force, MNF 1) içinde yer almışlardır. Zaman geçtikçe ülkelerindeki politik baskılar yüzünden başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülke MNF'den birliklerini çekmiştir.³⁶⁰ Bu nedenle ABD hükümeti 1 Ocak 2010 tarihi itibariyle Irak'taki MNF-1 terimi yerine Irak'taki ABD Güçleri (United States Forces-Iraq, USF-1) tabirini kullanma kararı aldığını açıklamıştır.³⁶¹

³⁵⁸ George W. Bush (2003), "President Discusses the Future of Iraq", American Enterprise Institute Dinner, Washington Hilton Hotel, Washington, DC. (<http://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html>), Erişim: 11 Temmuz 2012.

³⁵⁹ Ergin Yıldızoğlu, "ABD Sağında Irak tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya-İmparatorluk", *Stratejik Analiz*, 30, (2002), s. 19.

³⁶⁰ Centre For European Reform, (2003), "Old and 'New' Europeans United: Public AttitudeS Towards the Iraq War and US Foreign Policy" (http://www.cer.org.uk/pdf/back_brief_springford_dec03.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.

³⁶¹ Armed Services, "General Odierno'nun Kongre'deki 30 Eylül 2009 Tarihli İfadesi," (http://armedservices.house.gov/pdfs/FC093009/Odierno_Testimony093009F.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.

“Değişim” sloganıyla ABD’nin 44. Başkanı seçilen Barack Obama Başkan olduktan hemen sonra insan hakları ve özgürlüklere karşı saygılı duruşu ve bunu realize etmek için attığı adımlarla birçok ulusun sempatisini kazanmıştır. Irak ve ABD arasında 17 Kasım 2008 tarihinde imzalanan “Stratejik Güvenlik Anlaşması” gereği Obama Yönetimi askeri güçlerinin 31 Aralık 2011 tarihine kadar çekileceğini taahhüt etmiştir.³⁶² 15 Aralık 2011 tarihinde de ABD Savunma Bakanı Leon Panetta’nın başkent Bağdat’ta hazır bulunduğu bir törenle ABD bayrağını indirmiş ve Irak’taki askerlerini çekerek savaşın bittiğini açıklamıştır.³⁶³

Irak operasyonu ile ilgili hem NATO hem de AB içinde ciddi çatlaklar oluşmuştur. Özellikle Almanya ve Fransa ABD’nin operasyonuna karşı net bir şekilde tavır almıştır. AB, ABD’nin aksine tehdide karşı askeri güç kullanmak yerine yumuşak güç kullanımını uygun görmüştür. ABD ise Irak’ın kitle imha silahları temin eden ciddi bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle AB terörizmle kendi kıtasında savaşmaktansa Irak topraklarında savaşmayı tercih etmiştir.³⁶⁴

Avrupalılar, özellikle Fransa, ABD’nin hegemonyasını Irak’tan daha büyük bir tehdit olarak gördüğü için çok kutuplu algılamayı benimseyerek ABD’yi dengelemeyi tercih etmiştir.³⁶⁵ Anders Wivel’e göre ABD’nin operasyonuna karşı olan ülkeler özellikle Fransa ABD’den bağımsız hareket etmek ve çok kutuplu sistemi savunduğundan “yumuşak dengeleme” (soft

³⁶² CFR, “U.S Security Agreements and Iraq,” (<http://www.cfr.org/iraq/us-security-agreements-iraq/p16448>), Erişim: 12 Temmuz 2012.

³⁶³ Euronews, “Amerika Irak’tan resmen çekildi,” 15 Aralık 2011, (<http://tr.euronews.com/2011/12/15/amerika-irak-tan-resmen-cekildi/>), Erişim: 12 Temmuz 2012.

³⁶⁴ Henry R. Nau, “Iraq and Previous Transatlantic Crises: Divided by Threat, Not Institutions or Values,” in *In the End of the West: Crisis and Change in the Atlantic Order*, ed., Jeffery Anderson, G. John Ikenberry and Thomas Risse, (Ithaca and London: Cornell University Press, 2008), ss. 82-88.

³⁶⁵ *Age*, ss. 101-106.

balancing) politikası izlerken, ABD'nin yanında yer alan İngiltere, İspanya, İtalya, Polonya gibi ülkeler de "hard bandwagoning" politikası izliyorlardı. Özellikle İngiltere ABD ile olan özel ilişkisinden fayda sağlamak ve Avrupa kıtasındaki Fransa-Almanya liderliğini alıkoymaya çalışmıştır.³⁶⁶

İç politikalarındaki farklılıklar, ABD ve Avrupa'nın Irak işgalinde farklı politika izleme nedenlerini birazda olsa açıklıyordu. ABD'de 11 Eylül saldırısı ve yeni muhafazakâr hükümetin etkisiyle Amerikan dış politikası radikal bir değişim geçirmişti. Bu değişim 2002 Yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisinde açıkça ortaya konmuştur. Jim George'a göre Bush Doktrini; önleyici tehditte savaş durumunu meşru gören yasal bir stratejik politika, tek taraflılığa karşı eğilimli ve özellikle BM gibi örgütlere karşı düşmanca tavırlar sergileme ve sahip olduğu Amerikan istisnacılığı ideolojisidir.³⁶⁷ Kısacası, Irak savaşı Bush doktrinin uygulama alanı olmuş ve uzun vadede müttefiklerinin düşüncesinin aksine yeni muhafazakârlar için Irak rejiminin devrilmesi için olanak sağlamıştır. Diğer bir taraftan, Orta Doğu söz konusu olduğunda Avrupa için tek bir ses olması gerekirken her ülkeden ayrı bir ses çıkmıştır. Timo Behr'e göre Avrupa'nın, Orta Doğu güvenlik konularına ilişkin ortak ve net bir tavrının olmayışının sebebi Avrupa ülkelerinin farklı çıkarlarından kaynaklanmaktadır.³⁶⁸

³⁶⁶ Anders Wivel, "Explaining European Behavior in the Unipolar World Order: the Role of Institutions, Strategy and Military Action," Paper Presented at the Panel 'European Security Governance, 48th Conference of the International Studies Association, Chicago, IL, USA, February 28 March 2007), ss. 27-28.

³⁶⁷ Jim George and Leo Strauss, "Neo-Conservatism and US Foreign Policy: Esoteric Nihilism and the Bush Doctrine," *International Politics*, 42, (2005), s. 176.

³⁶⁸ Timo Behr, "Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma," *European Integration*, 30, 1, (2008), s. 80.

AB terörle mücadelede işbirliği konusunda ABD'ye tam destek verse de tehdit ve mücadele yöntemi konusunda farklı bakış açısına sahip olduğundan Irak'a müdahaleye karşı çıkmıştır. AB için Orta Doğu'daki en önemli sorun Arap-İsrail sorunuydu ve bu sorun çözülmedikçe bölgeye demokrasi gelemeydi. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a işgali reddetmiştir. AB'nin bu tavrı İspanya'da meydana gelen terör saldırıları, Irak ve Afganistan'daki NATO operasyonlarına rağmen değişmedi. Chirac 2004 sonunda yaptığı konuşmada:³⁶⁹

“Dünyayı güç mantığına göre organize etmek hala mümkün. Ama deneyimlerimiz bize eninde sonunda çatışma ya da krize sürüklendiğimizi göstermiştir. Daha adil bir dünya için hiçbir devletin bağımsız davranmaması gerekir. Bu da çok kutuplu ve birbirine bağımlı bir dünya realitesini kabullenmekten geçer. Böylelikle çok sesli ve adil bir uluslararası düzene sahip olabiliriz.”

Chirac'ın aynı zamanda ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in Irak işgalini desteklemeyen Avrupa ülkelerini yaşlı olarak adlandırmasına karşın “bu yorum kültür eksikliğinin belirtisidir” demesi Transatlantik ilişkilerin kopma noktasına geldiğinin en önemli kanıtlarından biridir.³⁷⁰

İsrail-Filistin sorununa yönelik ABD'nin çözüm arayışı bu dönemde de görülmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından Filistin ve İsrail arasında barış sağlama

³⁶⁹ Dış Haberler, “Chirac'ın Reçetesi”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=134872> Radikal, (20.11.2004), Erişim: 14 Temmuz 2012.

³⁷⁰ Murat Yetkin, “ABD Ortadoğu'yu Böyle mi Değiştirecek”, Radikal, (17.11.2004), Erişim: 15 Temmuz 2012.

çabalarına başlayan ABD bu yönde taraflar arasında barışı sağlamak için ilk adımı atmış ve 1991 yılında Madrid Konferansının yapılmasını sağlamış ancak barış konusunda bir ilerleme elde edilememiştir.

Madrid Konferansı'nda başarıyı elde edemeyen ABD çabalarına devam etmiş ve George Bush döneminde başlatılan barış sağlama çalışmaları Bill Clinton döneminde üst noktaya taşınmıştır. İlk somut adım ise 1993 yılında imzalanan Oslo Antlaşması ile atılmıştır. Bu dönemde Clinton aktif rol almış ve sorunları çözmeye yönelik tarafların diyalog kurmalarını istemiştir. Barış diplomasisi yürütmek istemesine rağmen taraflar arasında kavram farklılıklarının olması bu diplomasinin barışa ulaşmasını engellemekteydi. İsrail için barış kalıcı yasal bir statü elde etmektir. Filistin için ise İsrail'in varlığı Arap bölgesine tecavüz anlamını taşıyordu.³⁷¹

Bu anlaşmayı takiben taraflar, İsrail'in işgal ettiği toprakların bir bölümünden çekilmesini, Filistin Yönetimine bırakacağı topraklara dair başka anlaşmalar da imzalamışlardır. Gazze-Eriha anlaşması 1994'te Kahire'de ve daha detaylı bir çekilmeyi içeren OSLO 2 olarak bilinen anlaşma ise 1995 Eylül ayında Taba'da imzalanmıştır. Batı Şeria'nın yüzde 13'ünün Filistinlilere bırakılmasına dair imzalanan bu anlaşmadan kısa bir süre sonra İsrail Başbakanı İzak Rabin'in öldürülmesi üzerine süreç askıya alınmıştır. O tarihten 2000 yılında Camp David'de nihai statü görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına kadar devam eden bu süreçte, anlaşmaların hayata geçirilmesine dair birçok protokol ve memorandumlarda vardır. Özetle şu söylenebilir ki Oslo Süreci çeşitli barış inşası

³⁷¹ Richard N. Haass, "Fatal Distraction: Bill Clinton's Foreign Policy", *Foreign Policy*, 108, (Autumn, 1997), ss. 113-115.

çabalarının uygulandığı yoğun müzakerelere sahne olan arabulucuların öne çıktığı önemli bir barış denemesidir.³⁷² Clinton döneminde İsrail-Filistin sorununa yönelik geleneksel tutumunda değişiklik yoluna gidilmiş ve önceki dönemlerin aksine İsrail'in Doğu Kudüs'te yeni yerleşim kurması için ABD'den aldığı ekonomik yardımları kullanmasına karşı çıkmamıştır.³⁷³ ABD'nin İsrail ile barış sürecinde işbirliği içinde olacağını "Kuruluşundan beri İsrail'in var olma mücadelesinde zaferlerinize sevindik, ıstıraplarınızı paylaştık. İsrail'in hak ettiği güvenliği sağlayacak bir barışın gerçekleşmesi için gerekli tüm yardımı yapacağız" sözüyle belirtmiş ve barış sürecinde nasıl bir politika izleyeceğini de göstermiştir.³⁷⁴ Clinton yönetiminde ABD'nin İsrail yanlısı bir tutum izlediğini İsrail'in Kudüs'te yeni yerleşim kurmasını kınamayı reddetmesiyle göstermesinin yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin de bu doğrultuda aldığı kararları veto etmiştir.³⁷⁵ Özellikle Clinton döneminde önerilen ise Kudüs şehrinin ikiye bölünmesi ve Kudüs'ün her iki devletin başkenti olmasıdır. Diğer bir anlaşmazlık noktası Yahudi yerleşimcilere dairdir. İsrail Gazze ve Şeria'daki yerleşim faaliyetlerine son vermemekte direnirken Filistinliler buraların boşaltılması konusunda ısrar etmiştir.³⁷⁶

³⁷² Bora Bayraktar, "Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu," *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde, (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012), ss. 262-263.

³⁷³ Leon Hadar, "The Peitura and The Spin," *Journal of Palestine Studies*, 23, (1995), s. 87.

³⁷⁴ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD İsrail İlişkileri," *Avrasya Dosyası*, (2000), s. 130.

³⁷⁵ Stephen Zunes, *U.S. Policy Toward Jerusalem: Clinton's Shift To The Right*, (Washington, D.C: Foreign Policy in Focus, 2000), ss. 35-38.

³⁷⁶ Rema Hammami ve Salim Tamari, "The Second Uprising: End or New Beginning," *Journal of Palestine Studies*, 30, 2, (2001), ss. 5-8.

3.2.1. ABD ve İran Nükleer Krizi

ABD'nin 11 Eylül sonrasında Orta Doğu'ya yönelik politikasını etkileyen bir diğer unsur ise İran'dır. İran ile ilişkilerinin gerginleşmesinin en önemli nedenleri İran'ın nükleer silahlara sahip olmaya çalıştığı, bölgeye yönelik rejim ihracı politikası güttüğü, Orta Doğu barış sürecini engellemeye çalıştığı, Hizbullah ve Hamas gibi örgütleri desteklediği terörizme ve uluslararası terörist örgütlere destek sağladığı ve ülke içinde otoriter bir yönetim biçimi sürdürerek ülke dışında rejim muhaliflerinin hayatları için bir tehdit oluşturduğu ABD iddialarına dayanmaktadır.³⁷⁷ ABD için petrol ve doğalgazın güvenliğinin sağlanması, terörizm tehdidinin ortadan kaldırılması, kitle imha silahlarının yayılmasının ve üretilmesinin önlenmesi, İsrail'in güvenliği, Orta Doğu bölgesindeki çıkarları şeklinde tasnif edilebilir.

ABD-İran ile ilişkileri 11 Eylül sonrasında gündeme gelen Bush Doktrinde İran'ın şer ekseninde değerlendirilmesiyle yeni bir aşamaya gelmiştir. İran Cumhurbaşkanı Hatemi ise Bush'un şer eksenine yaklaşımına karşılık "Bir süper gücün başkalarının çıkarlarını göz önüne almadan her şeyi kendine göre tanımlaması şerdir. Şer, terörizm, savaş, aşağılama ve hakarettir. Dünyanın bazı yerlerinde demokrasiyi kabul edip diğerlerinde inkâr etmektir. İran hiçbir zaman şer yoluna girmemiştir demiştir.³⁷⁸ İran nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullandığını ve geliştirdiğini dile getirmiştir. Bu süreçte ise ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya devletleri ile arka arkaya askeri anlaşmalar yapmaya başlaması,

³⁷⁷ Zafer Akbaş, "ABD'nin Orta Doğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Orta Doğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, (2011), s. 5.

³⁷⁸ Gonca Oğuz Gök, "11 Eylül Sonrası Dönemde Türk-Amerikan İlişkileri: İran'ın Nükleer Faaliyetleri Ekseninde Bir Değerlendirme," *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 2, 2, (2008), s. 82.

Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi İran'ı kaygılandırmaya başlamıştır. Bu durum İran'da ABD tarafından doğu ve kuzeyden kuşatılmış olduğu korkusu yaratmıştır. 11 Eylül'den sonra terörizme top yekun savaş açan ABD için bölgedeki terörist örgütlerinin varlığını, en önemli müttefiki olan İsrail'in varlığını tehdit eden bir unsur olarak görmektedir.³⁷⁹

İran coğrafi konumu itibariyle Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar gibi stratejik öneme sahip bölgelerin ortasında ve önemli bir su yolu olan Hürmüz Boğazı'nı da kontrol etmektedir. Doğal gaz kaynakları bakımından ise Rusya'dan sonra ikinci konumda ve zengin petrol yataklarına sahiptir. Jeopolitik ve stratejik üstünlüğü bakımından Orta Doğu ve Kafkaslar da etki alanı oluşturmaya çalışması, o bölgelerdeki Şiiler aracılığıyla bu ülkeleri istikrarsızlaştırmaya çalışması ABD'nin İran'ı tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır.³⁸⁰

14 Ağustos 2002'de Ulusal Direniş Konseyi ve Halkın Mücahitler Örgütü'nün eski bir üyesi olan Alireza Jafarzadeh, Washington'da bir basın toplantısında İran'ın Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörlerine ilişkin iki gizli nükleer projeyi ifşa eden bir konuşma yapmıştır.³⁸¹ Son üç yıldır İran'ın nükleer silah ürettiğini iddia eden ABD artık kendince somut ve haklı bir gerekçeye sahip olmuş ve İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlayarak kriz sürecini başlatmıştır. UAEA'ya bildirmeden İran'ın bu faaliyetlerinin ortaya çıkması üzerine ABD, İran'ı ani denetim hakları sağlayan Ek

³⁷⁹ Ersin Çelikkat, "11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1, 6, (2007), s. 128.

³⁸⁰ Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, s. 262.

³⁸¹ List of Revelations on Iran's Nuclear & WMD Activities by Iranian Opposition Since 2002, (<http://www.nci.org/06nci/01-31/Revelations.htm>), Erişim: 20 Temmuz 2012.

Protokolü meclis onayından geçmesini ve tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini istemiştir. Ancak bu durumun Irak benzeri bir senaryoya dönüşmesinden korkan ve ABD'nin tek taraflı politikalar gütmemesinden çekinen üç Avrupa ülkesi duruma müdahale etmiş ve bu tarihten sonra sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi için Avrupa Birliği Üçlüsü adı altında İran'la gerekli müzakereleri yürütme sorumluluğunu almışlardır.³⁸²

ABD krizin başından beri konunun UAEA'nın yetkisinden alınarak BM Güvenlik Konseyi'ne aktarılmasını istemiş ve bu isteği gerçekleştirmiştir. ABD'nin bu isteğinin en önemli nedeni ise gerek askeri müdahale gerekse ekonomik yaptırım müdahale kararlarının Konsey tarafından alınabilmesi için önemliydi. Bunun en önemli nedeni Irak savaşında gerekli uluslararası normlara uyulmamış bu durum uluslararası camiada Bush hükümeti sert eleştirilere maruz kalmış ve dünyada anti Amerikan duyguların artmasına neden olmuştur.³⁸³

11 Eylül sonrasında ABD ve İran ilişkilerini etkileyen önemli olaylardan biride Irak savaşıdır. İran kendini bu savaş sonrasında hedef tahtası olarak görmesi için tüm şartlar hazırды. Afganistan savaşında işbirliği yapmasına rağmen ABD tarafından haydut devlet kategorisine konmuş sonrasında ise terörist bir grupla işbirliği yaptığı iddia edilmiştir. Irak savaşından sonra oluşan güç boşluğunu doldurmasından endişe edilmesinin yanı sıra devam eden bir nükleer

³⁸² ³⁸² List of Revelations on Iran's Nuclear & WMD Activities by Iranian Opposition Since 2002.

³⁸³ Celalifer-Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s. 287.

kriz söz konusuydu ki bu hedef tahtasına konulması için iyi bir fırsattı. Bu tarihten sonra ABD İran üzerindeki baskılarını arttırma yoluna gitmiştir.³⁸⁴

İran nükleer krizinin Güvenlik Konseyi'ne gönderilmişken diğer yandan ABD İran'daki rejimin değişmesi gerektiğinden söz etmiştir. İran'daki demokratik girişimlerin desteklenmesi için ise 75 milyon dolarlık bir fon ayırdığını belirtirken bu paranın aynı zamanda İran rejim muhaliflerinin faaliyetlerini, ABD'de de eğitim görmek isteyen İranlı öğrencileri desteklemek amacıyla kullanılacağını belirtmiştir. ABD İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1979 yılından beri İran'la olan diplomatik ilişkilerini kesmiş ve her fırsatta ülkeyi insan haklarını tehdit etmek ve terörizme destek vermekle suçlamıştır.³⁸⁵

ABD yaptığı girişimlerle İran'a yönelik uzun soluklu bir mücadele başlamıştır. Bu amaçla 2006 yılında Washington'da İran işlerinden sorumlu özel bir departman kurulduğunu açıklamıştır. Yaklaşık 600.000 İranlı'nın yaşadığı Dubai'de bir minyatür elçilik kurarak buradaki rejim muhalifi İranlılarla işbirliği yapmayı ve İran dışındaki rejim karşıtı faaliyetleri desteklemeyi amaçlamıştır. ABD buradaki olayı 1920'lerde Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri takip etmek maksadıyla Riga'da (Letonya) kurulan takip etme ve dinleme görevine benzetmektedir.³⁸⁶ Washington tarafından atılan bu adım ABD'nin İran rejim değişikliği konusunun ABD dış politikasının önemli bir parçası haline geldiğini göstermiştir. ABD ile İran arasındaki müzakerelerin başlatılması için ise en uygun

³⁸⁴ Reidar Visser, "Hegemon Güce Meydan Okuma: İran İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD'nin Irak Politikası," *Avrasya Dosyası*, 13, 3 (2007), ss. 135-138.

³⁸⁵ Christopher de Bellaigue, *The Struggle for Iran*, (New York: The New York Review of Books, 2007), s. 172.

³⁸⁶ Farah Stockman, "U.S. Opens Two Fronts in an Effort to 'Defeat' Iran," *International Herald Tribune*, 9 Mart 2006.

ortam liberal Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi döneminde yaşanmıştır. Hatemi Batı yanlısı bir dış politika izlemesi ve CNN kanalında yaptığı ılımlı konuşması müzakereler için uygun ortam hazırlamış ancak o dönem içerisindeki siyasi bunalımlar nedeniyle Hatemi Hükümeti bu girişimleri başlatamamıştır. Ancak Hatemi Afganistan konusunda ABD ile görüşmeler yapmış ve bu ülkelerdeki çatışmaların seyrini değiştirme amacıyla işbirliği yapmışlardır.³⁸⁷ Irak müdahalesinden sonra meydana gelen sorunların çözümü için ABD ve İran'ın karşılıklı görüşme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayetullah Hameneyi ise, Irak konusunda ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve etnik tansiyonu alevlendirmeyi bırakması gerektiğini belirtmiştir. ABD ile yapılacak müzakerelerin ise ABD ve İran arasındaki mevcut sorunların çözülmesi için değil Irak'taki sorunların çözümüyle sınırlı kalacağını açıklamış ve ABD'nin müzakere kavramına bakışının farklı olduğunu bu araçlarla kendi görüş ve politikalarını dayatma yolunu tercih ettiğini, bu durumda ABD ile müzakerelerin aslında bir anlam ifade etmeyeceğini düşündüğünü vurgulamıştır.³⁸⁸

En önemli gelişme ise Ahmedinejad'ın Bush'a yazdığı mektuptur. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'a göre mektup yeterli değildir. Nedeni ise mektubun din, felsefe ilgili olup sunulan önerilerin nükleer programla ilgili anlaşmazlığa çözüm getirmediğidir.³⁸⁹ Gelinek noktada her iki ülkede gönüllü ya da gönülsüz yüz yüze görüşme aşamasına gelmişlerdir. Ahmedinejad'ın mektubu içerik bakımından ABD tarafından yeterli değil olarak nitelendirilse de dünya

³⁸⁷ Sami Oğuz, *Gülümseyen İslam: Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2001), ss. 98–102.

³⁸⁸ Gareth Smyth, "Aloof Khamenei Faces Dilemma Over US Talks," *The Financial Times*, 10 Nisan 2006.

³⁸⁹ Voice of America, "Ahmedinejad'ın Mektubu Yetersiz," 9 Mayıs 2006.

nezdinde diyalog ve diplomasi yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Orta Doğu'da hâkimiyetini sürdürmek isteyen ABD için hiç bir şey yapmadan tepkisiz kalması ise diplomasi oyunundaki kredibilitelerini zedeleyecekti. Dolayısıyla, nükleer kriz konusunda kesinlikle İran ile görüşmeyeceğini vurgulayan ABD uluslararası baskıdan kurtulmak için ilginç bir diplomasi manevrası yaparak İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması şartıyla müzakereye doğrudan katılacağını açıklamıştır.³⁹⁰

28 Mayıs 2007'de ABD ve İranlı yetkililer Irak'ın güvenliği konusundaki ilk resmi görüşmelerini Bağdat'ta gerçekleştirdiler. Görüşmelerden çıkan en önemli sonuç ise El-Kaide gibi terörist örgütlerin ve isyancı grupların faaliyetlerini engellemek amacıyla ortak bir güvenlik komitesi oluşturulmasına karar verilmesiydi. Ancak Irak konusundaki görüşmeler başlamadan önce ABD güçleri Eril'deki İran Konsoloslukunu basmış ve beş İranlı diplomatı rehin almışlardır.³⁹¹ Bunun yanı sıra görüşmeler devam ederken ABD 20'den fazla İran firmasına ve önemli devlet bankalarına ve bazı bireylere yönelik yaptırım kararı aldığını açıklamıştır. Irak'taki huzursuzlun sorumluluğu olarak gördüğü İran İslam Cumhuriyeti Devrim Muhafız Ordusu'nu kendi yasaları çerçevesinde terörist gruplar listesine eklemiştir.³⁹² İran hükümeti ise bunu ABD'nin psikolojik

³⁹⁰ Francis Haris, "US Will Talk If Iran Halts Nuclear Programme," *The Daily Telegraph*, 1 Haziran 2006.

³⁹¹ Hurriyet Daily News, "Iranian Consulate in Erbil Raided by US Forces as Bush Gives Speech," 01 Kasım 2007, (<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=iranian-consulate-in-erbil-raided-by-us-forces-as-bush-gives-speech-2007-01-11>), Erişim: 21 Temmuz 2012.

³⁹² Associated Press, "US Announced Sanctions Against Iran," 25 Ekim 2007.

savaşının bir oyunu olarak nitelendirerek Kasım'daki İstanbul Konferansına katılarak Irak Güvenlik Planı'nı sunacaklarını bildirmişlerdir.³⁹³

İran'ın açıkladığı plana göre Irak'taki kaosun ekonomik, politik ve güvenlik olmak üzere farklı boyutu bulunmaktadır. Güvenlik boyutuna göre Irak'taki yabancı güçler aşama aşama çekilmeli yerine Irak Ulusal Güvenlik Güçleri sorumlu olmalıdır. Politik anlamda ise bir destek gerekmektedir. Irak'taki ekonomik sorunun çözümlenmesi içinde uluslararası camianın destek vermesi gerekmektedir.³⁹⁴ İran ve ABD'nin müzakere edebileceği umudu arttıysa da Bush hükümetinin İran'a karşı tek taraflı ve katı politikaları her geçen gün etkisini arttırarak devam etmekteydi. ABD İran'ı izole etmek için başlattığı Yeni Orta Doğu çerçevesinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve Savunma Bakanı Robert Gates Temmuz 2007'de bölge ülkeleriyle görüşme gerçekleştirdiler.³⁹⁵

ABD bölgedeki müttefiklerini silahlandırmayı amaçlamış ve bu nedenle Körfez ülkelerine 20 Milyar \$, İsrail'e 30 Milyar \$'lık yardım yapılması önerisi yapılmıştır. ABD Orta Doğu'ya yönelik bu girişimiyle Irak Savaşı boyunca tahrip olan imajını ve Orta Doğu politikasını güçlendirmeyi amaçlarken diğer yandan da bölge de etkin rol almak isteyen AB'ye "merak etmeyin ben hala buradayım" mesajını vermeyi amaçlamıştır.³⁹⁶ İran ise ABD'nin bölgeye yaptığı askeri yardımlara karşı İran'ın da askeri alanda kendine yeterliliği sağlamak için ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. ABD İran'a karşı AB'nin aksine tecrit politikası uygulamak, bölge ülkelerini silahlandırmak ve rejim karşıtı faaliyetleri maddi

³⁹³ Reuters, "Iran Says Open to More Talks in with US on Iraq Security," 31 Ekim 2007.

³⁹⁴ Tehran Times, "Iran Presents Plan to Resolve Iraq Crisis," 4 Kasım 2007.

³⁹⁵ BBC, "US Military Aid for Middle East," 30 Temmuz 2007.

³⁹⁶ Vali Nasr and Ray Takeyh, "The Costs of Containing Iran," *Foreign Affairs*, 87, 1, (2008).

açından destek sağlamayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra nükleer krizi adı altında da İran'a karşı ekonomik yaptırım uygulama kararı aldırılmıştır. İran'da ABD'ye karşı Irak'taki milislere silah temin etmekle ve İran vatandaşlarının ulusal çıkarlarına tehdit oluşturmakla itam etmiştir.³⁹⁷

ABD 2007 Kasım ayında yayınladığı ABD Ulusal istihbarat Raporu (NIE) ile İran'a karşı olan katı politikasını frenlediği ve olası bir askeri harekât seçeneği ihtimalini en aza indirdiği söylenebilir. Bu rapora kadar nükleer kriz dosyasıyla ilgili olarak mevcut olan kaygılar azalmıştır.³⁹⁸ ABD'nin Başkanlık seçimlerinin yaklaşıyor olmasından dolayı Bush hükümeti böyle bir politikaya başvurduğu düşünülse de krizin seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. ABD özellikle NIE raporu sonrasında İran nükleer krizine ilişkin pekte başarılı olmadığı yorumu yapılabilir. ABD baştan beri katı bir tutum sergilemeyi tercih etmiştir. Avrupa Birliği'nin müzakere girişimlerine destek sağlamak yerine tek taraflı, katı bir politika izlemiştir. AB üçlüsünün çözüme yaklaştığı durumlarda ise ABD müzakerelerde bizzat bulunmayarak durumu dışarıdan kontrol etmeye çalışmıştır. Bu durumda AB'nin çözüm çabaları da boşa çıkmıştır.³⁹⁹

AB Üçlüsü'nün girişimiyle İran iki yıl zenginleştirme faaliyetlerini askıya almış ve UAEA'ya etkili denetim hakkı tanıyan EK protokolü imzalamıştır. Ancak ABD'nin baskıcı politikası sayesinde kriz dosyası Güvenlik Konseyine taşınmış ve yaptırım kararının alınmasından sonra süreç tersine dönmüş ve İran zenginleştirme politikalarına geri dönmüştür. ABD'nin nükleer silahlara sahip

³⁹⁷ David Hastings Dunn, "Bush, Pre-Emption and the Iranian Nuclear Challenge, *International Affairs*, 83, 1 (2007), ss. 31-33.

³⁹⁸ National Intelligence Estimate, "Iran: Nuclear Intentions and Capabilities," November 2007.

³⁹⁹ Dunn, *Bush, Pre-Emption and the Iranian Nuclear Challenge*, ss. 33-35.

Hindistan ile işbirliği anlaşması yapması ve İran'a karşı kısıtlayıcı bir politika izlemesi İran yönetimi tarafından çifte standart olarak algılanmış ve İran nükleer teknoloji çalışmalarına doğru yönelmiştir. Bir bakıma nükleer program, İran ve ABD'nin restleştiği bir platform olmuştur. Gerginliğin bir savaşa dönüşmesini ise NIE Raporu engellemiştir.⁴⁰⁰

ABD her ne kadar bu rapordan sonra retorliğini yumuşatsa da 3 Mart 2008'de üçüncü yaptırım kararının çıkmasını sağlamıştır.⁴⁰¹ Bu kararın İran ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden bahsetmek mümkündür. Bu kararda Güvenlik Konseyi üye ülkelerden nükleer yayılmaya ilişkin mali yardımın engellenmesini, üye devletlerin finansal kuruluşlarının bütün İran bankalarının İran dışındaki şubeleri ile ilişkilerinde nükleer füze programına ilişkin katkıda bulunmaması için dikkatli olmalarını istenilmiştir.⁴⁰²

AB içinde ise en dikkat çeken özellikle İngiltere'nin İran ile işbirliği yapan şirketlere ihracat kredisini azaltmasıdır. Özellikle İran'ın en büyük banaksı olan Bank Melli'yi AB nükleer yayılmaya dâhil olduğu gerekçesiyle Londra ve Paris'teki şubelerini kapatmak zorunda kalmıştır.⁴⁰³ Bu gelişmeleri takiben Bush hükümeti beklenmeyen bir hamle yaparak 5+1 toplantısına ilk defa üst düzey bir dışişleri yetkilisi gönderme kararı olarak olumlu bir adım atmaya karar vermiştir. Bu adım gerek İran gerekse dünya devletleri tarafından ABD politikalarındaki yumuşama olarak yorumlanmıştır. Bu modele göre İran altı haftalık süre içinde yetkilerini askıya alacak diğer yandan Güvenlik Konseyi ise İran'a karşı yaptırım

⁴⁰⁰ Celalifer-Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s. 319.

⁴⁰¹ United Nations Security Council, "Resolution 1803," 3 March 2008.

⁴⁰² United Nations Security Council, "Resolution 1803," 3 March 2008.

⁴⁰³ The Associated Press, "EU Tightens Sanctions on Iran," 8 August 2008.

kararı almayacaktı. ABD bir yandan AB'ye müzakereci rolü üstlendiğini gösterip bölgede olduğunun altını çiziyordu.⁴⁰⁴

Süreç bu şekilde tıkanmışken ABD Başkanlık yarışı devam etmekteydi. Cumhuriyetçi aday McCain Bush'un politikalarını izlemeye yönelik bir tavır sergilerken demokrat aday Obama ise İran'la ön şartsız müzakereleri başlatacağını belirtmiştir. Bush hükümeti de seçimlere birkaç ay kala izlediği yumuşak politikayla ön şart hususundaki tutumunun değiştiğini göstermiştir. Diğer yandan toplantıya bizzat katılması İran'ı bizzat muhatap aldığı anlamına geldiği için İran tarafından da olumlu karşılanmıştır. ABD'nin ön şarttan vazgeçmesi de olması gereken bir tutumdu zira elde edilmek istenen sonuç zaten İran'ın nükleer zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasıydı. Bu nedenle müzakerenin konusunu oluşturan ve istenen sonucu müzakere ön şartı olarak belirtmek anlamsız bir ısrardı.⁴⁰⁵

15 Eylül 2008 yılında UAEA Raporuna istinaden İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine hemen son vermesini hatırlatan Güvenlik Konseyi, İran'ın Konsey kararlarına uyması gerektiği kararını onaylamıştır.⁴⁰⁶ Yeni bir yaptırım içermemesine rağmen İran hükümeti bu karara karşı çıkarak Güvenlik Konseyi'ni İran nükleer dosyasını politize etmekle suçlamıştır. Kasım ayında yapılan ABD Başkanlık seçimlerinden sonra göreve gelen Barack Obama İran'ın nükleer kapasitesiyle ilgili politikasını diplomatik yollarla barışçı bir şekilde çözmek olduğunu belirtmiştir. İran'da 12 Haziran 2009'da gerçekleşen tartışmalı

⁴⁰⁴ BBC, "Iran Satisfied at US Involvement," 17 July 2008.

⁴⁰⁵ Celalifer-Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s. 319.

⁴⁰⁶ United Nations Security Council, "Resolution 1835," SC/9559, 27 September 2008.

seçimlerden sonra Tahran'daki protestolara ve yönetimin bunları sert müdahale ile bastırması karşısında temkinli bir politika izlemiştir.⁴⁰⁷

Obama bu ülkenin iç işlerine karışmamaya özen göstermiştir nedeni ise muhalif aday Hüseyin Musevi'nin desteklenmesinin İran'da radikal güçlerin güç kazanmasına neden olabileceğidir. Bu durum ABD hakkındaki olumsuz imajı güçlendirebilir ve nükleer faaliyetlere yönelik olarak yürütülen diplomatik çabaları olumsuz etkileyebilirdi. Dolayısıyla İran'a yönelik pragmatist bir politika izlemiştir.⁴⁰⁸ Başkan yardımcısı Joseph Biden İran'ın nükleer silah elde etmesini durdurmak ve terörizme desteğini kesmesini sağlamanın hükümetin politikası olduğunu açıklaması bunun bir kanıtıdır.⁴⁰⁹

Son dönemde ise Obama G-8 Zirvesinde İran nükleer programı konusunda üye ülkelerin diplomatik müzakerelerle birlikte yaptırım ve baskıları sürdürmekle yükümlü olduğunu belirtmiştir. Obama Dünyanın tüm liderleri İran'ın uluslar arası yasalara bağlı kaldığı takdirde barışçıl nükleer enerjiden yararlanma hakkına sahip olduğuna inandığını ifade etmiştir. Obama'nın İran ile müzakereye yaklaşımı iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, Obama'nın İran'ın kesin hakkı olan nükleer teknolojiden yararlanma hakkına vurgu yapmasıdır. Ancak ikinci açıdan bakıldığında Obama'nın sözlerinin baskı kokan bir edebiyatla karıştığı görülmektedir. Başka bir deyişle Amerikalı devlet insanları İran'ın nükleer hakkını kabul etmenin yanı sıra aynı zamanda baskı ve müdahaleci tutumlarını

⁴⁰⁷ Annika E. Poppe , “Whither to, Obama? U.S. Democracy Promotion after the Cold War”, *Peace Research Institute Frankfurt Report*, No: 96, (2010).

⁴⁰⁸ Nicholas Bouchet, “Barack Obama’s Democracy Promotion at Midterm,” *The International Journal of Human Rights*, 15, 4, (2011), ss. 572-588.

⁴⁰⁹ Scott Wilson, “Uncertainty Over Election in Iran Leaves U.S. Balancing Diplomacy, Democracy,” *The Washington Post*, June 15, 2009, (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/14/AR2009061402684.html>), Erişim: 15 Temmuz 2012.

sürdürmek istekte ve ABD'nin bölge üzerindeki varlığı tekrar tekrar hatırlatmaktadırlar. Ancak ne var ki bu yaklaşım daha öncede denendi ve 5+1 müzakereleri de incelendiğinde bu yaklaşımının net bir sonuç vermediği aksine İran hükümeti ve halkını daha azimli kıldığını ortaya koymaktadır. Uzmanlar, Bağdat müzakereleri ancak İran milletinin hakları çerçevesinde işbirliği olduğu zaman diyalog çerçevesinde sonuç vereceğini, yaptırım ve tehdidin bir sonuç vermeyeceğinin altını çizmişlerdir.⁴¹⁰

Amerika ve AB'nin genel olarak yaklaşımına bakacak olursak, her ikisi için öncelik İran'ın Orta Doğu'daki siyasi, stratejik ve askeri konularındaki hegemonya girişimlerinin önünü kesmektir. İran için bu hegemonyayı sağlamanın en önemli enstrümanı nükleer silahlara ulaşmaktır. İran nükleer krizine dair Transatlantik çatlaklar söz konusu olmasa da ABD ve AB'nin gündemindeki konularda öncelikleri farklılık göstermektedir. AB ülkeleri askeri seçeneklere ne destek vermekte ne de onaylamaktadır.⁴¹¹ ABD'nin önceliği İran'ın bölgedeki askeri ve siyasi hegemonyasını engellemek iken AB daha çok enerji güvenliği konusunu önemsemektedir. İran bu öncelik farklılığının bilincinde olduğundan Avrupalı şirketlere öneriler sunarak durumdan faydalanmak istemiştir. ABD ise olası müzakerelerde elini güçlendirmek için AB üyeleri ve diğer uluslararası aktörler nezdindeki diplomatik girişimlerini hızlandırmıştır.⁴¹²

⁴¹⁰ ABNA, "Obama'ya Göre İran'ın Nükleer Hakkı," 21 Mayıs 2012, (<http://www.abna.ir/data.asp?lang=10&Id=316562>), Erişim: 16 Temmuz 2012.

⁴¹¹ Charles A. Kupchan, "Europe and America in the Middle East," *Current History*, 106, 698, (2007), ss. 137-139.

⁴¹² Steven R. Weisman, "U.S. Pressure Yields Curbs on Iran in Europe," *The New York Times*, 22 May 2006.

ABD'nin Irak'ta yaptığı hatayı yapmaması için İran konusunda uluslararası aktörlerle koordineli bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Genel olarak bakıldığında AB İran'a karşı kendi içinde yeterliliğe sahip iken müzakerelerde ABD'nin tutumunun ön planda olması AB'nin etkinliğini sınırlamıştır. Yeterliliğe sahip olsa da bundan yararlanacak fırsatlara sahip değildir. ABD son dönemde diplomatik girişimleri ön planda tuttuğunu belirtse de ABD ve çıkarları için sert güç kullanmakta tereddüt etmeyeceğini belirtmektedir.⁴¹³ ABD, İsrail konusunda, İran'ın nükleer silah edinme ve terörü desteklemesi konularında taviz vermeyecektir. Bu konularda çıkarlarına ters düşen bir durum olursa, diplomasi dışında olan seçenekler gündeme gelebilir ve bu konuda aynen Irak Savaşı'nda yaptığı gibi tek taraflı inisiyatif alabilir.⁴¹⁴

---

⁴¹³ Haber Türk, Obama'dan İran'a Sert Mesaj," 4 Mart 2012, (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/721670-obamadan-irana-sert-mesaj>), Erişim: 17 Temmuz 2012.

⁴¹⁴ Talha Köse, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*, (İstanbul: SETA Yayınları, 2008), s. 36.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca Orta Doğu, çok sayıda medeniyetin ve devletlerin ilgi odağı haline gelmiş, paylaşılabilen bölge olarak tarihteki yerini almıştır. Bölge jeo-stratejik ve jeopolitik önemi sebebiyle uluslararası arenada dikkatleri çekmektedir. Ayrıca günümüz sanayileşmesinin hammaddesi olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin %50'sinden fazlasının bölgede bulunması sebebiyle dünya gündeminde önemli bir yer tutmakta ve uluslararası sistemde büyük devletlerin devamlı olarak ilgisini çekmektedir. Bu bölgeye hakim olan güç dünya ekonomisinin yanında enerji kaynaklarının da sistemli bir biçimde teminini sağlamış olmaktadır. Bölgeyi denetim altında tutan güç Dünya siyasetinde etkili olmaktadır. Avrupa'nın önemli devletleri bölge üzerinde geçmişten günümüze aktif olmaya çalışmışlardır. Avrupa ülkelerinin Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisi ise Avrupa Topluluğu'nun meydana gelmesinden önceye dayanmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Orta Doğu önemini devam ettirmekte ve devletlerin menfaatlerine hizmet etmesi sebebiyle bölgeye müdahale ettikleri görülmektedir. ABD ve AB'nin bölge üzerinde menfaatleri bulunmaktadır ve kendi menfaatlerine uygun bir Orta Doğu politikası gerçekleştirmek istemektedirler. Bundan dolayı, kavramsal olarak açıklamak gerekirse, menfaat ve güç kavramları bölge üzerindeki politikalara tesir etmektedir.

Orta Doğu bölgesi Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve SSCB'nin bir mücadele alanı haline gelmiştir. Fakat Soğuk Savaş sonunda sistemde tek bir süper güç kalması ABD'nin dünya egemenliğini sağlamak ve korumak için baştan

beri hedeflediği stratejik öneme sahip Orta Doğu’da etkinliğini çoğaltma isteğini de birlikteliğinde getirdi.

Soğuk Savaş sonrasında ise uluslararası platformda tek güç olarak ABD’nin kalması onun bölgede daha aktif bir rol almasına sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri hegemon güç olarak Orta Doğu’da senelerdir aktif rol oynamaktadır. Sadece tarih boyunca değil günümüzde de sahip olduğu jeo-stratejik önem, yer altı zenginlikleri ve çeşitli dinleri barındırması bakımından Orta Doğu ilgi odağı durumundadır. Amerikan hegemonyasına karşı bölgeye ilgisiz kalmayan bir başka aktör ise, süper güç statüsüne ulaşma imkanı en fazla olan ve politik düzenin en önemli güçlerinden Fransa, Almanya, İngiltere’yi de içeren bir devletler topluluğu olan Avrupa Birliği’dir. ABD’nin tek süper güç olarak kalmasına karşın AB’nin de Orta Doğu’ya yönelik politikalar izlemesi dikkat çekmektedir.

Tarih boyunca sahip olduğu jeopolitik ve jeo-ekonomik niteliklerinden dolayı rekabet alanı durumuna gelen ve güçlü devletlerin hakim olmak istediği Orta Doğu’yu ABD’de de kendi menfaatleri açısından “yaşamsal öneme sahip bölge” olarak görmektedir. Kendi etki alanı haricindeki politikalarda, Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte sahneye çıkan ABD’nin dünya düzeninde bir kutup olarak rol üstlenmesi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde küresel alanda en önemli iki aktörden biri olarak ortaya çıkan ABD, Orta Doğu’da da başat-bölge dışı aktör pozisyonuna kısa sürede gelmiştir.

Devletler için önemli olan güç sağlama ve menfaatlerini korumak olduğu için klasik realizm AB’nin kendi içerisindeki problemlerden ötürü bütünselliği

sağlayamadığı, dolayısıyla bölge üzerine niçin aktif bir politika izleyemediğini ifade etmektedir. İkinci Körfez savaşında AB üyeleri arasında menfaat çatışması olduğundan AB üyeleri tek ses olarak hareket etmek yerine menfaatlerine göre hareket etmişlerdir. Ancak AB'nin koordineli bir politika ürettiği sırada aktif olamamasının sebebini açıklayamamaktadır. Klasik realizm uluslararası düzenin yapısını yerine devlet güçleri ve liderlerin algılamalarının önemli olduğunu savunmuştur. Bu da AB'nin Orta Doğu politikalarını etkileyen süper güç ABD'nin rolünü açıklayamamaktadır.

Yeterlilik ve fırsatlar, gerekli ancak elverişli olmayan (necessary but not sufficient) bağımsız değişkenler olarak incelenmektedir. Bundan dolayı kurulan hipoteze göre bir aktör yeterliliğe ve fırsata sahip olduğu durumda aktif bir dış politika izleyebilmektedir. AB'nin Orta Doğu politikasında aktif olduğu dönemler hem fırsatların hem de yeterliliğin olduğu dönemlerdir.

Uluslararası düzende oluşan farklılıklar neticesi ABD'nin tek süper güç olarak meydana gelmesi sistemde bulunan başka güçleri etkilemiştir. AB, yeterlilik bağlamında her ne kadar mali kaynaklarıyla ve yaptığı bölgesel anlaşmalarla varlığını göstermeye çalışsa da fırsatın yani uluslararası sistemin yapısının buna izin vermemesi sebebiyle bölgede aktif bir politika izleyememiştir. Bir başka ifadeyle, yalnızca yeterlilik değişkeninin bulunması AB'nin aktif bir politika izlemesine sebep olmamaktadır. Fırsatların meydana gelmemesi AB'nin aktif bir politika izlemesini önlemektedir.

Genel olarak incelendiğinde; ABD ve AB arasındaki görüş ayrılığı Arap-İsrail anlaşmazlığında net olarak görülmektedir. Avrupalılara göre İsrail'in Gazze

ve Batı Şeria'dan çekilmemesi AB'nin barış sürecinde başarısız olmasına sebep olmuştur. ABD ise sürecin sekteye uğramasının faturasını Filistin'e kesmişti. Özellikle 2000 yılında Camp David'de gerçekleşen Zirve'de Filistin'in çözüme yanaşmamasını barışın önünde bir engel olarak görmüştür. Bu görüş ayrılığından dolayı ABD, AB'nin barış sürecinin politik boyutundan uzak durmasını sağlamıştır.

AB yeterliliğe sahip olduğu durumda ABD'nin sistemde aktif gücünden dolayı bir başka ifadeyle fırsatların meydana gelememesi sebebiyle aktifliği kısıtlı kalmıştır. Özellikle ABD'nin İsrail'i desteklemesi ve AB'nin ise Filistin yanında bulunması iki güç arasında görüş ayrılığına sebep olan en büyük farktı. Bu sebep, AB politik anlamda yeterliliğini ortaya koymaya çalışsa da ABD bu rolü oynamasını önleyerek AB'yi geri planda tutmuştur. AB'nin uyguladığı eleştirel diyalog politikası ise çevreleme politikası uygulayan ABD'nin aksine İran ile olan ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktaydı. ABD yönetimi AB'nin politikasını hata olarak değerlendirmiş ve transatlantik ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. AB'nin yeterliliğini etkileyen en önemli sebep ABD'nin sistemde tek süper güç olmasıdır. AB'nin ticari ilişkilerini geliştirdiği İran ve Irak'a tecrit politikası uygulayan ABD'de 11 Eylül'den sonra bu ülkeleri şer ekseni olarak adlandırmış ve daha sert politika uygulayacağını sinyallerini vermiştir. AB'nin aktif olması ekonomik yeterliliğine karşın fırsatın meydana gelmediği durumdan ötürü etkin olarak rol oynayamamış; politikaları genel olarak incelendiğinde ABD'nin gölgesinde kalmıştır.

AB'nin yumuşak politikalarının meydana getirdiği olumlu sürecin etkisi kısa süreli olmuştur. ABD'nin sert politikalarının sürmesi ve müzakere masasındaki eksiklilerin meydana getirdiği engeller ve İran'da sert politikalar izleme yolunu tercih eden Ahmedinejad Hükümeti'nin başa geçmesi, AB'nin gayretini neticesiz bırakmıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına tekrar başlaması, AB'yi sert politikalar ve zorlayıcı diplomasiyi etkin olarak uygulama yoluna itmiştir. AB'nin bu politika farklılığına gitmesine sebep olan en önemli sebep ise ABD'nin tek taraflı olarak bölgedeki müdahale alanını kısıtlamaktır.

AB her ne kadar diplomatik ve ekonomik ağırlıklı enstrümanlarını değerlendirmeye çalışsa da askeri açıdan caydırıcılık faktörünün olmaması İran politikasının neticesiz kalmasının sebeplerinden birisidir. AB'nin küresel seviyede politika üretebilecek yeterliliğe sahip değildir ve bu sebeple ABD'nin Orta Doğu'daki baskın rolünü benimsemiştir.

AB'nin çok-taraflılık prensibini izlemesi onu İsrail-Filistin probleminin uluslararası işbirliği biçiminde çözülmesine sevk etmektedir. Bu da AB'yi ABD'ye bağlayan bir etkeni meydana getirmektedir. İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye olan saldırısına AB önceki krizlere oranla daha hızlı reaksiyon gösterse de tek ses olma problemi yaşamaya devam etmiştir. Sonuç olarak, AB çözüme kavuşmayan Orta Doğu Barış sürecine destek vermeyi sürdürmekte, fakat bu süreçte ağırlıklı olarak ABD inisiyatif kullanmakta olup, AB yeterli etkinliğe erişememektedir.

AB terörle mücadelede işbirliği hususunda ABD'ye tam destek verse de tehdit ve mücadele yöntemi hususunda değişik bakış açısına sahip olduğundan Irak'a müdahaleye karşı çıkmıştır. AB için Orta Doğu'daki en önemli problem Arap-İsrail problemidir ve bu problem çözülmediği sürece bölgeye demokrasi gelemeyecektir. Bu sebeple BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a işgali reddetmiştir. AB'nin bu tavrı İspanya'da meydana gelen terör saldırıları, Irak ve Afganistan'daki NATO operasyonlarına karşın değişmemiştir.

Genel olarak, AB bölgesel politikalar ile Orta Doğu ülkelerinde istikrarı, güvenliği ve ekonomik, siyasal gelişimi sağlamak istemesine karşın etkili olamamıştır. AB söylemler ve bildirimlerle etkin olmaya çalışırken ABD askeri kapasitesi sayesinde pratik alanda daha etkin olmaktadır. Ayrıca, barış sürecinde bir takım AB üyesi ülkelerin ulusal menfaatlerini ön planda tutarak ABD yanlısı tutum göstermeleri AB'nin bölgede etkisiz kalmasının bir başka sebebidir. Ortak bir tutum sağlanamaması özellikle Orta Doğu'da gerçekleşen krizlerde kendisini göstermiş ve AB'nin bu gibi durumlarda sergileyecek irade ve yeteneğe sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. AB'nin ortak politika uygulamada zorluk yaşaması, siyasi ve askeri kapasitesinin yetersizliği etkili bir politika izlemesine fırsatların var olduğu durumda dahi engel olmuştur. AB'nin ekonomik kapasite açısından etkili olduğu bazı durumlar da ise fırsatların aynı anda var olmaması etkili bir politikanın var olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak dönem aralıkları incelendiğinde görülmüştür ki AB'nin Orta Doğu bölgesi üzerinde etkin olabilmesi için yeterlilik ve fırsatlar değişkenlerinin aynı anda ortaya çıkması gerekmektedir. Çünkü tek başına yeterlilik veya fırsatlar

değişkenlerinin AB'nin bölge üzerinde etkin bir politika izleyemesine imkan sağlamamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABNA, (2012), "Obama'ya Göre İran'ın Nükleer Hakkı," 21 Mayıs 2012, (<http://www.abna.ir/data.asp?lang=10&Id=316562>), Erişim: 16 Temmuz 2012.
- Adam, Tarock, (2006), "Iran's Nuclear Programme and the West", *Third World Quarterly*, 27, 4, ss. 645-664.
- Aguirrebengoa, Pedro Lopez, (2000), "Transatlantic Co-ordination and the Middle East Peace Process," in *The New Transatlantic Agenda and the Future of EU-U.S. Relations*, ed., Jorg Monar, (UK: Kluwer Law International), ss. 36-47.
- Ahmadov, Ramin, (2005), "The U.S. Policy Toward Middle East in the Post-Cold War Era", *Alternatives*, 4, 1-2, ss. 1-13.
- Ajami, Fouad, (2003), "Iraq and the Arabs' Future," *Foreign Affairs*, 82, 1, ss. 2-18.
- Akbaş, Zafer, (2011), "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011. ss. 1-18.
- Aksoy, İlhan, (2008), "Ortadoğu Nedir? Neresidir? Türkiye Neresindedir?", *Jeopolitik*, 55.
- Aktan, Mehmet "Almanya, İran'ı Mahkum etti", *Milliyet*, 11 Nisan 1997
- Aliboni, Roberto, (2006), "Europe's Role in the Gulf: A Transatlantic Perspective," *The International Spectator*, 2, ss. 33-50.
- Allen, David and Smith, Micheal, (1990) "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena," *Review of International Studies*, 16, 1, ss. 19-39.
- Altunışık, Meliha and Tür, Özlem, (2006), "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Security Dialogue*, 37, 2, ss. 229-248.
- Altunışık, Meliha, (2009), "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri*, 1, 1, ss. 69-81.

- Altunışık-Benli, Meliha, (1957), “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye”, “Roma Anlaşması”,
(http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf), Erişim: 16 Mayıs 2012.
- Aras, Bülent, (1997), *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık).
- Archick, Kristin, (2005), “European Views And Policies Towards The Middle East,” CRS Report For Congress, Congressional Research Service, The Library Of The Congress, December 21.
- Archick, Kristin, (2005), “European Views and Policies Toward the Middle East”, CRS Report for Congress, 9 March 2005.
- Arı, Tayyar, (2004), *Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, (İstanbul: Alfa Yayınları).
- Armaoğlu, Fahir, (1994), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).
- Armaoğlu, Fahir, (1998), *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948–1988)*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Armed Services, (2009), “General Odierno’nun Kongre’deki 30 Eylül 2009 Tarihli İfadesi,”
(http://armedservices.house.gov/pdfs/FC093009/Odierno_Testimony093009F.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.
- ASİ (EPC), (1990), “Bull, EC (1990/7-8), PARA. 1.5.9, Birliğe Üye Ülkelerin Resolution 660 (1990)’ı Destekleyen Açıklamaları,” BM Güvenlik Konseyi Resolution 660–661, 2 Ağustos 1990,
<http://daccessny.un.org/doc/resolution/gen/nr0/575/10/img/nr057510.pdf?OpenElement>), Erişim: 8 Haziran 2012.
- Associated Press, (2007), “US Announced Sanctions Against Iran,” 25 Ekim 2007.
- Atikkan, Zeynep, (2006), *11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi? Amerikan Cinneti*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Avrupa Birliği Komisyonu Dış İlişkiler Birimi, (2012), “The EU and the Mediterranean, Middle-East & the Gulf,”
(http://eeas.europa.eu/mideast/index_en.htm), Erişim: 27 Şubat 2012.
- Avrupa Birliği Konseyi, (1996), “Presidency Conclusions,” Florence European Council, 21–22 June 1996.

- Avrupa Komisyonu, (2012), “The EU and the Middle East Peace Process,” (http://eeas.europa.eu/mepp/eu-positions/eu_positions_en.htm), Erişim: 03 Temmuz 2012.
- Baharççek, Abdülkadir, (2004), “Soğuk Savaş’ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri,” *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, derl., İdris Bal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).
- Bal, İdris, (2006), “Ortadoğu’da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK’nın Katkısı”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, edt., İdris Bal, (Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi ve Lalezar Kitabevi).
- Balcı, Ali, (2006), “Avrupa Birliği’nin Filistin Politikası”, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, derl., Kemal İnat, (Ankara: Nobel Yayınları).
- Balcıoğlu, Zeliha, (1994), “Avrupa Topluluğu’nun Akdeniz Politikası”, *Ekonomik Yaklaşım*, 4, 11, ss. 39-52.
- Barbe, Esther, (1996), “The Barcelona Conference: Launching Pad of a Process,” *Mediterranean Politics*, 1, 1, ss. 25-42.
- Barcelona Declaration, (1995),
(http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf), Erişim: 10 Haziran 2012.
- Barsalou, Judy, (2003), “The Long Road to Palestinian Reform,” *Middle East Policy*, 10, 1, ss.154-163.
- Bayraktar, Bora, (2012), “Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu,” *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde, (İstanbul: Bilgesam Yayınları).
- BBC News, (2003), “Britain Will Pay Blood-Price Blair,” 6 September 2003, (http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/2239887.stm), Erişim: 28 Haziran 2012.
- BBC News, (2003), EU Allies Unite Against Iraq War, 22 January 2003, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2683409.stm>), Erişim: 26 Haziran 2012.
- BBC News, (2003), Reynolds, P, Analysis: Bush Warning Overshadows Blix, 7 March, 2003.
(http://www.news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2827801.stm), Erişim: 29 Haziran 2012.
- BBC, (2007), “US Military Aid for Middle East,” 30 Temmuz 2007.
- BBC, (2008), “Iran Satisfied at US Involvement,” 17 July 2008.

- Behr, Timo, (2008), "Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma," *European Integration*, 30, 1, ss. 79-96.
- Bell, Alan, (2003), "British and European Perspectives on the War on Terrorism", 13 March 2003,
(http://www.mackenzieinstitute.com/2003/British_EU_perspectives.htm), Erişim: 30 Haziran 2012.
- Benli-Altunşık, Meliha, (1997), "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye," *Türkiye ve Avrupa* içinde, derl., Atilla Eralp (Ankara: İmge Kitabevi).
- Benli-Altunşık, Meliha, (2009), "Ortadoğu ve AB: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etüdleri*, 1, 1, ss. 69-81.
- Bensahel, Nora ve Bryman, Daniel, (2004), "Introduction," The Future Security Environment in the Middle East, *Rand Corp.*
- Bicchi, Federica, (2004), "The European Origins of Euro-Mediterranean Practices," Institute of European Studies Paper, No. 040612, University of California, Berkeley.
- Biçer, Savaş, (2003), "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barcelona Süreci", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği* içinde, derl., Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Yayınları).
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları, (2012),
(<http://www.daccessny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/806/62/PDF/N0080662.pdf?OpenElement>), Erişim: 11 Temmuz 2012.
- Bishara, Marwan, (2003), *Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık*, çev., Ali Berkday, (İstanbul: Kitap Yayınevi).
- Blair, Tony, (2003), Prime Minister's statement opening Iraq debate, House of Commons, March 18.
(<http://www.number-10.gov.uk/output/Page3294.asp>.) Erişim: 29 Haziran 2012.
- Bostanoğlu, Burcu, (1999), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, (Ankara: İmge Kitabevi).
- Bouchet, Nicholas, (2011), "Barack Obama's Democracy Promotion at Midterm," *The International Journal of Human Rights*, 15, 4, (2011), ss. 572-588.
- Boukhars, Anouar and Yetiv, Steve A., (2003), "9/11 and Growing Euro-American Chasm over the Middle East", *European Security*, 12, 1, ss. 64-81.

- Bretherton and Vogler, (2006), *The European Union as a Global Actor*, (New York: Routledge).
- Brzezinski, Zbigniew, (2008), *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, (Basic Books, 2008).
- Buerkle, Tom, (1996), "EU Ministers Act To Bolster Arafat," *The New York Times*, 1 October 1996,
(<http://www.nytimes.com/1996/10/01/news/01iht-lux.t.html>), Erişim: 13 Haziran 2012.
- Bulletin of the European Communities, (1971), "Commision Memorandum on a Community Policy for a Development Co-Operation," Supplement No. 5-71-Annex to Bulletin 9-10.
- Bulletin of the European Communities, (1972), "Meeting of the Heads of State or Governmet," No. 8, 19-21 October 1972, Paris.
- Burchill, Scott and Linklater, Andrew, (1996), *Theories of International Relations*, (London: Macmillan Press).
- Bush, George W., (2003), "President Discusses the Future of Iraq", American Enterprise Institute Dinner, Washington Hilton Hotel, Washington, DC.
(<http://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html>), Erişim: 11 Temmuz 2012.
- Cameron, Fraser, (2005), "Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East", *EPC Issue Paper*, 33.
- Carter, Jimmy, (2012), "State of the Union Address 1980," Atlanta, GA: Jimmy Carter Library and Museum,
(<http://www.jimmycarterlibrary.gov/documents/speeches/su80jec.phtml>), Erişim: 18 Mayıs 2012.
- Cebeci, Münevver, (2006), "European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide", *European Community Institute Working Paper*.
- Celalifer-Ekinci, Arzu, (2009), *İran Nükleer Krizi*, (İstanbul: USAK Yayınları).
- Centre For European Reform, (2003), "Old and 'New' Europeans United: Public Attitudes Towards the Iraq War and US Foreign Policy"
(http://www.cer.org.uk/pdf/back_brief_springford_dec03.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.

- CFR, (2012), “U.S Security Agreements and Iraq,”
(<http://www.cfr.org/iraq/us-security-agreements-iraq/p16448>), Erişim:
12 Temmuz 2012.
- Cleveland, William L., (2000), *A History of the Modern Middle East*, (London:
Westview Press).
- CNN World News, Cairo Bureau Chief Gayle Young, CNN World, “Pressure
builds on Netanyahu to make concessions”, October, 5, 1996.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the
Council, (2001), “EU Relations with the Islamic Republic of Iran”,
Brussels, COM, 71,
(<http://eurex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0071:FIN:EN:PDF>), Erişim: 15 Haziran 2012.
- Corfu European Council Presidency Conclusions, (1994),
(http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00150.EN4.htm), Erişim: 9 Haziran 2012.
- Council of the European Union, (1999), “Presidency Conclusions,” Berlin
European Council 24 and 25 March 1999,
(http://www.consiliumeuropa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFB2.html), Erişim: 13 Haziran 2012.
- Council of the European Union, (2002), “Presidency Conclusions of the Seville
European Council”, (21 and 22 June 2002),
(http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72638.pdf), Erişim: 15 Haziran 2012.
- Council on Foreign Relations, (1920), “San Remo Resolution,” 25 April 1920,
(<http://www.cfr.org/israel/san-remo-resolution/p15248>), Erişim: 11 Mart
2012.
- Council Regulation, (2012), “(EEC) No.2340/90 and (EEC) No 3155/90
Preventing Trade by the Community as Regards Iraq and Kuwait,”
(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1991:115:0037:0040:EN:PDF>), Erişim: 8 Haziran 2012.
- Çakır, Muhammet Faruk ve Emiroğlu, Hüseyin, (2009), “Avrupa Sorunlarının
Çözümünde AB’nin Liderliği: Kosova’nın Nihai Statüsü Meselesi (1999-
2005)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5, 17, ss. 85-106.
- Çelikkanat, Ersin, (2007), “11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta
Türkiye’ye Etkileri,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1, 6, ss. 123-152.
- Çaman, Efe, (2007), “Avrupa Birliği’nin Güvenlik Algılamaları ve İran’ın
Nükleer Programı”, *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program* içinde,
derl., K. Dağcı ve A. Sandıklı, (İstanbul: Tasam Yayınları, 2007).

- Daalder, Ivo, Lindsay, James and Steinberg, James, (2002), "The Bush National Security Strategy: An Evaluation," Brookings Policy Brief 109, 4 Ekim 2002,

(<http://www.brookings.edu/research/papers/2002/10/defense-daalder>),
Erişim: 10 Temmuz 2012.
- Dağ, Ahmet Emin, (2008), Irak Raporu, *İnsani Yardım Vakfı*, (Temmuz 2008), ss. 1-20.
- Dağcı, Kenan, (2007), "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", *Alternatives*, 6, (1&2), ss. 176-185.
- Dalacoura, Katerina, (2010), "US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations", *Ortadoğu Etütleri*, 2, 3, ss. 57-76.
- Dannreuther, Roland, (2006), "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, 11, ss. 183-201.
- Davison, Roderic H., (1960), "Where Is The Middle East?," *Foreign Affairs*, 38, (1959-1960).
- Davutoğlu, Ahmet, (2009), *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları).
- De Bellaigue, Christopher, (2007), *The Struggle for Iran*, (New York: The New York Review of Books).
- Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements ("Oslo Agreement") 13 September 1993.
<http://www.unhcr.org/refworld/publisher,ARAB,,3de5e96e4,0.html>.
- Del Sarto, Raffaella A. and Schumacher, Tobias, (2005), "From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy Towards the Southern Mediterranean?," *European Foreign Affairs Review*, 10, ss. 17-38.
- Del Sarto, Raffaella A. and Tocci, A. Nathalie, (2008), "Italy's Politics Without Policy: Balancing Atlanticism and Europeanism in the Middle East," *Modern Italy*, 13, 2, ss.135-153.
- Demirtaş-Coşkun, Birgöl, (2006), "EU's New Position in the International Order: From Regional to Global Power?," *Perceptions*, ss. 49-75.
- Dietl, Ralph, (2008), "Suez 1956: A European Intervention?," *Journal of Contemporary History*, 43, 2, ss. 259-278.

- Desmond Dinan, (1999), *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*, Second Edition (L. Rienner Publishers: Palgrave Macmillan, 1999).
- Dinan, Desmond, (2005), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Derly., Hale Akay, (İstanbul: Kitap Yayınevi).
- Dış Haberler, “Chirac’ın Reçetesi”, Radikal, (20.11.2004)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=134872>
 Erişim: 14 Temmuz 2012
- Dougherty, James E. and Pfaltzgraff, Robert L., (1997), *Contending Theories of International Relations*, (Longman).
- Dunn, David Hastings, (2007), “Bush, Pre-Emption and the Iranian Nuclear Challenge”, *International Affairs*, 83, 1, ss. 19-38.
- Dura, Cihan ve Atik, Hayriye, (2003), *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).
- Dursun, Davut, (2003), “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Stradigma*, 10, ISSN: 1303-9814 (Kasım 2003), ss.1-6.
- Dursun, Davut, (2010), “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, ss. 1231-1274.
- Efe, Haydar, (2010), “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9, 1, s. 37-62.
- Ehteshami, Anoushiravan, (2003), “Iran-Iraq Relations After Saddam,” *The Washington Quaterly*, 26, 4, ss.115-129.
- El-Sheikh, Sharm, (1999), Memorandum, 4 September 1999, (http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_sharmelsheikh_agreement_1999.php), Erişim: 14 Haziran 2012.
- Erdoğu, Hikmet, (2005), *Büyük İsrail Stratejisi*, (İstanbul: IQ Yayınları).
- EU Joint Declaration, (2012), September 11 Attacks in the US, (http://www.europa.eu/articles/fr/article_46_fr.htm), Erişim: 23 Haziran 2012.
- EU/Israeli Action Plan, (2012), (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_ap_final_en.pdf), Erişim: 05 Temmuz 2012.
- EU/Palestinian Authority Action Plan, (2012),

(<http://www.enpi-info.eu/library/content/eu-palestinian-territories-enp-action-plan>), Erişim: 05 Temmuz 2012.

Euromed Summit, (2011), “Avrupa-Akdeniz Bölgesinde Göç ve İşbirliği Raporu,”
(http://www.cese.europa.eu/resources/docs/f_ces9237-2011_tcd_tr.doc)
Erişim: 22 Mayıs 2012.

Euronews, (2011), “Amerika Irak’tan Resmen Çekildi,” 15 Aralık 2011,
(<http://tr.euronews.com/2011/12/15/amerika-irak-tan-resmen-cekildi/>),
Erişim: 12 Temmuz 2012.

European Commission, (1995), *General Report On The Activities Of The European Union 1994*, (Brussels, y.y.), ss. 260- 303.

European Council Declaration on Combating Terrorism, (2004), Brussels 25 March 2004,

(<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/DECL-25.3.pdf>),
Erişim: 25 Haziran 2012.

European Council Meeting, (2001), Conclusion and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting on 21 September 2001, SN 140/01.

European Union External Action, (2001), “Mitchell Report 2001,”
(http://eeas.europa.eu/mepp/docs/mitchell_report_2001_en.pdf), Erişim:
14 Haziran 2012.

Everts, Steven, (2002), “Shaping a Credible EU Foreign Policy,” *Centre for European Reform Publications*.

Gaffney, John, (t.y.), “Highly Emotional States: French-US Relations and the Iraq War”, *European Security*, 13, 3, ss. 247-272.

Gallis, Paul, (2005), “France: Factors Shaping Foreign Policy, and Issues in U.S.-French Relations”, Congressional Research Service RL32464, Report for Congress, 10 January 2005.

Garaudy, Roger, (1983), *Sionizm Dosyası*, derlyn. Nezh Üzel, (İstanbul: Pınar Yayınları).

Gardner, Hall, (2003), “The Iraq Crisis and Its Impact on the Future of EU-US Relations: An American View”,
(http://www.cicerofoundation.org/pdf/gardner_iraq.pdf), Erişim: 11 Temmuz 2012.

- Gause, Gregory F. (2005), *The Gulf and US-EU Relations*, ed., Christian Koch, in *Unfilled Potential: Exploring the GCC-EU Relationship*, (Dubai: Gulf Research Center, 2005), ss. 73-82.
- Gieger, Alexander (2008), "Barcelona Process: Union for the Mediterranean, Readjusting the Euro-Mediterranean Partnership", EU office of the Friedrich-Ebert-Stiftung in Brussels, *Brussels Focus*.
- George, Jim and Strauss, Leo, (2005), "Neo-Conservatism and US Foreign Policy: Esoteric Nihilism and the Bush Doctrine," *International Politics*, 42, ss. 174-202.
- Gerger, Haluk, (2006), *ABD, Ortadoğu Türkiye*, (İstanbul: Ceylan Yayınları).
- Ginsberg, Roy H., (2001), *The European Union in International Politics*, (Oxford: Rowman and Littlefield Publishers).
- Gottemoeller, Rose, (2008), *The Evolution of Sanctions in Practice and Theory*, *Survival*, 49, 4, ss. 99-110.
- Green Paper, (2012), "Towards a European Strategy for Security The Security of Energy Supply," (http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf), Erişim: 15 Şubat 2012.
- Haass, Richard N., (1997), "Fatal Distraction: Bill Clinton's Foreign Policy", *Foreign Policy*, 108, ss. 112-123.
- Haass, Richard N., (2006), "The New Middle East," *Foreign Affairs*, 85, ss. 2-6.
- Habertürk, (2012), "Obama'dan İran'a Sert Mesaj," 4 Mart 2012, (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/721670-obamadan-irana-sert-mesaj>), Erişim: 17 Temmuz 2012.
- Hadar, Leon, (1995), "The Pictura and The Spin," *Journal of Palestine Studies*, 23, ss. 84-94.
- Hammami, Rema ve Tamari, Salim, (2001), "The Second Uprising: End or New Beginning," *Journal of Palestine Studies*, 30, 2, ss. 5-25.
- Haris, Francis, (2006), "US Will Talk If Iran Halts Nuclear Programme," *The Daily Telegraph*, 1 Haziran 2006.
- Harnisch, Sebastian, (t.y.), "German Non-Proliferation Policy and the Iraq Conflict", *German Politics*, 13, 1, ss.1-34.
- Heaton, Herbert, (1948), *Economic History of Europe*, (New York: Harper & Brothers Publishers).

- Hemmer, Christopher, (2006), "Balancing or Bonding: The European Union, The United States and The Israeli-Palestinian Peace Process", *International Studies Association Working Paper*.
- Hill, Christopher, (t.y.), *The Changing Politics of Foreign Policy*, (New York: Palgrave Macmillan).
- Hinnebusch, Raymond, (2007), "The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences," *Perceptions*, Special Issue on the Middle East, 12, 1, ss. 9-27.
- Hinnebusch, Raymond, (2009), "Defying the Hegemon: Syria and the Iraqi War", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 2, 3, ss. 375-390.
- Hofstadter, Richard, (1989), *The American Political Tradition*, (New York: Vintage Books Edition).
- Hollis, Rosemary (1996), "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", s.17, CNN World, Pressure builds on Netanyahu to make concessions, 5 October.
- Hollis, Rosemary, (1997), "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", *International Affairs*, 73, 1, ss. 15-29.
- Holsti, Ole, R., (t.y.), "Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge," *Controversies in International Relations Theory, Realism and Neoliberal Challenge*, ed., Charles W. Kegley, (New York: St. Martin's Press).
- Howorth, Jolyon, (2000), "Britain, France and the European Defence Initiative", *Survival*, 42, 2, ss. 33-55.
- Howorth, Jolyon, (2004), "France, Britain and the Euro-Atlantic Crisis", *Survival*, 45, 4, ss. 173-192.
- Hudson, Michael C., (1996), "To Play the Hegemon: Fifty Years of US Policy toward the Middle East," *Middle East Journal*, 50, 3, ss. 329-343.
- Huntington, Samuel Phillips, (1993), The Clash of Civilizations?, *Foreign Affairs*, 72, 3, ss. 22-49.
- Huntington, Samuel Phillips, (2004), Who Are We? The Challenges to America's National Identity, (New York: Simon and Schuster).
- Hurriyet Daily News, (2007), "Iranian Consulate in Erbil Raided by US Forces as Bush Gives Speech," 01 Kasım 2007, (<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=iranian-consulate-in-erbil-raided-by-us-forces-as-bush-gives-speech-2007-01-11>), Erişim: 21 Temmuz 2012.

- IAEA, (2003), "Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers," (21 October, 2003),
(http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeaيران/statement_iran21102003.shtml), Erişim: 01 Temmuz 2012.
- IISS Strategic Survey, (1992), *Middle East: Prospects for Arab-Israeli Peace*, (London: Brassey's).
- Imperiali, Claude and Agate, Pierre, (1984), "National Approaches to the Arab-Israeli Conflict: France", *European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict*, ed., Allen Pijpers, (Kluwer Academic Publishers).
- Indyk, Martin, (1993), *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*, (Washington: Institute for Near East Policy).
- IRNA, (2005), "Asefi Says Incentives will not Persuade Iran to Forsake Rights", 12 Mart 2005.
- İsen, Galip B., (2004), "Amerikan Bilgeliğinin Irak Yazı-Turası: Gücün Gerçeği mi, Gerçeğin Gücü mü?" *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya içinde*, derl., Toktamış Ateş, (Ankara: Ümit Yayıncılık).
- İzzeti, İzzetullah, (2005), *İran ve Bölge Jeopolitiği*, (İstanbul: Küre Yayınları).
- Jackson, Robert and Sorensen, Georg, (2003), *Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press Inc.).
- Joel, Peters, (1999), "Europe and the Middle East Peace Process", *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's*, ed., Stelios Stavridis, Theodore Couloumbis, Thanos Veremis and Neville Waites, (London: Macmillan).
- Jones, Vivian C., (2005), "Iraq's Trade with the World: Data and Analysis", CRS Report for Congress, 25 March 2005,
(<http://www.usembassy.it/pdf /other/RL32025.pdf>), Erişim: 27 Haziran 2012.
- Kahraman, Sevilay, (2003), "Avrupa Birliği ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun, İnce Bir Yol", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2, 4, ss. 151-161.
- Karabulut, Bilal, (2008), "Avrupa Birliği-İsrail İlişkileri," *Akademik Bakış*, 1, 2, ss.1-18.
- Kasım, Kamer, (2000), "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD İsrail İlişkileri," *Avrasya Dosyası*, ss. 121-138.
- Katzman, Kenneth, (t.y.), "The Iran Sanctions Act", CRS Report for Congress, Order Code RS20871.

- Kaya, Sinem, (2009), “Avrupa Birliği’nin Genel Ortadoğu Politikası Bağlamında İsrail’in Gazze Operasyonuna Yaklaşımı”, *Ortadoğu Analiz*, 1, 2, ss. 39-46.
- Kegley, Charles W., (t.y.), “Neoliberal Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction”, *Controversies in International Relations Theory, Realism and the Neoliberal Challenge*, ed., Charles W., Kegley, (New York: St. Martin’s Press).
- Kemp, Geoffrey, (2004), “Europe’s Middle East Challenges”, *The Washington Quaterly*, ss.163-177.
- Kerr, Malcolm, (1971), *The Arab Cold War: Gamal abd-al Nasir and His Rivals, 1958–1970*, (New York: Published for the Royal Institute of International Affairs by Oxford University Pres: London).
- Khalaf Rima May and G. Smyth, (2005) “Euro Trio’s Relief over Tehran’s Nuclear Offer may Prove Short-lived”, *The Financial Times*, 21 Nisan 2005.
- Kızıltan, Alaattin ve Kaya, Yasemin, (2005), “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19, 1, ss.1-25.
- Kile, Shannon N., (2005), “Final Thoughts on Iran, The EU and the Limits of Conditionality”, in *Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation*, ed., Shannon N. Kile, (Oxford: Oxford University Press).
- Kissinger, Henry, (2001), *Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the Twenty-First Century*, (New York, Simon & Schuster).
- Klare, Michael, (2002), “Yeni Dünya Düzeni Kavramı”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 61, ss.111-119.
- Kse, Talha, (2008), *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: G Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*, (İstanbul: SETA Yayınları).
- Krauthammer, Charles, (2003), “Coming Ashore,” *Time*, 17 şubat 2003, Dodge, “Coming Face To Face Withbloody Reality: Liberal Common Sense and The Ideological Failure of he Bush Doctrine In Iraq”.
- Krotz, Ulrich, (2009) “Momentum and Impediments: Why Europe Won’t Emerge as a Full Political Actor on the World Stage Soon,” *Journal of Common Market Studies*, 47, 3, ss. 555-578.
- Kupchan, Charles A., (2007), “Europe and America in the Middle East,” *Current History*, 106, 698, ss.137-139.

- Kurtbağ, Ömer, (2003), “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3, 1, ss.73-93.
- Kurtbağ, Ömer, (2010), *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, (Ankara: USAK Yayınları).
- Kutlu, Melahat, (1997), “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı,” *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, 134.
- Lefebvre, Maxime, (2005), *ABD Dış Politikası*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Lefler, Melvyn P., (2004), “Bush’un Dış Politikası,” *Foreign Policy*, Türkiye Baskısı, 30, (2004).
- List of Revelations on Iran’s Nuclear & WMD Activities by Iranian Opposition Since 2002,
(<http://www.nci.org/06nci/01-31/Revelations.htm>), Erişim: 20 Temmuz 2012.
- Marie de La Gorce, Paul, (1997), “Europe and The Arap Israel Conflict: A Survey”, *Journal of Palestine Studies*, 26, 3, ss. 5-16.
- Marr, Phebe, (1994), “The United States, Europe and The Middle East: An Uneasy Triangle,” *Middle East Journal*, 48, 2, s. 211-225.
- Markey, Patrick, “U.S. Withdrawal in Iraq Rolls Into Final Act,” *Reuters*, (16 December 2011).
(<http://www.reuters.com/article/2011/12/16/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BF1N620111216>)
- Mearsheimer, John J., (2010), “Imperial by Design”, *The National Interest*, Jan-Feb issue 2011.
(<http://nationalinterest.org/article/imperial-by-design-4576>), Erişim: 15 Haziran 2012
- MEDA II Regulation, (2000), The European Council Regulation (EC) No 2698/2000 of 27 November 2000.
- MEDA Regulation, (1996), Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on Financial and Technical Measures to Accompany (MEDA) the Reform of Economic and Social Structures in the Framework of the Euro-Mediterranean Partnership, *Official Journal*, L 189, 30 July 1996.
- Mercan, S. Sezgin, (2008), “Avrupa Dış Politikası: İsrail-Filistin Çatışması Örnek Olayı,” *Akademik Ortadoğu*, 3, 1, ss. 97-131.
- Missioroli Jean Y-Yves Haine Antonio and Ortega, Martin, (2003) “CFS Confronting Iraq”, EU Security Institue Note, 17 March 2003.

- Morgenthau, Hans, (1973), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred Knoph).
- Most, Benjamin A. and Starr, Harvey, (1989), *Inquiry, Logic and International Politics*, (Carolina: University of South Carolina Press).
- Mraz, Jerry L., (1997), *Dual Containment: U.S. Policy In the Persian Gulf and Recommendations For the Future* (Research Paper: Air Command and Staff College).
- Musa, Costanza and Wallace, William, (2003), *The Middle East: Focus of Discord*, in: *Europe, America, Bush: Transatlantic relations in the Twenty-First Century*, eds. John Peterson and Mark A. Pollack, (London and New York: Routledge Taylor and Francis Group).
- Musu, Constanza, (2007), "The EU and the Arab-Israili Peace Process", *European Foreign Policy in an Evolving International System: The Road towards Convergence*, edt. Nicola Casarini ve Constanza Musu, (New York: Palgrave).
- Musu, Costanza, (2003), "European Foreign Policy: A collective Policy or a Policy of 'Converging Parallels?'" *European Foreign Affairs Review*, 8,1, ss. 35-49.
- Nasr, Vali and Takeyeh, Ray, (2008), "The Costs of Containing Iran," *Foreign Affairs*, 87, 1, ss. 85-94.
- National Intelligence Estimate, (2007), "Iran: Nuclear Intentions and Capabilities," November 2007.
- National Security Council, (1996), "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, Washington, DC: The White House, February 1996) (<http://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss1996.pdf>)
- National Security Council (U.S.), "A National Security Strategy for A New Century," (Washington D.C.: The White House, December 1999), (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nssr-1299.pdf>) Erişim 17 Haziran 2012
- Nau, Henry R., (2008), "Iraq and Previous Transatlantic Crises: Divided by Threat, Not Institutions or Values," in *In the End of the West: Crisis and Change in the Atlantic Order*, edt., Jeffery Anderson, G. John Ikenberry and Thomas Risse, (Ithaca and London: Cornell University Press).
- Nixon, Richard, (1992), *Seize the Moment: America's Challenge in a One Superpower World*, (New York: Simon & Shuster).
- Nuttall, Simon, (1992), *European Political Cooperation*, (Oxford: Clarendon Press).

- Oğuz, Sami, (2001), *Gülümseyen İslam: Hatemi'nin Ağzından İran'da Değişim*, (İstanbul: Metis Yayınları).
- Oğuz-Gök, Gonca, (2008), "11 Eylül Sonrası Dönemde Türk-Amerikan İlişkileri: İran'ın Nükleer Faaliyetleri Ekseninde Bir Değerlendirme," *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 2, 2, ss. 67-103.
- Ovet, Talha, (2005), "AB'nin Irak Savaşı'ndaki Politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4, 2, ss. 65-83.
- Önal, Buket, (2010), *Türkiye-Amerika İlişkilerinde Clinton Faktörü*, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları).
- Özcan, Mehmet ve Yardımcı, Serkan, (2005), "Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele," *e-akademi*, 39, Mayıs 2005, (http://www.e-akademi.org/makaleler/mozcan-1.htm#_ftn3), Erişim: 22 Haziran 2012.
- Özdağ, Ümit, (1991), *Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat).
- Özkoç, Özge, (2009), "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu," *A. Ü. S. B. F. Dergisi*, 64, 3, ss. 167-195.
- Özpek, Burak Bilgehan, (2012), "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu", *Ortadoğu Etütleri*, 3, 2, s. 183-215.
- Pappe, Ilan, (2007), *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Plümer, (Ankara: Phoenix), s. 394, Paris Protokolü, (<http://israelipalestinian.procon.org/sourcefiles/1994ParisProtocol.pdf>), Erişim: 9 Haziran 2012.
- Peters, Joel, (1999), "Europe and the Middle East Peace Process", in *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's*, ed., Stelios Stavridis, Theodore Couloumbis, Thanos Veremis and Neville Waites, (London: Macmillan).
- Philippart, Eric, (2003), "The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges", *CEPS Working Paper*, 10, ss.1-39.
- Poppe, Annika E., (2010), "Whither to, Obama? U.S. Democracy Promotion after the Cold War", *Peace Research Institute Frankfurt Report*, No: 96, ss.37-40.
- President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East, (2012), (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>), Erişim: 10 Temmuz 2012.

President Truman's Message to Congress; March 12, 1947; Document 171; 80th Congress, 1st Session; Records of the United States House of Representatives; Record Group 233; National Archives.

(<http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=81>), Erişim: 18 Mayıs 2012.

Pressman, Jeremy, (2003), "Vision in Collision: What happened at Camp David and Taba?," *International Security*, 28, 2, ss. 5-43.

Quille, Gerard and Keane, Rory, (2005), "The EU and Iran: Towards a New Political and Security Dialogue", in *Europe and Iran: Perspectives on Non-Proliferation*, ed., Shannon N. Kile, (Oxford: Oxford University Press).

Ralph, Jason, (2005), "Tony Blair's 'New Doctrine of International Community' and the UK Decision to Invade Iraq", *POLIS Working Paper*, 20, ss.1-31.

Paul Reynolds, "Analysis: Diplomatic Rift over Iraq," BBC News, 23 January, 2003.
(<http://news.bbc.co.uk/1/low/world/europe/2684953.stm>), Erişim: 27 Haziran 2012.

Reagan, Ronald, (1986), "Adress to the Nation on the Iran Arms and Contra Aid Controversy," (November 13, 1986),
(<http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1986/111386c.htm>), Erişim 18 Mayıs 2012.

Resolution of the European Parliament on the Middle East, 10 April, 2002 (P5 TA(2002) 173)
(<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P5-TA-2002-0173&language=M>), Erişim: 14 Haziran 2012

Reuters, (2007), "Iran Says Open to More Talks in with US on Iraq Security," 31 Ekim 2007.

Reynolds, Paul, (2012), "Suez: End of Empire",
(http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5199392.stm#story), Erişim: 22 Mayıs 2012.

Roberson, Barbara Allen, (1998) *Introduction, The Middle East and Europe: The Power Deficit*, (London: Routledge).

Rosenau, James N., (1984), "A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence", *International Studies Quarterly*, 28, 3, ss. 245-305.

Rosenau, James N., (2006), *The Study of World Politics, Theoretical and Methodological Challenges*, (Routledge: y.y.).

- Rosenthal, John, (2007), "Jacques Chirac Didn't Lead Iraq War Opposition, He followed", *World Politics Review*, 27, Mayıs 2007, (<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/793/>), Erişim: 26 Haziran 2012).
- Roy, Sara, (2002), "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu," *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, derl., Roana Carey, (İstanbul: Everest Yayınları).
- Rupp, Micheal, (2002), Avrupa Birliği'nin Dışişleri ve Güvenlik Politikası, *Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu* içinde, derl., H. Cansevdi, (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, 2002), ss 43-44.
- Sander, Oral, (t.y.), *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, (İstanbul: İmge Kitapevi).
- Sanger D. and Weisman, S. "US and European Allies Agree on Steps in Iran Dispute", *New York Times*, 11 Mart 2005.
- Seddon, David, (2004), *A Political and Economic Dictionary of The Middle East*, (London: Europa Publications).
- Sidqi, Ahmad and Al-Dajani, (1980), "The PLO and the Euro-Arab Dialogue," *Journal of Palestine Studies*, 9, 3, ss. 81-98.
- Sjöstedt, Gunnar, *The External Role of the European Community*, (London: Saxon House, 1977)
- Smis, Stefaan and van der Borght, Kim, (1999), "The EU-U.S. Compromise on the Helms-Burton D'Amato Acts," *The American Journal of International Law*, 93, 1, ss. 227–236.
- Smith, Karen E., (2003), "The European Union: A Distinctive Actor in International Relations," *The Brown Journal of World Affairs*, 9, 2, (Winter/Spring 2003), ss. 103-113.
- Smyth, Gareth, (2006), "Aloof Khamenei Faces Dilemma Over US Talks," *The Financial Times*, 10 Nisan 2006.
- Solana, Javier, (2003), "A Secure Europe in a Better World", Presented by Javier Solana, High Representative for the Common Foreign and Security Policy, European Council, Thessaloniki European Council, 20 Haziran 2003.

- Spring, Sarah E. and Packer, Joseph Clayton, (2009), "George W. Bush, An Address to a Joint Session of Congress and the American People, (20 September 2001)", *Voices of Democracy*, 4, ss. 120-131.
- Stahl, Bernhard, (2005), "Understanding the 'Great Split' in Iraq Crisis: A Comparative Approach of the Member States Foreign Policy," Paper Prepared for Presentation at the UACES Conference in Zagreb, 4-7 September, ss. 70-106.
- Stahl, Bernhard, (2008), "Incoherent Securitization: the EU in the Iraq Crisis," *Hamburg Review of Social Science*, 3, 1, ss. 67-106.
- Stockman, Farah, (2006), "U.S. Opens Two Fronts in an Effort to 'Defeat' Iran," *International Herald Tribune*, 9 Mart 2006.
- Struwe, V. Matthias, (1998), "The Policy of 'Critical Dialogue': An Analysis of European Human Rights Policy Towards Iran from 1992 to 1997," *Durham Middle East Papers*: 60, University of Durham.
- Styan, David, (t.y.), "Jacques Chirac's France, Iraq and the United Nations, 1991-2003", *Modern and Contemporary France*, 12, 3, ss. 371-385.
- Şenel, Muazaffer, (2003), "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecine Etkisi" in M. İbrahim Turhan (Ed.), *Çıkmazdan Çözüme Filistin*, (Küre Yayınları: İstanbul, 2003), ss.131-181.
- Şenel, Muzaffer, (2006), "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", *II. Körfez Savaşı içinde*, derl., Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, (Ankara: Platin).
- Tabb, William K. (2007), "Resource Wars," *Monthly Review*, 58, 8, ss. 32-42.
- Tehran Times, (2007), "Iran Presents Plan to Resolve Iraq Crisis," 4 Kasım 2007.
- The Associated Press, (2008), "EU Tightens Sanctions on Iran," 8 August 2008.
- The European Union Institute for Security Studies, (2003), *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, (Brussels, Aralık).
- The National Security Strategy of the United States of America, (2002). (<http://merln.ndu.edu/whitepapers/USnss2002.pdf>), Erişim: 22 Haziran 2012.
- Thessaloniki European Council, (2003), "Action Plan for the Implementation of the Basic Principles for an EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction," 19-20 Haziran 2003.

- Toje, Asle, (2008), "The Consensus-Expectations Gao: Explaining Europe's Ineffective Foreign Policy," *Security Dialogue*, 39, 1, ss. 128-135.
- Tovias, Alfred, (1996), "The EU's Mediterranean Policy Under Pressure," *Mediterranean Politics*, ed., Richard Gillespie, (London: Pinter Publishing).
- Turan, Davut, (2012), "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkmazı," TASAM, HAK Elektronik Kütüphanesi,
(http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2215/iran_dis_politikasinin_nukleer_program_cikmazi), Erişim: 01 Temmuz 2012.
- United Nations Security Council Resolution 1441 (2002), "The Situation between Iraq and Kuwait,"
(<http://www.daccess-ddsny.un.org/doc>), Erişim: 26 Haziran 2012.
- United Nations Security Council, (2012), "Decision of 29 November 1990 Resolution 678,"
(<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>), Erişim: 8 Haziran 2012.
- United Nations Security Council, (2008), "Resolution 1803," 3 March 2008.
- United Nations Security Council, (2008), "Resolution 1835," SC/9559, 27 September 2008.
- US Department of State, (2005), "US Support for the EU-3", Statement of Condoleezza Rice, Bureau of Public Affairs, Washington D.C., 11 Mart 2005.
- Uzun, Ertuğrul, (2003), "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1, ss. 1-32.
- Ülger, İrfan Kaya, (2003), "Ortadoğu sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi," *Stradigma*,
(http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=31), Erişim: 18 Mayıs 2012.
- Viotti, Paul R. and Kauppi Mark V, (1993), *Realism: The State, Power, and the Balance of Power. International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism.* P. R. Viotti and M. V. Kauppi. 2nd edition (Macmillan: New York and Toronto, 1993), ss. 35-73.
- Visser, Reidar, (2007), "Hegemon Güce Meydan Okuma: İran İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD'nin Irak Politikası," *Avrasya Dosyası*, 13, 3, ss.109-138.

- Vogel, Steve, (1993), "Allies Oppose Bonn's Iran Links", Washington Post, 6 Kasım 1993.
- Voice of America, (2006), "Ahmedinejad'ın Mektubu Yetersiz", 9 Mayıs 2006.
- Waites, Neville and Stravridis, Stelios, (1999), "The European Union and Mediterranean Member States", in *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, derl., Stelios Stravridis, (London: MacMillan – New York: St. Martin's).
- Wallace, Helen, William, Pollack, and Young, Alasdair, (2005), *Policy-Making in the European Union*, (New York: Oxford University Press).
- Walt, Stephen M., (2002), "Beyond bin Laden: Reshaping U.S. Foreign Policy," *International Security*, 26, 3, ss. 56-78.
- Waltz, Kenneth N., (2000), "Structural Realizm After Cold War", *International Security*, 25, 1, ss. 5-41.
- Weisman, Steven R., (2006), "U.S. Pressure Yields Curbs on Iran in Europe," The New York Times, 22 Mayıs 2006.
- William, Clinton, (1996), *National Security Strategy of the United States: A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, (Washington: The White House).
- Wilson, Scott, (2009), "Uncertainty Over Election in Iran Leaves U.S. Balancing Diplomacy, Democracy," The Washington Post, June 15, 2009, (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/14/AR2009061402684.html>), Erişim: 15 Temmuz 2012.
- Wither, James K., (2004), "British Bulldog or Bush's Poodle? Anglo-American Relations and the Iraq War", *Parameters*, 33, 4, ss. 67-82.
- Wivel, Anders, (2007), "Explaining European Behavior in the Unipolar World Order: the Role of Institutions, Strategy and Military Action," Paper Presented at the Panel 'European Security Governance, 48th Conference of the International Studies Association, Chicago, IL, USA, February 28 March 2007.
- Wood, Christina, (1998), "Chirac's New Arab Policy and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran," *Middle East Journal*, 52, 4, ss. 563-580.
- Xenakis, Dimitris K., (2000) "Order and Change in the Euro-Mediterranean System", *Mediterranean Quarterly*, 11, 1, ss. 75-90.
- Yerasimos, Stefanos, (1994), *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

- Yetkin, Murat, “ABD Ortadoğu’yu Böyle mi Değiştirecek”, Radikal, (17.11.2004), Erişim 15 Temmuz 2012.
- Yıldızoğlu, Ergin, (2002), “ABD Sağında Irak tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya-İmparatorluk”, *Stratejik Analiz*, 30.
- Yrnhold, Jonathan, (2008), “President Obama and the Middle East Challenge”, *BESA Center Perspectives Papers*, 50, (2008), ss. 1-5.
- Zalmay, Khalilzad and Lesser, Ian O., (1998), “Sources of Conflict in the Greater Middle East,” in *Sources of Conflict in the 21st Century: Regional Futures and U.S. Strategy*, ed., Santa Monica, (California: RAND Corporation).
- Zunes, Stephen, (2000), *U.S. Policy Toward Jerusalem: Clinton’s Shift To The Right*, (Washington, D.C: Foreign Policy in Focus).